

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ДІКОВ ІЛЛЯ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.137:343.98(477)

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ
ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

Цимбал Петро Васильович

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Ірпінь – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	14
1.1 Зародження, розвиток та сучасний стан кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.....	14
1.2 Класифікація кримінальних правопорушень, що розслідуються у формі приватного обвинувачення.....	25
1.3 Типові ситуації при розслідуванні кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення.....	39
Висновки до першого розділу.....	62
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ	63
2.1 Початковий етап кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.....	63
2.2 Процесуальні особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення	83
2.3 Участь захисника у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.....	100
Висновки до другого розділу	125
РОЗДІЛ 3 ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	126
3.1 Використання спеціальних знань під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.....	126
3.2 Застосування медіації під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.....	144

3.3 Укладення угоди про примирення як засіб спрощення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.....	167
Висновки до третього розділу.....	185
ВИСНОВКИ	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189
ДОДАТКИ	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КК	Кримінальний кодекс
КУпАп	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЦК	Цивільний кодекс
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ГПУ	Генеральна прокуратура України
СБУ	Служба безпеки України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	Організація об'єднаних націй
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
США	Сполучені Штати Америки
УЦМ	Український центр медіації
ДБР	Державне бюро розслідувань
БПД	Бюро правової допомоги
АРМОР	Автоматизоване робоче місце оперативника
ЖЄО	Журнал єдиного обліку

ВСТУП

Актуальність теми. Побудова правової держави і громадянського суспільства у незалежній Україні має на меті вирішити питання про співвідношення прав та інтересів окремої особи і держави, розмежувати сфер можливого їх пересікання інтересів та підтримки один одним, в тому числі в рамках кримінальної процесуальної діяльності. Особливо гострий характер ця проблема набуває при необхідності кримінально-правового захисту особистих майнових та немайнових прав громадян від злочинних посягань, в тому числі від кримінальних правопорушень приватного обвинувачення.

Саме в цій формі, враховуючи на приватний характер обвинувачення, дії держави в особі правоохоронних і судових органів повинні відбуватися виключно на основі співпраці особи і держави, побудованій на взаємоповазі прав і інтересів один одного. Тому відношення до кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є своєрідним показником існування і розвитку правової держави та суспільства.

Відкриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та процес доказування складає основний зміст кримінальної процесуальної діяльності слідчого, передбачає необхідність проведення різноманітних планових наукових досліджень з використанням сучасних знань. Важливе місце серед них займають питання, пов'язані із збиранням, фіксацією, перевіркою та оцінкою доказів, з метою встановлення події кримінального правопорушення приватного обвинувачення, винуватості або невинуватості особи, яка його вчинила, а також інших обставин, що підлягають розслідуванню.

Актуальність дослідження зазначеної проблеми зумовлена тим, що хоча в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК України) інституту приватного обвинувачення присвячено главу 36, проте наявний невинуватості особи, яка його вчинила, а також інших обставин, що підлягають розслідуванню.

свою чергу, потребує детального теоретичного дослідження і розробки відповідних рекомендацій методичного характеру.

Інститут приватного обвинувачення був предметом наукового дослідження у працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, як: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.К. Весельський, Г.П. Власова, Ю. Гурджі, Ю.В. Кореневський, А.М. Ларін, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, І.З. Рогатинська, С.М. Стаховський, П.В. Цимбал, Л.Д. Удалова та інші.

Окремі аспекти, пов'язані з розслідуванням кримінальних правопорушень приватного обвинувачення були предметом наукових досліджень в наукових працях О.В.Бауліна, Т.В. Будко, Л.А. Гарбовського А.В. Іщенка, О.І. Мотляха, В.В. Назарова, Л.В. Омельчук, С.М. Смокова, В.В. Топчія, С.С. Чернявського, Ю.М. Черноус та інших.

Серед українських науковців кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення були предметом дисертаційних досліджень В.М. Юрчишина (Проблеми приватного обвинувачення в судах України–Київ–2004), С.Л. Дерев'янкіна (Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві–Харків–2005), Н.В. Малярчука (Приватне обвинувачення, як диференціація кримінально-процесуальної форми–Київ–2010). Разом з тим, низка проблемних питань, пов'язаних з особливістю здійснення кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, залишилися невирішеними.

Все це свідчить про необхідність змістовного дослідження особливостей провадження кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення; вдосконалення законодавчої та правозастосовної практики в цій сфері та зумовлює актуальність обрання теми дисертаційного дослідження, його наукове та практичне значення, за результатами якого викладені теоретичні положення, висновки та рекомендації, спрямовані на

удосконалення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконувалось відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів НАПрН України 24 вересня 2010 року № 14-10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів від 05 березня 2012 року №4-12); відповідає Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1000/2011; ґрунтується на положеннях Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1209-р.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету державної податкової служби України 26 лютого 2015 року, протокол № 7.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз законодавчих актів, матеріалів слідчої та судової практики щодо особливостей кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, а також теоретичне обґрунтування, розробка рекомендацій, спрямованих на удосконалення діяльності слідчих та судових органів, пов'язаної з вдосконаленням розслідування кримінальних правопорушень приватного обвинувачення.

Відповідно до мети дослідження визначено такі основні задачі:

- розкрити генезу кримінального провадження у формі приватного обвинувачення на території України;
- здійснити класифікацію кримінальних правопорушень, що розслідуються у формі приватного обвинувачення;
- виокремити типові слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення;

- з'ясувати особливості початкового етапу кримінального провадження у формі приватного обвинувачення;
- визначити процесуальні особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення;
- узагальнити практику участі захисника у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- висвітлити особливості використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення;
- охарактеризувати можливості застосування медіації при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення;
- удосконалити практику застосування угод про примирення у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення.

Об'єкт дослідження – це суспільні відносини, що виникають під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Предметом дослідження є особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, дослідження, що використовуються не ізольовано, а взаємодоповнюючи один одного.

За допомогою *історико-правового методу* досліджено генезис кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, розвиток наукового вчення щодо окремих процесуальних та тактичних аспектів розслідування кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). *Діалектичний метод* пізнання використовувався при вивченні всіх питань дисертаційного дослідження в динаміці, що дозволило виявити їх взаємозумовленість та системність взаємозв'язків (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Догматичний метод застосовувався в ході тлумачення юридичних категорій з метою уточнення та поглиблення їх розуміння (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.2, 3.3). *Порівняльно-правовий та системний методи* застосовано при дослідженні проблем кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, пов'язаних із процесуально-правовим і тактико-організаційним забезпеченням ефективної слідчої діяльності, для чого було проаналізовано діюче кримінальне процесуальне законодавство, а також наукові погляди вчених та матеріали судово-слідчої практики (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). *Формально-логічний метод* було застосовано при вивченні норм діючого КПК України, інших законодавчих та нормативно-правових актів, а також для обґрунтування пропозицій щодо доповнення та уточнення їх положень (підрозділи 1.3, 2.1, 2.3, 3.2, 3.3). Під час анкетування слідчих, суддів були використані *методи конкретно-соціологічних досліджень*, що дозволили вирішити окремі теоретичні та прикладні проблеми, надати рекомендації щодо підвищення ефективності слідчої та судової діяльності (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.3). *Статистичні методи* використовувалися для аналізу та узагальнення матеріалів слідчої та судової практики, що було враховано при формулюванні отриманих за результатами дисертаційного дослідження теоретичних висновків (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати анкетування 189 слідчих МВС (національної поліції), 178 працівників суду, серед яких судді становлять 92 особи, помічники суддів – 58 осіб, консультанти суду – 28 осіб в таких регіонах України як: Київська, Житомирська, Черкаська, Полтавська, Рівненська області та міста Києва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає як у самій постановці проблеми, так і у способі її вирішення. За характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших наукових, комплексних, монографічних досліджень проблем, пов'язаних з особливостями кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. В дисертації обґрунтовується низка нових теоретичних положень і висновків, які

розширюють уявлення та визначають перспективи наукового забезпечення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення і висновки:

вперше:

– запропоновано авторську періодизацію становлення інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення з урахуванням особливостей його нормативно-правового закріплення;

– класифіковано кримінальні правопорушення, що розслідуються у формі приватного обвинувачення за декількома критеріями;

– обґрунтовано доцільність передбачити обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні приватного обвинувачення, у зв'язку з чим запропоновано доповнити ч.2 ст. 52 КПК України.

Удосконалено:

– окремі типові ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень приватного обвинувачення та класифіковано їх залежно від поведінки потерпілого під час досудового розслідування;

– процесуальний порядок подання заяви потерпілим про вчинення кримінального правопорушення, що може розслідуватися у формі приватного обвинувачення;

– процесуальні особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення в частині визначення наслідків неявки потерпілого під час кримінального провадження.

Дістало подальший розвиток:

– положення щодо практики застосування медіації при розслідуванні кримінальних правопорушень приватного обвинувачення;

– висновок щодо ефективності застосування угод про примирення при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення;

– положення, що визначають особливості використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес і можуть бути запроваджені та використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого вдосконалення кримінального провадження при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення;

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства шляхом внесення змін та доповнень до діючих норм КК та КПК України;

– *навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів і проведенні занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Кримінальний процес» та «Криміналістика» (акт впровадження в навчальний процес Національного університету державної податкової служби України від 20 січня 2016 року та Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне) від 22 січня 2016 року);

– *практичній діяльності* – в судовій діяльності як рекомендації при розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення (акт впровадження Ірпінського міського суду Київської області від 10 лютого 2016 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації і пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Спрощене провадження у формі приватного обвинувачення: деякі нариси з історії» підготовленій спільно з П.В. Цимбалом, визначено критерії періодизації кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. У статті «Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект», підготовленій спільно з П.В. Цимбалом, автором самостійно визначено авторську періодизацію кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. У тезах доповіді «Деякі аспекти приватного обвинувачення у кримінальному провадженні», підготовлених спільно з Г.П. Власовою, автором самостійно виокремлено окремі ознаки кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. У тезах доповіді «Проблеми початку досудового розслідування у справах приватного обвинувачення», підготовлених спільно з Г.П. Власовою, автором самостійно виділено недоліки окремих положень КПК України. У тезах доповіді «Приватне обвинувачення: проблеми та напрями вдосконалення», підготовлених спільно з П.В. Цимбалом, О.М. Ляшук, автором самостійно визначено необхідність розширення переліку складів кримінальних правопорушень, щодо яких може бути здійснене кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. У тезах доповіді «Сучасні можливості використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення», автором самостійно визначено авторське поняття спеціальних знань.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими було опубліковано наукові праці, у дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися праці інших учених, на які обов'язково зроблено посилання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювались на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Університету державної фіскальної служби України. Результати дослідження були опубліковані та доповідалися на чотирьох науково-практичних

конференціях: «Теоретико – прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 17 квітня 2015 року), «Становлення сучасного суспільства: політичні, управлінські, економічні та правові аспекти» (м. Київ, 27 березня 2015 року), «Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Ірпінь, 20 листопада 2015 року), «Реалії та перспективи реформування кримінальної процесуальної діяльності в Україні» (25 листопада 2016 року).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено в 11 наукових працях, серед яких 7 наукових статей, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом МОН України, 1 з них у фаховому іноземному виданні, та 4 тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації визначається її метою, задачами, предметом дослідження, відповідає логіці наукового пошуку та вимогам МОН України та композиційно складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, з яких основний текст дисертації – 188 сторінок, 5 додатків на 15 сторінках та список використаних джерел – 29 сторінки (242 найменування).

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

1.1 Зародження, розвиток та сучасний стан кримінального провадження у формі приватного обвинувачення

Без вивчення та глибокого аналізу виникнення та розвитку інституту приватного обвинувачення, без переосмислення минулого неможливо вибудувати чітку логічну послідовність дієвості за вчинене протиправне діяння. Не можна не погодитися з Ю. В. Бауліним, який зазначає, що «аксіомою можна визнати те, що освоєння реальної дійсності неможливе без опанування минулого та іншого досвіду, а останнє – без порівнянь» [6, с.149-152].

Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення у кримінальному процесі України має давню історію правової регламентації. Необхідно зазначити, що приватне обвинувачення є найдавнішою формою кримінального провадження [240, с.51]. Прабатьківщиною цього інституту називають Стародавній Рим, Грецію. Зокрема, Солон (приблизно 620 р. до н.е.) зазначав, що обвинувачем може бути будь-який громадянин. У Стародавньому Римі процес відбувався у обвинувальній формі. Якщо ж обвинувачів із римських громадян було декілька, то претор обирав головного, а інші допомагали йому. У «приватному процесі» відповідальність обвинувача, який не зібрав 1/5 голосів суддів, обмежувалася штрафом на користь обвинуваченого [242, с. 23-29].

В Київській Русі потерпілого від кримінального правопорушення називали чолобитником, у зв'язку з чим на нього покладалися відповідні функції. Активність чолобитника виявлялася і тоді, коли розшукувався злочинець («свод», «гонение следа» – так називалася ця процедура). Крім

того, на потерпілого покладалися обов'язки щодо розшуку викраденого, виявлення злочинця, його переслідування, затримання і тримання до суду (тобто потерпілі нібито проводили розслідування), а в деяких випадках при затриманні – і вбивство злочинця. Позивач повинен був самостійно зібрати усі докази, пред'явити їх суду і підтримувати обвинувачення. Дослідження періоду такого устрою у суспільстві свідчать, що першою формою застосування суспільно-каральної влади було вигнання члена родової общини, який вчинив особливо тяжке порушення. Ця форма здійснення обвинувачення мала приватний характер.

На українських землях саме X-XI ст. зароджується та формується близький до сьогоднішнього інституту – інститут приватного обвинувачення. Подальший свій розвиток він отримав у XI-XII ст. в Статуті Володимира Святославовича та в Руській Правді.

На території України питанням приватного обвинувачення було врегульоване саме з Руської Правді, де вперше на законодавчому рівні було закріплено особливості здійснення приватного обвинувачення, зокрема: справа розпочиналась на підставі позову; позивач самостійно підтримував обвинувачення; сторони самостійно збирали і подавали докази. Докази мали характер формального підтвердження пред'явлених суду вимог [118, с. 185].

Варто зазначити, що процес, який застосовувався на теренах сучасної України, мав приватно-розшуковий характер. Справа могла бути розпочата лише за скаргою (чолобитною) потерпілого, його родичів або представників роду. Вимога потерпілого про відкриття кримінального провадження була обов'язковою для слідчого [6, с. 124]. У XII-XIV століттях під злочинцем у Псковській судовій грамоті вперше в руському праві розуміється завдання шкоди не тільки приватним особам, а й державі [206, с. 67].

У період феодальної роздробленості (XII-XIV ст.) у справах про побої на ринку, вилиці або піру винуватий видавався потерпілому. Власне кажучи, зароджується диференціація злочинів на категорії залежно від суспільної значущості, охоронюваного об'єкта та суб'єкта посягання.

У литовсько-польський період, який припав на кінець XIV – першу половину XVII століття, судовий процес спочатку мав змагальний характер. Судовий розгляд розпочинався за заявою потерпілого також допускалося представництво. Згодом почали виникати елементи слідчого (інквізиційного) процесу – із застосуванням тортур. Суд міг порушити справу, не чекаючи скарги потерпілого. За магдебурзьким правом суд отримав назву «виложного», щоб кожен мав можливість ознайомитись із справою та самотійно захисти своє право і розглядав кримінальні справи, які були вчинені людьми рівного один одному стану.

Внесок у генезу інституту приватного обвинувачення зроблено і Литовськими статутами 1529, 1566 та 1588 років. В їхніх положеннях було передбачено, що судочинство щодо низки злочинів здійснювалося за правилами приватного обвинувачення, коли потерпілий сам збирав докази і підтримував у суді обвинувачення [52]. Значна роль у процесі розслідування належала потерпілому, який був як ініціатором справи так і обов'язковим учасником та основною фігурою всіх судочинних дій, що проводились судом громади. Справи про малозначні злочини дозволялось закривати з передачею винуватих на поруки [217, с. 58– 62].

Про те, що мали можливість ознайомитися з основними положеннями перерахованих редакцій Литовських статутів підтвердили 44,5 % опитаних слідчих і 46,1 % працівників суду (Додаток А, Б).

Що стосується судового процесу періоду Козацько-гетьманської держави (XVII – XVIII ст.), то він мав приватноправовий характер. Слід зазначити, що за результатами проведеного нами анкетування лише 39,3 % опитаних слідчих і 41,3 % працівників суду зазначили, що в період існування Козацько-гетьманської держави був приватно-правовий судовий процес (Додаток А, Б).

У кримінальних справах, на сьогодні – в кримінальних провадженнях, подавалася скарга – позов. Пред'явлення позову в певному обсязі залежало від позивача. Перед судом ставилося завдання домогтися задоволення,

насамперед, матеріальних претензій позивача. Процес вважався лише особистою справою сторін із підпорядкуванням їх керівній ролі суду. Приватне обвинувачення в кримінальних провадженнях набуло такої сили, що потерпілий міг навіть заарештувати злочинця, спійманого «на гарячому», і доставити його до суду [139, с. 244–245].

Враховуючи, що частина території сучасної Західної України знаходилася в складі Австрійської імперії то на її жителів поширювалося Австрійське законодавство. Кримінально-процесуальним кодексом Австрії 1873 року було закріплено основні принципи кримінального процесу у формі приватного обвинувачення, який розпочинався лише за наявності скарги.

Категорія малозначних злочинів, провадження по яких сьогодні здійснюється у формі приватного обвинувачення, згідно з Австрійським законодавством, були віднесені до проступків, розгляд яких здійснювався адміністративними органами за правилами адміністративного процесу з одночасним залишенням за жертвою злочину права ініціювати кримінальне провадження.

Утім, судові провадження, які розпочиналися лише після внесення скарги, поділялися на публічні та приватні. Предметом приватного обвинувачення були: злочини-крадіжки між подружжями; злочини проти честі; злочини проти безпеки руху; злочини проти таємниці листування; злочини проти авторських прав; злочини проти інтелектуальної власності; злочини проти публічних звичаїв; злочини, пов'язані з пияцтвом; злочини проти охорони товарних знаків; злочини проти патентного права. Для ініціювання приватного обвинувачення потрібно було вказати лише факт злочину і бажання покарати злочинця, будь-яких інших додаткових юридичних реквізитів закон не передбачав.

Статутом кримінального судочинства Австрії 1873 року потерпілому надавався статус сторони в процесі, який мав право виступати обвинуваченням поряд з прокурором. Ця концепція була запозичена з Кодексу Німеччини 1877 року, причому як в формі додаткового, так і

субсидіарного обвинувачення. Тобто до повноважень мирових суддів належали всі кримінальні провадження, які порушувались не інакше як за скаргою потерпілого та підлягали закриттю за примиренням сторін, а також провадження про проступки, за які могло бути визначене покарання у виді арешту на термін до трьох місяців або ув'язнення на термін не більше одного року.

Мировий суддя, розглядаючи справу в умовах дії принципу усності, гласності та змагальності сторін, міг у справах, що припинялися за примиренням сторін, обмежуватись дослідженням тільки тих доказів, які надавались учасникам процесу, давати доручення поліції з проведення оглядів, обшуків, освідувань [217, с.69].

Таким чином, можна зробити висновок, що інститут приватного обвинувачення має однотипні недоліки, серед яких: процесуальні, матеріальні труднощі; відсутність дієвих засобів у потерпілого від злочину на початковому етапі, зокрема з розпочинання кримінального обвинувачення, а найголовніше – небажання постраждалого відстоювати своє порушене право через забюрократизованість відомств, призначених для цього, не регламентованість дій останніх, поєднання в одному органі обвинувача, захисника й органу правосуддя.

Разом з тим, Центральна і Східна частина України знаходилася тривалий час в складі Російської імперії і на її території поширювалося російське законодавство.

В Статуті кримінального судочинства 1864 року були закріплені та регламентовані положення, що визначали порядок провадження за скаргами / заявами приватних осіб. Вперше на законодавчому рівні зафіксовано: перелік злочинів, провадження в яких здійснювалось у приватному порядку; поняття та статус приватного обвинувача; процесуальний порядок початку кримінального провадження, розгляду та вирішення таких проваджень. Зокрема, до злочинів, провадження за якими розпочиналося не інакше, як за скаргами приватних осіб, належали: злочини про образу гідності; усний чи

письмовий наклеп; повідомлення іншим про заразну хворобу, що походить від неподобства; розголошення відомостей з метою образити будь-чию гідність, які були повідомлені як таємниця чи тих, що стали відомі внаслідок прочитання чужого листа; погроза здійснення будь-яких насильницьких дій; усна чи письмова погроза позбавлення життя чи підпалу; самоправство; самовільне використання чужого майна та його пошкодження.

Крім того, до злочинів, які розглядались у порядку приватного обвинувачення, належали і більш тяжкі злочинні діяння (крадіжка, шахрайство) за умови, що вони були скоєні між подружжям чи близькими родичами. Порядок провадження у приватному обвинуваченні передбачав: 1) порушення питання про кримінальне переслідування; 2) збирання необхідних даних; 3) судовий розгляд. У статті 5 Статуту кримінального судочинства було закріплено положення про те, що правом порушення кримінального переслідування у приватному обвинуваченні наділявся потерпілий, а також ті, кому за законом надано право клопотати за потерпілого (зокрема батьки, вихователі) та спеціально уповноважені особи. Збирання необхідних даних у приватному обвинуваченні здійснювалося сторонами самостійно, після чого докази надавалися мировому судді (ст. 73 Статуту). Якщо скарга потерпілого не підлягала розгляду в мирового судді, то вона розглядалася в окружному судді (статті 177, 543 Статуту). Попереднє слідство у цій категорії справ не проводилось, окружний суддя міг приступити до розгляду справи за тими матеріалами та доказами, що були надані сторонами мировому судді (ст.546 Статуту). Обвинувачення у судовому засіданні підтримував приватний обвинувач, який у дебатах виступав з обвинувальною промовою (ст. 736 Статуту).

Разом з тим, на жаль, 72,9 % опитаних слідчих та 67,5 % працівників суду заявили, що у них не було можливості знайомитися з основними положеннями Статуту кримінального судочинства 1864 року (Додаток А, Б).

Таким чином, під час судової реформи 1864 року вперше було детально розроблено механізм провадження у справах приватного обвинувачення,

введено поняття «приватний обвинувач» [118, с. 185]. Відповідно до судової реформи 1864 року підставами для розгляду справи в мировому суді були: скарги приватних осіб; повідомлення поліцейських та інших адміністративних органів; ініціатива самого мирового судді [151, с. 84]. Згідно з Кримінальним уложенням Російської імперії 1903 року, що діяло і на території України, всі кримінально карані діяння поділялися на тяжкі злочини та проступки.

Важливою ознакою кримінального процесуального права Гетьманщини був його приватноправовий характер. Переслідуванні кримінального правопорушення, навіть тяжкого, було, в основному, приватною справою. Суд карав злочинця залежно від волі потерпілого, а за відсутності останнього – від вимог його родичів, хоча з часом щоразу сильніше проявлялась ініціатива самих судів у розслідуванні злочинів. Вбачається необхідним звернутися до Глави 8 збірника «Права по которым судится малороссийский народ», у якій передбачено, що потерпілим, цивільним позивачем визнавався «челобитчикь, истець, фактор, поводь и жалобливая сторона», які мали право приносити чолобитну чи скаргу. Але, перш ніж звернутись до суду, така особа повинна була виконати відповідно до закону чотири умови. Передусім «челобитчик» повинен подумати, порадитись з друзями з приводу того, чи належить йому те, що він буде «бить челомь». Другою умовою було те, чи зможе він довести якимись документами або свідченнями, чи своєю клятвою право на предмет позову. Третя умова – якщо свою правоту він буде доводити показаннями свідків (але ці свідки не можуть бути родичами потерпілого), то повинен точно знати їх кількість і бути впевненим, що вони його показання засвідчать «по совести», а також, що суд прийме їхні показання. Четверта умова полягала в тому, що потерпілий повинен повідомити можливого відповідача про свій намір подати позов, запропонувати йому мирову. Крім того, закон закріплював право потерпілого (чи позивача) самостійно затримувати і доставляти в суд відповідача, якщо той ухилявся від явки.

Зазначено, що у КПК України 1923 року перший розділ загальною частиною закону, а про першу главу «Основні положення» можна було б сказати, що це «загальна частина загальної частини кодексу». Перша глава об'єднувала приписи, в яких відображалися норми найбільш загального узагальнення, які визначали соціальну сутність, що характеризують весь образ радянського кримінально-процесуального права. Це були приписи, які фіксували принципи кримінального процесу, приводи до відмови в порушенні та закриття кримінальної справи, справи приватного та публічного характеру, преюдиційне значення рішень у цивільних справах, справах кримінального судочинства, цивільний позов у кримінальному судочинстві (ст. ст. 3-4, 8-22 КПК 1923 року).

У подальшому основним джерелом права стає закон. До того ж більш детально врегульоване питання поділу категорій злочинів, віднесених до інституту приватного обвинувачення.

Відповідно до ст. 27 КПК України 1960 року, притягнення до кримінальної відповідальності не інакше як за скаргою потерпілого здійснювалося лише за злочини, передбачені статтею 125, частиною 1 статті 126, а також справи про злочини, передбачені статтею 203-1, частиною 1 статті 206, статтями 219, 229, 231-232-2, 356 КК України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян. Такі справи порушувалися не інакше як за скаргою потерпілого, якому і належить у такому разі право підтримувати обвинувачення. Зазначені справи підлягали закриттю, якщо потерпілий примириться з обвинувачем, підсудним. У справах про злочини, передбачені статтею 125, частиною 1 статті 126, а також статтею 356 КК України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян, дізнання і досудове слідство не проводилося – постраждалий сам звертався в суд зі скаргою про притягнення до кримінальної відповідальності винної (на його погляд) особи.

Якщо справа про будь-який із зазначених злочинів мала особливе значення, а також у виняткових випадках, коли потерпілий у такій справі чи в

справі про злочин, зазначений у частині 2 цієї статті, через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не міг захистити свої законні інтереси, прокурор порушував справу і при відсутності скарги потерпілого. Справа, порушена прокурором, направлялася для провадження дізнання чи досудового слідства, а після закінчення розслідування розглядалася судом у загальному порядку. Така справа в разі примирення потерпілого з обвинувачем, підсудним закриттю не підлягала. Про бажання законодавця надати інституту приватного обвинувачення нового життя свідчить доповнення КПК України 1960 року статтею 27¹ відповідно до Закону України від 11 червня 2009 року № 1508-VI. Згідно з новою нормою, за заявою власника або співвласника за діяння, передбачені ст.ст. 235-1, 235-2 або 235-3 КК України, за умови заподіяння шкоди інтересам юридичної особи приватного права, відбувався початок кримінального провадження. Згідно із Законом України від 07 квітня 2011 року № 3207-VI у КПК України 1960 року вводилася в дію ст. 27-2, яка на відміну від попередньої змінювала тільки склади злочинів, тобто зі статей 235-1, 235-2 або 235-3 КК України на статті 364-1, 365-1 або 365-2 КК України.

Але з 19 листопада 2012 року порядок кримінального провадження в таких справах (глава 36, статті 477–479 нового КПК України) є іншим. Та й перелік кримінальних правопорушень приватного обвинувачення істотно збільшився. Відповідно до діючого КПК України кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинають слідчий або прокурор, але виключно за заявою потерпілого. Тобто самостійно до суду скаргу вже подавати не потрібно.

Достовірно встановлено, що інститут приватного обвинувачення має глибоке історичне коріння та власну історію. Генезис інституту приватного обвинувачення у хронологічній послідовності В. Неділько та О. Комарницька поділяють на 10 періодів, таких як: 1) Київська Русь (VI–XII ст.); 2) феодална роздробленість (XII–XIV ст.); 3) Річ Посполита (кінець XIV–перша половина XVII ст.); 4) роки Визвольної війни 1648–1654 років; 5)

Козацько-гетьманський (XVII–XVIII ст.); 6) українські землі у складі Російської імперії (XIX початок XX ст.ст.); 7) відродження і розбудова української держави (1917–1920 р.р.); 8) соціалістична, радянська держава (1921–1929 рр.); 9) 1929–1991 р.р.; 10) після проголошення незалежності України (1991 рік – наш час) [Н,1]. Все це свідчить про безперервне існування даного інституту з характерними для кожного періоду особливостями залежно від існуючої правової системи. Крім того Н.В. Малярчук історично приватне обвинувачення поділяє на 6 етапів, зокрема:

–1 етап (X–XII ст.) – етап зародження і формування приватного обвинувачення;

–2 етап (XII–XV ст.) – продовження розвитку інституту приватного обвинувачення;

–3 етап (XV–XVIII ст.) – певне загальмування розвитку інституту приватного обвинувачення у межах розшукового, інквізиційного процесу, де ініціатором порушення кримінального провадження є держава;

– 4 етап (1864– жовтень 1917 рр.) – завдяки судовій реформі 1864 року інститут приватного обвинувачення вперше отримав законодавче закріплення і набув подальшого розвитку;

–5 етап (жовтень 1917р.– кінець XX ст.) – пріоритетним у кримінальному судочинстві знову стає публічне, державне начало, лише найбільш суттєві риси приватного обвинувачення продовжують існувати;

–6 етап (починаючи з кінця XX ст.) – формування правової держави, закладення ідеї диспозитивності і змагальності у кримінальному судочинстві, концепції відновного правосуддя вимагають змін у кримінально – процесуальному законодавстві, у тому числі, в частині розширення інституту приватного обвинувачення [1м, с.10].

Запропоновані періодизації мають право на існування, але було б доцільним більш конкретніше аргументувати кожний з перерахованих етапів з прив'язкою до історичних періодів розвитку України. На наш погляд,

кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення можна розділити на такі сім періодів:

– перший період – X–XI ст.ст. – період зародження, формування та нормативного закріплення окремих положень кримінального провадження у формі приватного обвинувачення в статуті Володимира Святославовича та в Руській правді;

– другий період – XI –XVI ст.ст. – подальший розвиток та нормативно-правове закріплення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення Литовськими Статутами 1529, 1566 та 1588 років;

– третій період – XIV – XIX ст.ст. – подальший розвиток кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та нормативно-правової бази за наслідками судової реформи 1864 року;

– четвертий період – XIX – початок XX ст.ст. – поширення приватного обвинувачення за скоєння окремих злочинів до революційних подій 1917 року;

– п'ятий період – 1917 – 1990 рр. – законодавче закріплення та вироблення механізму дії приватного обвинувачення в радянські часи;

– шостий період – 1990–2012 рр. – пов'язаний з розпадом Радянського Союзу та застосуванням приватного обвинувачення в роки незалежності України на законодавчому рівні;

– сьомий період – 2012 р. – теперішній час – нормативно правове закріплення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення кримінальних правопорушень за діючим КПК України [38, с. 99–100].

Разом з тим слід зазначити, що спільним для перерахованих періодів було те, що дана форма кримінального провадження у кримінальному провадженні є виявом збереження первинних основ. Предмет доказування охоплював елементи малозначних складів злочину (обставини й умови вчиненого діяння, об'єкт і суб'єкт посягання, особа правопорушника, завдані наслідки), судовий розгляд ґрунтувався на засадах приватного обвинувачення, тобто відбувався винятково з волі жертви злочину, яка то

володіла, то втрачала необмежений комплекс прав на збір доказів і підтримання обвинувачення в суді як самостійно, так із державним обвинувачем, зокрема.

1.2 Класифікація кримінальних правопорушень, що розслідуються у формі приватного обвинувачення

З урахуванням аналізу розвитку досліджуваного інституту й узагальненням позицій науковців щодо нього як окремої форми реалізації обвинувачення можемо зазначити, що приватне обвинувачення є комплексним соціально-правовим явищем, яке виступає складовою характеристики типу кримінального процесу, показником дії в ньому принципів змагальності та диспозитивності; відбиває ступінь демократизму держави, який вводить різні за характером засоби вирішення кримінально-правових конфліктів (приватне й публічне обвинувачення); відображає визнання державою права особи на судовий захист, його гарантування завдяки наданню особі можливості самій вирішувати питання про доцільність застосування до правопорушника засобів кримінально-правового впливу; є засобом включення особи в розслідування кримінальних правопорушень та наділення процесуальним статусом.

З аналізу наведених у діючому КПК України дефініцій взаємопов'язаних правових конструкцій можемо відмітити певну непослідовність законодавця у формулюванні понятійного апарату, вказати на реалізацію комплексного трактування поняття «обвинувачення» (обвинувальна теза, обґрунтованість якої доводиться перед судом); зауважити, що фіксація в діючому КПК України подвійного тлумачення досліджуваного поняття (поєднання матеріального і процесуального його аспектів) передбачає відповідне цьому розумінню формування і змісту кримінальної процесуальної діяльності, в тому числі під час кримінального

провадження у формі приватного обвинувачення. Спираючись на викладене, поділяємо думку В.В. Дорошкова, що в КПК України повинна бути закріплена сутність обвинувачення шляхом одночасного його відбиття в процесуальному і матеріальному аспектах [45, с. 19]. Ось чому доцільно привести у відповідність та взаємоузгодженість тексти пунктів 3, 13 ст. 3 КПК України.

Таке багатоаспектне значення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення передбачає і його відносну самостійність у межах кримінального процесуального права. Тому є всі підстави підтримати позицію тих процесуалістів, які вказують, що ставлення до кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є своєрідним показником існування та рівня розвитку в суспільстві правової держави– держави, яка забезпечує відповідні можливості для особи щодо захисту її прав, свобод та законних інтересів, у тому числі і за рахунок надання окремого засобу захисту – можливості звернутися за захистом свої прав у формі приватного обвинувачення [33, с. 3].

Таким чином, за своєю правовою природою кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення виступає передбаченим у межах кримінального провадження засобом захисту приватних прав особи, порушення яких відбулося внаслідок кримінально-караного діяння, що передбачає покладання на обвинувача обов'язку підтримувати й доводити правомірність пред'явленого ним обвинувачення.

Варто зазначити, що в діючому КПК України кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення отримало своє правове регулювання як відокремлена складова процесуальної діяльності. Такий підхід законодавця більшою мірою відображає структуру кримінального процесуального права, в межах якого, як зауважує Н.В. Малярчук, сьогодні інститут кримінального провадження у формі приватного обвинувачення виділяють як самостійний правовий інститут, що має певні процесуальні особливості [118, с. 187].

Про те, що сьогодні інститут приватного обвинувачення є самостійним правовим інститутом зазначили 73,4 % опитаних слідчих та 69,8 % працівників суду.

Відповідно існують усі підстави стверджувати, що специфіка виникнення й існування даного виду провадження повинна бути збережена й належним чином закріплена у статтях діючого КПК України.

Що стосується процесуальної форми, то перш за все слід зазначити, що, на відміну від КПК України 1960 року, у чинному КПК України кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення як самостійний інститут кримінального процесуального права отримало власне нормативне закріплення у главі 36 КПК України та низці інших норм, що містять положення, яких до цього часу не існувало. До них відносяться: збільшення складів кримінальних правопорушень, у яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення (ст. 477); розширення прав як обвинуваченого (ст. 42), так і потерпілого (ст. 56); запровадження інституту угод (глава 35), зокрема угод про примирення.

Однак, крім наведених позитивних моментів, треба звернути увагу й на ту обставину, що за чинною редакцією КПК України у справах зазначеної категорії передбачено обов'язкове проведення досудового розслідування (ст. 477), яке закінчується складанням обвинувального акта (ч. 4 ст. 110). Як свідчить аналіз відповідних статей КПК України, приватне провадження перетворюється на повністю публічну діяльність, адже за ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у скоєнні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування; до того ж останнє є зразком публічного провадження. Це означає, що з моменту подання заяви потерпілий фактично усувається з процесу, а його роль і функції переходять до прокурора. Потерпілому надається право вплинути на процес у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення (ст. 340 КПК України), а також у випадку укладення угоди про примирення (гл. 35 КПК

України). Такі ситуації цілком можуть виникати і в справах публічного обвинувачення, де єдиною особливістю справ приватного обвинувачення є те, що вони можуть бути порушені лише на підставі заяви потерпілого. Зазначена ситуація, як уже зазначалося, зумовлена тим, що поняття «обвинувачення» законодавець фактично обмежив актом висунення твердження про скоєння певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 13 ст. 3 КПК України). Інакше кажучи, у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення реалізовано виключно матеріальний аспект, а його процесуальна форма повністю проігнорована. Хоча якщо інтерпретувати поняття «державне обвинувачення», офіційно передбачене в п. 3 ст. 3 КПК України як поняття «приватне обвинувачення», то його можна тлумачити як процесуальну діяльність приватного обвинувача (потерпілого), що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка скоїла кримінальне правопорушення. Згідно з аналізом КПК України як такої процесуальної діяльності приватного обвинувача (потерпілого) щодо доведення перед судом обвинувачення фактично не відбувається, бо вказану функцію замість нього виконують слідчий і прокурор.

Таким чином, всі вищезазначені міркування про цінність даного інституту отримали той чи інший прояв у сфері правового регулювання. Крім того, правове значення інституту приватного обвинувачення полягає в забезпеченні можливостей самої особи, у встановлених законом випадках, впливати на хід процесу, а також в організації належної взаємодії у сфері кримінального процесу державних органів та приватних осіб.

Досліджуючи зміст кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, варто сформулювати ряд ознак, що відрізняють його від державного обвинувачення: особистий інтерес потерпілого; необхідність врахування при кваліфікації цих кримінальних правопорушень думки потерпілого і його ставлення до цього протиправного діяння; наявність заяви

потерпілого про вчинення щодо нього кримінального правопорушення з обов'язковим занесенням відомостей до ЄРДР; наявність дискреції потерпілого щодо обвинувачення; можливість укладення угоди про примирення; включення кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, до переліку кримінальних правопорушень, визначених у статті 477 КПК України. Тому визначення, що стосується приватного обвинувачення можна викласти у наступній формі: приватне обвинувачення – це єдиний комплекс правових норм, які передбачають офіційне звернення потерпілого до прокурора, слідчого з вимогою про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка винна у заподіянні шкоди.

Основною групою злочинних проявів, які відносяться до кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення є кримінальні правопорушення, передбачені наступними статтями КК України: ст. 122 ч. 1 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ст. 126 ч. 1 (умисне завдання удару, побойів або вчинення інших насильницьких дій, без обтяжуючих обставин), ст. 129 ч. 1 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин), ст. 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби), ст. 133 ч. 1 (зараження венеричною хворобою без обтяжуючих обставин), ст. 135 ч. 1 (залишення в небезпеці без обтяжуючих обставин), ст. 136 ч. 1 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, без обтяжуючих обставин), ст. 139 ч. 1 (ненадання допомоги хворому медичним працівником без обтяжуючих обставин), ст. 142 ч. 1 (незаконне проведення дослідів над людиною без обтяжуючих обставин), ст. 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), ст. 152 ч. 1 (згвалтування без обтяжуючих обставин), ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок), ст. 161 ч. 1 (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань без обтяжуючих обставин), ст. 162 ч. 1 (порушення недоторканності житла без обтяжуючих

обставин), ст. 163 ч. 1 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без обтяжуючих обставин), ст. 164 ч. 1 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей без обтяжуючих обставин), ст. 165 ч. 1 (ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків без обтяжуючих обставин), ст. 168 ч. 1 (розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) без обтяжуючих обставин), ст. 176 ч. 1 (порушення авторського права і суміжних прав без обтяжуючих обставин), ст. 177 ч. 1 (порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію), ст. 180 (перешкоджання здійсненню релігійного обряду), ст. 182 (порушення недоторканності приватного життя), ст. 194 ч. 1 (умисне знищення або пошкодження майна без обтяжуючих обставин), ст. 195 (погроза знищення майна), ст. 197 (порушення обов'язків щодо охорони майна), ст. 203-1 (незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва), ст. 206 ч. 1 (протидія законній господарській діяльності без обтяжуючих обставин), ст. 219 (доведення до банкрутства - щодо дій, якими завдано шкоду кредиторам), ст. 229 (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару), ст. 231 (незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю), ст. 232 (розголошення комерційної або банківської таємниці), ст. 232-1 (незаконне використання інсайдерської інформації – щодо дій, якими заподіяно шкоду правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб), ст. 232-2 (приховування інформації про діяльність емітента), ст. 355 ч. 1 (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань без обтяжуючих обставин), ст. 356 (самоправство - щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян або інтересам власника), ст. 361 ч. 1 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-

обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, без обтяжуючих обставин), ст. 362 ч. 1 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, без обтяжуючих обставин), ст. 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), ст. 365-1 (перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), ст. 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги).

До кримінальних правопорушень приватного обвинувачення тепер також відносяться і деякі більш тяжкі злочини, якщо вони вчинені чоловіком або дружиною потерпілого. Це є злочини, передбачені наступними статтями КК України: ст. 122 ч. 2 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин), ст. 126 ч. 2 (побої і мордування за обтяжуючих обставин, за виключенням випадків, якщо такі дії вчинені групою осіб), ст. 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), ст. 130 ч. 1 (свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини), ст. 146 ч. 1 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини без обтяжуючих обставин), ст. 152 ч. 2 (згвалтування, учинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 КК України), ст. 153 ч. 1 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом), ст. 286 ч. 1 (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, без обтяжуючих обставин), ст. 296 ч. 1 (хуліганство без обтяжуючих обставин), ст. 361 ч. 2 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж

електрозв'язку, за обтяжуючих обставин), ст. 362 ч. 2 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, якщо вони вчинені особою, яка має право доступу до неї).

І остання група кримінальних правопорушень, яка відноситься до справ приватного обвинувачення у випадку, якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого. Такі кримінальні правопорушення, передбачені наступними статтями КК України: ст. 185 (крадіжка, крім крадіжки, вчиненої організованою групою), ст. 186 (грабіж, крім грабежу, вчиненого організованою групою), ст. 189 (вимагання, крім вимагання, вчиненого організованою групою, а також поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи), ст. 190 (шахрайство, крім шахрайства, вчиненого організованою групою), ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, крім вчиненого організованою групою, або шкода від якого завдана державним інтересам), ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 289 ч. 1 або ч. 2 (незаконне заволодіння транспортним засобом без особливо обтяжуючих обставин), ст. 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження).

На основі закріплених у КПК України статей, які можуть мати форму приватного обвинувачення ми дійшли висновку, що варто розширити перелік кримінальних правопорушень, які можуть розслідуватися у формі приватного обвинувачення, доповнивши п. 2 ч.1 ст. 477 КПК України злочинами, передбаченими ч.3, 4 ст. 152 (зґвалтування), ст. 153

(насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом), ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок) КК України.

Разом з тим 49,6 % опитаних слідчих і 53,2 % працівників суду висловилися за те, що сьогодні є необхідність розширити перелік кримінальних правопорушень по яких би проводилися кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення (Додаток А, Б).

Для того, щоб розпочати процедуру кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, потерпілий має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення.

Хочеться зазначити, що в КПК України законодавець дещо непослідовно підійшов до визначення розглядуваного поняття, що надалі, як вважаємо, вплинуло на визначення процесуальної форми кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Так, згідно з п. 13 ст. 3 КПК України «обвинувачення - твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом». Як бачимо, тут нормативне закріплення знайшов тільки матеріально-правовий аспект даного поняття. Однак у п. 3 цієї ж самої статті поняття «державне обвинувачення», яке є видовим щодо родового поняття «обвинувачення», законодавцем визначено як «процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення».

Хотілося б підтримати думку О. Г. Предместнікова, який вважає, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням у системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має

певну процесуальну своєрідність [165, с. 187]. На нашу думку кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення має власну специфіку, яка проявляється в низці моментів: у статусі заявника й обвинувача, в порядку відкриття кримінального провадження, особливостях доказування, в можливості у будь-який момент його закрити тощо. Попри всі відмінності в характері процесуальної форми такого кримінального провадження важливими є питання, в чому саме полягає його правова природа і які кримінальні правопорушення та на яких підставах відносять до числа таких.

Стосовного наведеного слід зазначити, що аналіз фахової літератури [206, с. 24; 204, с. 53-58; 166, с. 20-25] свідчить про те, що приватне обвинувачення в кримінальному провадженні впродовж тривалого періоду його існування отримувало різні форми правового закріплення й реалізації від фактично основного виду і способу вирішення кримінально-правових спорів в обвинувальному процесі, через повне ігнорування становища потерпілого й обвинуваченого в інквізиційному (розшуковому) процесі, до оформлення у вигляді окремого інституту кримінального процесу у змішаній його формі й до перспективи подальшого розвитку як окремого виду судової діяльності, наприклад медіації.

Окремо зазначимо, що поряд із категорією «приватне обвинувачення» у процесуальній науці та юридичній практиці виділяють обвинувачення приватно-публічне. Особливістю його процесуальної форми, що втілилося й у його назві, є суміщення окремих процесуальних правил обвинувачення приватного (стосовно початку провадження) й публічного (щодо встановлення обставин кримінального правопорушення) обвинувачень. Що ж до характеру кримінальних правопорушень, які свого часу були віднесені до цього виду обвинувачення, то це був склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 152 КПК України. На цей час така форма обвинувачення закріплена в ст. 26 КПК Республіки Білорусь, ст. 32 КПК Республіки Казахстан, ст. 32 КПК Російської Федерації тощо. У чинному КПК України законодавець

відмовився від цієї назви, хоча, як свідчить аналіз положень глави 36, якою передбачено провадження у формі приватного обвинувачення, запропонований законодавцем порядок фактично відродив приватно-публічне провадження, що здійснюється в публічному порядку (вказаний аспект ми проаналізуємо далі). Що ж до обвинувачення приватно-публічного, то, як свідчить порівняння кримінальних правопорушень, віднесених законодавством інших країн до цього виду обвинувачення, всі правопорушення посягають на суб'єктивні права особи (статеву недоторканність, здоров'я, приватне життя тощо). Особливий порядок їх порушення пов'язаний із тим, що особа на власний розсуд оцінює діяння й завдану шкоду, а вже після її звернення за захистом держава переслідує обвинуваченого й реалізує провадження у формі й за правилами публічного обвинувачення.

Із наведених міркувань щодо приватного обвинувачення, а також із порівняння його з приватно-публічним можемо зробити висновок, що сутність даного складника кримінального провадження є відносно незмінною: обвинувачення висунуте й підтримане приватною особою у зв'язку з порушенням її суб'єктивних прав, втілюється у відносно відокремлений вид кримінальної процесуальної діяльності. Таке розуміння внутрішнього змісту цього провадження знаходить своє відображення у працях науковців, які досліджували проблеми приватного обвинувачення [44, с. 17; 116, с. 9-10, 52, 118].

З урахуванням наведеного розвитку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення залежно від типу кримінального процесу варто звернути увагу на специфіку дії його принципів. Вважаємо, що можна вести мову про наявність істотної залежності між тим, як саме знаходили своє відображення й реалізацію відповідні засади кримінального процесу (особливо змагальності й диспозитивності).

Наприклад, І.В. Рогатюк доводить, що розвиток інституту прокуратури (який знаменував посилення засад публічності і зменшення диспозитивних

витоків кримінального провадження – прим. авт.) мав низку взаємопов'язаних наслідків: витіснення із процесу офіційним обвинувачем потерпілого, перетворення його на джерело інформації (донощика чи свідка); скорочення випадків застосування старих форм обвинувального процесу [Р-1]. Із наведеного прикладу необхідно зробити ще один висновок: із розширенням засад публічності отримала поширення інквізиційна форма процесу, в тому числі за рахунок суттєвої формалізації й писемності процесу, що було недоступно пересічним громадянам, а виконувалося відповідними представниками держави або церкви, а тому випадки звернення приватних осіб до суду за захистом своїх прав стали винятком, а не правилом.

Таким чином, можемо стверджувати, що за своєю правовою природою приватне обвинувачення виступає передбаченим у межах кримінального судочинства засобом захисту приватних прав особи, порушення яких відбулося внаслідок кримінально-караного діяння, що передбачає покладання на обвинувача обов'язку підтримувати й доводити правомірність пред'явленого ним обвинувачення.

Варто зазначити, що в КПК України вказане провадження отримало своє правове регулювання як відокремлена складова процесуальної діяльності. Такий підхід законодавця більшою мірою відображає структуру кримінального процесуального права, в межах якого, як зауважує Н.В. Малярчук, сьогодні інститут приватного обвинувачення виділяють як самостійний правовий інститут, що має певні процесуальні особливості [116]. Відповідно існують усі підстави стверджувати, що специфіка виникнення й існування даного виду провадження повинна бути збережена й належним чином закріплена у статтях КПК України.

Що стосується процесуальної форми, то перш за все зазначимо, що, на відміну від КПК України 1960 року, у діючому КПК України приватне обвинувачення як самостійний інститут кримінального процесуального права отримало власне нормативне закріплення у гл. 36 та низці інших норм, що містять положення, яких до цього часу бракувало. До них слід віднести:

збільшення складів кримінальних правопорушень, у яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення (ст. 477); розширення прав як обвинуваченого (ст. 42), так і потерпілого (ст. 56); запровадження інституту угод (гл. 35), зокрема угод про примирення.

Спираючись на наведене, констатуємо, що в діючому КПК України законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, а його функціонування заміщено категорією справ приватно-публічного обвинувачення, виділеною в КПК України 1960 року. За такого підходу вести мову про існування окремого провадження, яке мало б певні особливості, абсолютно неможливо. Розширення переліку кримінальних правопорушень, у яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, попри всі його позитивні риси фактично не дає підстав для констатації наявності самого провадження з певними правилами, зі специфічністю слідчих та судових дій (як це має місце щодо кримінального провадження стосовно неповнолітніх у гл. 38 КПК України).

На нашу думку, є можливість вирішення зазначеної колізії, а саме: це опрацювання належної правової регламентації приватного обвинувачення як окремого кримінального провадження, що пов'язано, зокрема, із покладанням на приватного обвинувача обов'язку підтримувати й доводити пред'явлене ним обвинувачення, а також із наділенням його відповідними засобами доведення перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Зауважимо, що аналіз практики функціонування інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення в інших країнах та виявленні його правової природи, є найбільш ефективним. При цьому поглиблення в діючому КПК України засад змагальності й диспозитивності, а також подальша диференціація кримінальних проваджень обумовлюють потребу в належному опрацюванні процесуальної форми

досліджуваного кримінального провадження. Саме на її вдосконаленні, урахуванні особливостей умов, підстав і порядку дій під час даного виду провадження і слід зосередити увагу законодавців, науковців і практиків, адже, як відомо з теорії кримінального процесу, саме процесуальна форма є однією з основних гарантій прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві, в тому числі й тієї, яка є учасником кримінального провадження, що здійснюється у формі приватного обвинувачення.

Таким чином, всі вищезазначені міркування про цінність даного інституту отримали той чи інший вираз в сфері правового регулювання. Крім того, правове значення інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення полягає в забезпеченні можливостей самої особи, у встановлених законом випадках, впливати на хід процесу, а також в організації належної взаємодії у сфері кримінального процесу державних органів та приватних осіб.

1.3 Типові ситуації при розслідуванні кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення

Розслідування кримінальних правопорушень взагалі і зокрема у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення, як специфічну інформаційно-пізнавальну діяльність можна уявити у вигляді процесу виникнення і вирішення слідчих ситуацій, що поперемінно змінюються до тих пір, поки не буде встановлено істину. Вперше серед українських криміналістів визначення слідчої ситуації у 1967 році запропонував О.М. Колесніченко, який під нею розумів визначене положення у розслідуванні кримінальних правопорушень, що характеризується наявністю тих чи інших доказів та інформаційного матеріалу і конкретними завданнями, що виникають у цьому зв'язку [77, с. 509].

З того часу науковці не обділили увагою дане поняття, але і сьогодні навколо нього точаться жваві дискусії. По-перше, слід визначити, що означає сам термін ситуація, який зміст вкладають у нього. Так, Український Радянський енциклопедичний словник містить таке визначення: «ситуація - (франц. Situation, від Situs) - становище - збіг обставин, поєднання умов, що створюють певне становище» [224, с. 215]. Великий тлумачній словник сучасної української мови містить майже таке ж визначення: «ситуація - сукупність умов та обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей».

Виходячи з загальнонаукового поняття про ситуацію в криміналістиці визначено три підходи до побудови цієї дефініції. Одна група авторів характеризує слідчу ситуацію як сукупність обставин, обстановку, стан, у яких відбувається розслідування [107, с.5-7].

Розслідування кримінальних правопорушень, як зазначав Р.С. Белкін, здійснюється в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, які взаємозв'язані з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою

учасників кримінального провадження, а також під впливом інших чинників, які інколи для слідчого залишаються невідомими. Ця складна система взаємодій, утворює ту конкретну обстановку, в якій діє слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь в доказуванні і в якій відбувається конкретна процесуальна дія. Ця обстановка отримала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації.

Г.А. Матусовський розумів слідчу ситуацію як обстановку, що склалася на певному етапі розслідування і є комплексом обставин, які визначаються різноманітними чинниками [99, с.165], а М.Г. Шурухнов визначив таку ситуацію, як стан процесу розслідування, який склався на будь-який визначений момент часу, аналіз і оцінка якого дозволяють слідчому прийняти найбільш доцільні по справі тактичні рішення [100, с.93].

Найбільше привабливим з наведених є визначення Р.С. Белкіна, адже у ньому увага акцентується на те, що слідча ситуація формується не тільки тими обставинами, які стали відомими в даний момент слідчому, а також і тими, які деколи для слідчого залишаються невідомими. Такий підхід до визначення слідчої ситуації спонукає слідчого до постійного пошуку нових, ще невідомих чинників, які формують слідчу ситуацію.

Друга група авторів при формуванні визначення слідчої ситуації переносить акцент на її інформаційний характер. Так, В.В. Лисенко вважає, що до змісту слідчої ситуації треба включати найбільш загальні відомості про стан розслідування, що виступають результатом узагальнення практики [108, с. 181]. М.О. Селиванов розглядає її як те, що відображує обстановку, картину розслідування, яка склалася на визначений момент, інакше кажучи як суму значимої для розслідування інформації, яка приймається до уваги поряд з джерелами її отримання [198, с. 58].

Певною мірою з такою думкою можна погодитися, але лише частково. Дійсно, з'ясування обставин, у яких відбувається розслідування можливе, лише на основі інформації про них. В більшості випадків саме така інформація і складає зміст слідчої ситуації, але не вичерпує її. Об'єктивно

можуть існувати обставини і чинники, про які слідчий з різних причин не володіє інформацією і, відповідно, не може впливати на них в інтересах слідства. Але існування таких обставин може впливати на хід розслідування і перешкоджати встановленню обставин кримінального правопорушення і вини злочинця. Тому науковці і вдалися до комплексного підходу щодо визначення поняття слідчої ситуації, яке б враховувало об'єктивно існуючі обставини, чинники щодо події кримінального правопорушення та інформацію про них. Так, М.І. Порубов під слідчою ситуацією розуміє конкретну обстановку розслідування, особливості якої обумовлюються сукупністю обставин вчинення кримінального правопорушення і умовами його розслідування; сукупністю інформації про подію злочину, яка обумовлює шляхи і способи його розслідування на конкретному етапі [1, с. 102].

У двох аспектах розглядає слідчу ситуацію і В.П. Бахін. В широкому розумінні – це сукупність всіх умов, які впливають на розслідування та визначають його особливості. У вузькому значенні це характеристика інформації, даних, відомостей, якими володіє слідство на конкретному етапі розслідування. Інакше кажучи, у вузькому значенні слідча ситуація – це інформаційна модель об'єктивно існуючих обставин як про саме кримінальне правопорушення, так і про стан його розслідування. І як будь-яка модель вона не може дорівнювати оригіналу, вичерпувати його, а лише з різними ступенями ймовірності наближатися до нього. Це слід постійно пам'ятати і враховувати під час оцінки слідчої ситуації і прийнятті рішень для її розв'язання.

Широке розмаїття наведених визначень слід розглядати не як протилежність поглядів на категорію слідчої ситуації, а як відображення різних сторін явища, яке піддається дослідженню, тобто об'єктивного існування та результатів його пізнання. Відповідно до цього слідча ситуація виступає у вигляді об'єктивної реальності, фактичних обставин, а от результат її пізнання, тобто дані про неї, це вже відображення цих обставин,

яке використовують для її з'ясування і впливу на неї з метою швидкого та повного розкриття кримінальних правопорушень.

Поняття слідчої ситуації - суто криміналістичне, воно виникло як відповідь на потреби слідчої практики і в нього слід вкладати певний криміналістично-значимий зміст [216, с. 126]. Саме тому, пропозиція професора В.П. Бахіна щодо формулювання визначення слідчої ситуації вважається більше вдалою. Запропоноване визначення має більш широкий зміст, при якому слідчу ситуацію розглядають як сукупність даних про обставини злочину та обставини, які характеризують умови його розслідування на конкретному етапі і які обумовлюють вибір засобів та методів встановлення істини по справі.

Розглянувши поняття слідчої ситуації неможливо залишити поза увагою питання про її значимість для криміналістики. Практичне значення слідчої ситуації для слідства полягає в тому, що вона допомагає слідчому уявити конкретні обставини, які склалися до початку розслідування, дозволяє визначити напрями та методи майбутнього розслідування, оцінити вже проведену роботу по справі, внести відповідні корективи до завдань, методів і ходу розслідування. Слушно з цього приводу зазначає С.О. Сафронов, що визначення напрямку розслідування багато в чому залежить від слідчої ситуації [197, с. 91].

Ситуація обумовлює завдання, але сама не є ним. Вона виступає лише інформаційною базою для формування практичних завдань та розробки версій [235, с. 16]. Вирішення ситуаційних завдань базується, як правило, на аналізі комплексу об'єктів, які складають обстановку місця події, та комплексу наявних на ньому слідів дій учасників події (джерел інформації про злочин), яку розслідують [194, с. 27]. Тому планування першочергових слідчих дій, інших заходів повинно здійснюватися відносно кожної слідчої ситуації окремо, з урахуванням її особливостей.

Теоретичне значення криміналістичного поняття «слідча ситуація» полягає у тому, що воно є універсальним і має використовуватись для

розробки наукових рекомендацій і тактичних прийомів, які будуть застосовуватись на різних стадіях кримінального провадження не обмежуючись лише досудовими розслідуванням. Так, В.Ю. Кореневський звертає увагу на те, що одним з актуальних завдань криміналістики лишається розробка рекомендацій для судового слідства на базі криміналістичного поняття «слідча ситуація». В першу чергу це відноситься до таких нестандартних для даної стадії процесу способів дослідження доказів як огляд місця події, перевірка на місці показань допитаних осіб, слідчий експеримент, експертиза тощо [86, с. 62].

Про те, що в своїй практичній діяльності при розслідуванні кримінальних правопорушень зустрічалися типові проблемні слідчі ситуації, які необхідно було вирішити, зазначили 53,1 % слідчих та 48,3 % працівників суду (Додаток А, Б).

Розглянувши поняття і значення слідчої ситуації зазначимо, що вони мають різноманітний характер, швидко змінюються під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Саме цим можна пояснити спроби науковців щодо їх класифікації. Відомо, що будь-яка класифікація ґрунтується на типізації, тобто для цього потрібно мати щось загальне, те що буде поєднувати об'єкти які підлягають розподілу на групи. Правильно зазначає М.В. Салтевський, що класифікація слідчих ситуацій являє собою теоретичну та практичну основу ситуаційного підходу в криміналістичній методиці [196, с.100].

На сучасному етапі існує декілька класифікацій слідчих ситуацій, особливості яких відображаються в методиці розслідування окремих видів кримінального правопорушення і в криміналістичній тактиці [47, с. 30-34; 69, с. 101-314], але загальною базою у більшості випадків виступає характеристика лише одного з їх компонентів. Так, Л.Я. Драпкін за ступенем складності поділяє слідчі ситуації на прості та складні, а за етапом розслідування, на якому вони виникають на початкові, проміжні і кінцеві [46, с. 43].

Під складною він розуміє таку слідчу ситуацію, коли існуюча інформаційна невизначеність потребує побудови декількох її вірогідних моделей, а простою таку, коли інформації про обставини події достатньо для розбудови її однозначної моделі. Як бачимо, в основі такого розподілу лежить характеристика одного з компонентів інформаційного характеру, тобто поінформованість слідчого.

Зрозуміло, що класифікація за такою підставою має повне право на існування. Правильність дій слідчого в такій ситуації залежить, від його поінформованості про неї в цілому та її компоненти. Але, якщо говорити про віднесення ситуації до категорії складних, слід обов'язково враховувати не тільки поінформованість слідчого, а також поінформованість протидіючих та інших задіяних у справі осіб. Так, оцінка слідчої ситуації як особою, яка проводить слідство, як простої, може насправді виявитися для неї складною, якщо по справі проходить рецидивіст, який має також як і слідчий, а в деяких випадках і кращу за нього поінформованість і завдяки цьому чиннику може успішно протидіяти слідчому.

Незалежно від підстав і рівнів класифікації слідчі ситуації являють собою динамічні системи, які змінюють свій зміст, структуру та форму в результаті дії різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників [46, с. 42]. Таку думку підтримує І.М. Лузгін. Він стверджує, що будь якій ситуації, в тому числі і слідчій, характерні тимчасові епізодичні зв'язки між предметами і явищами матеріального світу. Знаходячись у підпорядкуванні діалектиці явищ, ситуації можуть змінюватися, переплітатися, зникати та знов з'являтися під дією будь якої сукупності чинників, в тому числі і поведінки людей [111, с. 64].

Слід зауважити, що стосовно підстав для загальної класифікації слідчих ситуацій, як вірно зазначає Р.С. Белкін, необхідно враховувати її якісну характеристику по відношенню до можливості досягнення мети розслідування. Згідно з цим, всі слідчі ситуації поділяються на сприятливі і несприятливі для розслідування, тому, що будь яке досягнення слідчим

визначеної мети, повинно починатися з оцінки вже наявної слідчої ситуації, а при необхідності застосування заходів до зміни її у сприятливий бік. Виходячи з ситуації, яка виникла на початковому етапі розслідування, необхідно планувати проведення не окремих слідчих дій або оперативно-розшукових заходів, а здійснення тактичних операцій, які дозволять слідчому розв'язати не одне а декілька завдань [197, с. 95].

Таким чином, з урахуванням викладеного, на нашу думку, з великої чисельності існуючих класифікацій слідчих ситуацій, як найбільше значущою для теорії і практики можливо виділити наступну:

- а) за обсягом завдань, які обумовлює ситуація - тактичного і стратегічного значення;
- б) за ознакою етапності - початкові, проміжні, кінцеві;
- в) за ступенем умов для успішного розслідування - сприятливі та несприятливі;
- г) за частотою повторюваності тих чи інших ознак - типові і специфічні.

Розробку об'єктивної класифікації слідчих ситуацій і критеріїв для цього на сучасному етапі необхідно здійснювати шляхом накопичення даних про слідчі ситуації, які складаються на різних стадіях розслідування кримінальних проваджень приватного обвинувачення, з подальшим виділенням типових ознак. При цьому слід враховувати нові способи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, характерні сліди, хитрощі правопорушників, їх дії щодо маскування, а також останні досягнення науки та техніки, які можливо, і необхідно застосовувати для їх розслідування. Тільки тоді дані оцінки конкретної слідчої ситуації будуть служити базовою основою для прийняття тактичних рішень, визначати зміст та спрямованість заходів по вирішенню слідчої ситуації, тобто забезпечення швидкого та повного розслідування кримінальних правопорушень.

При розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення, як всіх інших кримінальних правопорушень типова слідча

ситуація містить в собі відомості, які виділені з конкретної події кримінального правопорушення, та які характеризують визначений вид, або групу кримінальних правопорушень. Як зазначалося раніше, слідча ситуація - категорія тимчасова, тобто вона містить в собі інформацію на певний момент розслідування. Згідно з цим у криміналістичній методиці, слідчі ситуації тісно пов'язують зі стадіями розслідування кримінального провадження. Наприклад, слідчий при оцінці ситуації, яка виникла у момент виявлення ознак кримінального правопорушення, визначає напрямок розслідування, будує слідчі версії, визначає і забезпечує проведення першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Вирішивши дану ситуацію, він переходить до наступної і, таким чином, просувається від одного етапу розслідування до іншого поки кримінальне правопорушення не буде розкрито. Так, в міському парку знайдено людину в непритомному стані з тяжкими тілесними ушкодженнями. Ситуація проблемна: свідків немає, особа показань дати не може. Але, з часом, коли будуть встановлені відомості про особу потерпілого, свідків, мотив і мету кримінального правопорушення, потерпілий прийде до тями і дасть показання ситуація зміниться на сприятливу і типову для даного етапу. Саме у цьому, на нашу думку, і полягає роль слідчих ситуацій, як відправної точки, від якої відштовхується слідчий для подальшої діяльності з розслідування та розкриття кримінальних правопорушень. Тоді можливо дійти висновку, що виявлення і аналіз типових слідчих ситуацій для розслідування тяжких тілесних ушкоджень потрібно робити у тісному зв'язку з конкретними етапами розслідування. Сьогодні більшість процесуалістів та криміналістів в процесі розслідування виділяють три етапи: 1) початковий; 2) наступний; 3) заключний [47, с. 8-11].

Використання ситуаційного підходу сьогодні є одним з найперспективніших напрямків в теорії при побудові криміналістичних методик, а також в практиці розслідування, що не викликає жодних заперечень науковців. Але в деяких методичних рекомендаціях автори цього

не дотримуються і викладають їх, як і раніше, в традиційному вигляді. Так, в підручнику криміналістика, який підготовлено білоруськими криміналістами, висвітлюється 16 окремих методик розслідування. При розгляді загальних положень криміналістичної методики, автори розкривають структуру методики розслідування окремого виду кримінального правопорушення. Одним з її елементів вони називають криміналістичну характеристику конкретного виду кримінальних проявів, і включають до неї способи підготовки і вчинення, типові слідчі ситуації, розповсюдженість, причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Не вдаючись до поглибленого аналізу щодо правомірності включення типових слідчих ситуацій до криміналістичної характеристики зауважимо, що вони розглядаються як самостійний елемент окремої методики розслідування. Якщо це так, то тоді вони мають розглядатися в кожній окремій методиці. Це буде надавати їй більшого практичного значення, робити рекомендації більше конкретними, наближеними до реальних умов розслідування.

Проте в згаданому нами підручнику з 16 окремих методик лише в трьох висвітлюються слідчі ситуації (методики розслідування зґвалтувань, викрадення транспорту, злочинів у галузі охорони природи), в деяких про них згадується при аналізі слідчих дій або криміналістичної характеристики, а в методиках розслідування шахрайства, вбивств і тілесних ушкоджень, хабарництва, дорожньо-транспортних пригод взагалі не згадується [4, с. 175-326]. Майже така сама картина спостерігається при вивченні навчальних посібників, методичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення [183; 105]. Звичайно, такий підхід висвітлення окремих методик розслідування взагалі, і зокрема, криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення, не може задовольнити потреб практики. Потрібно від загальних рекомендацій з розслідування і провадження окремих слідчих дій переходити до конкретних, наближених до тієї ситуації, яка склалася на даний момент.

Умови, в яких здійснюється розслідування, тобто слідча ситуація, у своїй сукупності утворюють динамічну систему, яка постійно змінюється під дією об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Так, професор Р.С. Белкін виділяв п'ять об'єктивних і вісім суб'єктивних чинників слідчої ситуації [10, с. 135]. Г.А. Матусовський пропонував виділяти шість об'єктивних чинників, а стосовно суб'єктивних, так би мовити соціально-психологічного характеру наводить узагальнююче визначення [99, с. 166].

Зрозуміло, що перелічити всі можливі об'єктивні та суб'єктивні чинники слідчої ситуації неможливо, та у цьому і немає потреби. Деякі з них можуть існувати в одних ситуаціях, а в деяких бути відсутні, інші зникають за певним часом, а на їхньому місці з'являються нові. На нашу думку, найбільше доцільним слід вважати не простий перелік тих чи інших чинників, а розкриття їх сутності, змісту через узагальнене визначення.

В зв'язку з цим, об'єктивними чинниками слідчої ситуації слід вважати такі, які не залежать від осіб, що беруть участь в процесі розслідування, але завдяки своїм властивостям завдають на нього певного впливу. До них належать місце, час, інформація про вчинене кримінальне правопорушення у формі приватного обвинувачення та її джерела, які у сукупності утворюють динамічну інформаційну модель конкретного моменту розслідування.

До суб'єктивних чинників, належать ті, що залежать від особистих властивостей осіб, які будь-яким чином пов'язані з процесом розслідування, впливають на нього і призводять до змін у слідчій ситуації. Так, психологічний стан осіб, які приймають участь у процесі розслідування, психологічний стан слідчого, його практичний досвід, наслідки помилок слідчого, експерта та інших осіб, які беруть участь у розслідуванні, тощо, відносять до суб'єктивних чинників слідчої ситуації.

Сполучення та результати дій всіх чинників обумовлюють індивідуальність слідчої ситуації в момент розслідування, її зміст, тобто конкретну сукупність умов, в яких доведеться діяти слідчому. На нашу

думку, І.Ф. Герасімов вдало надає їм назву «компоненти слідчої ситуації», і відносить до них:

- обставини кримінального правопорушення, які відомі у даний момент;
- докази, які існують у кримінальному провадженні;
- інформацію, яка має тактичне та організаційне значення;
- слідчі дії та інші заходи, які намічені та вже виконані;
- заплановані, але ще не виконані слідчі та інші дії;
- можливості, які є у слідчого;
- можливості, які ще не було використано (резерви);
- час, який має у своєму розпорядженні слідчий;
- дані про поведінку осіб, які мають свій інтерес стосовно результату кримінального правопорушення;
- оцінку всіх згаданих чинників і як кінцевий результат визначення характеру ситуації [31, с. 171].

Вважаємо, що у наведеному переліку компонентів слідчої ситуації існують і деякі неточності. Так, можливо простежити змішування чинників, які впливають на формування слідчої ситуації з оціночними діями і їх результатом, які не належать до певної групи чинників.

Професор Р.С. Белкін для визначення змісту і характеристики слідчої ситуації використовує чотири групи узагальнюючих компонентів: психологічного, інформаційного, процесуального і тактичного, матеріального та організаційно-технічного характеру [101, с. 72; 1, с. 502].

Зазначену думку поділяє М.Г. Шурухнов, але вважає, що включення таких даних, як кількісний та якісний склад слідчого апарату, чисельність кримінальних проваджень, які знаходяться у слідчого, забезпечення слідчого транспортом та засобами зв'язку, наявність комунікативних зв'язків між черговою частиною та слідчо-оперативною групою на місцях кримінального правопорушення і тому подібне не відображує стану процесу розслідування по конкретних кримінальних провадженнях. Такі відомості повинні входити до категорії управління, тобто слідчої обстановки, компонентами якої

можуть бути і слідчі ситуації по всіх кримінальних провадженнях, які знаходяться у слідчого [102, с. 94]. З цим важко не погодитись. Але, незважаючи на це, компоненти матеріального і організаційно-технічного характеру відіграють важливу роль при розслідуванні кримінальних правопорушень і можуть як сприяти йому так і перешкоджати. Ігнорування їх або недооцінка можуть значно ускладнити процес розслідування, потягти за собою незворотні наслідки.

Дослідження кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, а також результати опитування слідчих органів внутрішніх справ (національної поліції) дозволяють дійти висновку і підтримати думку В.П. Бахіна щодо компонентів слідчої ситуації взагалі, розповсюдивши їх на методику розслідування кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення. Разом з тим зазначимо, що зміст та інформаційне забарвлення таких компонентів будуть носити специфічний характер.

Так, компоненти першої групи характеризують як психологічний стан слідчого, так і осіб, яких залучено до участі у розслідуванні. Непоодинокі випадки, коли між слідчим і особами, які зацікавлені у результатах провадження виникає психологічна неузгодженість або конфлікт. Прийняття рішень у таких ситуаціях потребує їх ретельного і глибокого аналізу, прогнозування можливостей її зміни в ході реалізації прийнятого рішення, урахування тих, що вже виникли або можуть виникнути у майбутньому проблем розслідування [51, с. 20-30].

Частіше ніж звичайно такі конфлікти виникають по кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення у родичів, близьких знайомих, неповнолітніх, рецидивістів тощо. Таке становище не є випадковим і обумовлюється об'єктивними закономірностями. Для близьких родичів та знайомих це психофізіологічні особливості (родинні стосунки «б'є значить любить», хибне розуміння почуття родини, тощо). Для неповнолітніх це вікові та психофізіологічні особливості (недостатність життєвого досвіду, імпульсивність, впливовість, невміння мислити логічно, неправильне, інколи

помилкове розуміння почуття товариства тощо). Для рецидивістів і представників злочинних угруповань – це наявність злочинного досвіду, попередній психологічній настрій на створення умов, що перешкоджають розслідуванню тощо.

Достатньо часто при допиті, слідчому експерименті та інших слідчих діях близькі родичі, сусіди (потерпілі, свідки) не бажають сприяти слідству, оскільки на них впливають близькі родичі і побутове середовище [105, с. 22], неповнолітні навіть за наявності незаперечних доказів, якими володіє слідчий продовжують необгрунтовано заперечувати свою вину, або не називають співучасників та дорослих організаторів, тощо. Рецидивісти і особи, що мають злочинний досвід, не бажають допомагати слідству, аж доки слідчий не доведе їм повну та обгрунтовану незаперечними доказами винуватість.

Друга група – компоненти інформаційного характеру. З одного боку, це відомості, якими володіє слідчий у кримінальному провадженні (про обставини кримінального правопорушення, можливі докази, можливості їх виявлення і експертного дослідження, місця приховування речей, та переховування осіб, намір протидіючих слідству осіб тощо). З іншого – поінформованість осіб незацікавлених у встановленні істини у справі про ступінь інформованості слідчого та свідків, щодо відомих та ще невідомих джерел інформації, про наміри слідчого, тощо. Розглядаючи цю групу компонентів слід зазначити, що вони можуть поділятися на дві підгрупи. Перша, це відомості узагальненого характеру, які використовуються при визначенні типових слідчих ситуацій. Вони характеризують те типове, що зустрічалося при попередніх розслідуваннях кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Такі відомості слідчий отримує під час навчання, а також в процесі повсякденної діяльності, узагальненні матеріалів кримінального провадження, які він розслідує, в системі службової підготовки.

Третя група – це відомості, які зібрані при розслідуванні конкретного кримінального правопорушення у формі приватного обвинувачення. Вони є

індивідуальними і характеризують конкретну слідчу ситуацію, що склалася на даний момент.

Співставлення даних про конкретну слідчу ситуацію з даними про типові ситуації дозволяє з меншими витратами сил і часу прийняти вірне рішення, провести результативні слідчі дії, чим змінити ситуацію на краще.

Так, якщо при розслідуванні кримінальних правопорушень приватного обвинувачення, вчинених групою неповнолітніх, склалася ситуація, яка потребує здійснення обшуку, для його результативності потрібна відповідна інформація. Звичайно, у таких випадках бажано отримати відомості про місця переховування об'єктів саме у цьому кримінальному провадженні. Але на практиці таку інформацію отримати не завжди вдається. Саме тоді доречно звернутися до накопиченого досвіду, який свідчить, що у переважній більшості місцями приховування знарядь кримінального правопорушення, викрадених речей виступають місця збору неповнолітніх, тобто там де вони проводять своє дозвілля: підвали, горища, недобудовані споруди, кинуті приміщення.

Четверта група - компоненти процесуального і тактичного характеру: це стан кримінального провадження, докази та їх джерела, наявність надійних ще не застосованих джерел орієнтуючої інформації, можливість вибору доцільних запобіжних заходів, ізольованість одне від одного осіб, які проходять по кримінальному провадженні, проведення конкретної слідчої дії, наявність тактичного ризику та можливість звести його до мінімуму, протидія встановленню істини з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та його зв'язків, а інколи і потерпілого або свідків, наслідки помилкових дій слідчого, понятих, спеціалістів і експертів, непередбачені дії потерпілого, або осіб, які не причетні до розслідуваного кримінального правопорушення. Так, якщо по кримінальному провадженні проходить жінка, (жінки) слідчому необхідно пам'ятати, що вона (вони) дуже вразлива і має схильність до перебільшення або вигадкування неіснуючого, тобто інформація яку отримують від неї потребує ретельної перевірки. У випадках, коли по

кримінальному провадженні проходить організована група осіб існує реальна загроза їх змови з метою уникнення від відповідальності. Щоб цьому запобігти їх слід утримувати під вартою, причому у окремих камерах до кінця розслідування.

До п'ятої групи належать компоненти матеріального та організаційно-технічного характеру: наявність комунікацій між черговою частиною та слідчою групою; наявність засобів передавання та отримання необхідної інформації з апаратів органів поліції, мобільність її пошуку; можливість мобільного маневрування наявними силами та засобами, повна забезпеченість ними тощо. Наприклад, коли оперативна група на місці кримінального правопорушення з'ясувала всі можливі обставини, вона негайно повідомляє чергового, а він в свою чергу, приймає необхідне рішення. Якщо інформація про подію кримінального правопорушення свідчить про те, що його вчинено неповнолітнім (групою неповнолітніх, або рецидивістом) то доцільно включити в групу, яка буде займатися цими кримінальними правопорушеннями тих осіб (слідчого, оперативних працівників), які мають певний досвід і спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень такої категорії. У випадку, коли інформація свідчить про те, що кримінальне правопорушення вчинено нещодавно, є свідки, відомо маршрут відходу злочинця (злочинців), тощо, тобто існує пряма можливість організувати розкриття кримінального правопорушення по гарячих слідах, то черговий повинен негайно передати інформацію про підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення приватного обвинувачення всім співробітникам та скоординувати їх роботу на пошук і швидке затримання підозрюваного.

Сполучення всіх цих компонентів обумовлює індивідуальний характер кожної слідчої ситуації у визначений момент. Враховуючи індивідуальний і неповторний характер кожної конкретної слідчої ситуації виникає питання, про можливість їх типізації. Деякі автори під типовими слідчими ситуаціями розуміють такі, в яких опинився слідчий на початковому етапі розслідування

в залежності від повноти первісних даних [144, с. 121; 235, с. 16-17; 164, с. 123-124]. Інші вказують на ті, які складаються під час судового розгляду, виконанні судових рішень [99, с. 166]. Такий підхід до розв'язання проблеми породжує нові запитання, які пов'язані з відповідністю поняття типової слідчої ситуації об'єктивним реаліям і можливістю взагалі повної типізації слідчих ситуацій?

Зокрема, професор Р.С. Белкін зазначає, що це неможливо, навіть. пояснює це тим, що зміст слідчої ситуації складний, та багатокомпонентний. До нього входить велика чисельність об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на зміст і характер цих компонентів та утворюють в своїх сполученнях велику кількість варіантів слідчих ситуацій, кожна з яких обов'язково відрізняється від інших. Конкретна слідча ситуація завжди індивідуальна, і тому типізація слідчих ситуацій в усій повноті їх змісту неможлива. Типізувати слідчі ситуації можливо лише по одному з утворюючих цей компонент елементів [101, с. 73]. Зрозуміло, що конкретна слідча ситуація індивідуальна і неповторна, як і конкретне кримінальне правопорушення. Разом з тим, вчинення кримінального підпорядковується загальним, об'єктивним закономірностям.

При всій індивідуальності і неповторності конкретного кримінального правопорушення, ми можемо знайти у ньому певні ознаки, які будуть характерними для деякої сукупності кримінальних правопорушень. Саме це дає можливість виділення окремих груп кримінальних правопорушень, у тому числі і кримінальних правопорушень приватного обвинувачення. Якщо існують групи кримінальних правопорушень з однорідними ознаками, то для їх розслідування можуть застосовуватись однакові криміналістичні засоби і їх сукупності (комбінації). Сукупність відомостей про кримінальне правопорушення і умови, в яких відбувається розслідування в кожний окремий момент утворює слідчу ситуацію, яка буде схожою для групи однорідних кримінальних правопорушень, тобто буде типовою.

Типізація слідчих ситуацій, як зазначає професор Р.С. Белкін необхідна для розбудови окремих криміналістичних методик [11]. Подібну думку поділяє і В.П. Бахін. Він стверджує, що типові слідчі ситуації виступають базою для побудови окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, оскільки типізація у даному випадку передбачає наявність переліку відповідних типових слідчих версій, оптимальний набір слідчих дій та порядок їх провадження. Оскільки дане положення має методологічне значення, можливо зробити висновок, що побудова та удосконалення методичних рекомендацій розслідування кримінальних правопорушень приватного обвинувачення не може здійснюватись без типізації слідчих ситуацій. Таким чином, окремлення типових ситуацій кримінальних правопорушень приватного обвинувачення і співставлення їх із специфічними ситуаціями вкрай необхідно для правильного використання цих методичних рекомендацій та вирішення тактично-методичних питань розслідування кримінальних правопорушень приватного обвинувачення.

Аналіз наявних методичних рекомендацій розслідування кримінальних правопорушень показує, що до їх побудови автори підходять по-різному. Одні визначають типові слідчі ситуації і відповідно, пропонують напрямки їх розв'язання [113, с. 13-21]. Інші, після описування криміналістичної характеристики безпосередньо переходять до висвітлення першочергових слідчих дій і оперативно-розшукових заходів безвідносно до слідчої ситуації, треті розглядають типові ситуації не для початкового, а для наступного етапу розслідування. Вони зазначають, що факт вчинення кримінального провадження доказано, але в одній ситуації невідомі особи, які вчинили кримінальне правопорушення і місце знаходження речових доказів, в другій – особу, яка вчинила кримінальне правопорушення затримано, в третій – особа, яка вчинила кримінальне правопорушення відома, але переховується [101, с. 328-334].

Дослідження наукових джерел та про вчиненні кримінальні правопорушення приватного обвинувачення опитування слідчих дозволило

сформулювати типові слідчі ситуації найбільш загального характеру, які виникають на різних етапах розслідування.

Так, вихідну типізацію слідчих ситуацій у кримінальних провадженнях приватного обвинувачення можна здійснити на основі трьох типів зв'язків і відносин між виділеними елементами, поклавши в основу найбільше інформаційний на момент відкриття кримінального провадження елемент - подію кримінального правопорушення. Це дозволить виділити й охарактеризувати ситуації за схемою відносин: «подія - особа злочинця», «подія - особа потерпілого», «подія - предмет посягання» [216, с. 152].

До першої групи належать слідчі ситуації, які виникають на етапі збирання основних відомостей про подію кримінального правопорушення після відкриття кримінального провадження. З певною долею умовності їх можна поділити на:

1) ситуації інформаційної недостатності, тобто (пошукові ситуації):

а) відомості про вчинення кримінального правопорушення приватного обвинувачення в наявності, але особа, що їх вчинила невідома, і інформацією про неї слідчий не володіє. Така ситуація виникає у випадках, коли кримінальне правопорушення мало раптовий характер, жертва кримінального правопорушення і особа, яка його вчинила, не були знайомі, або жертва її знала (бачила раніше) але з різних причин не дає відомостей про нападника (перебуває в тяжкому або непритомному стані, з інших причин не бажає надати відомості). Така ситуація характерна для заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого.

б) відомості про подію кримінального правопорушення в наявності, але не встановлена особа потерпілого. Є потерпілий з слідами тілесних ушкоджень але він перебуває в непритомному чи важкому стані, а тому не може повідомити будь-які відомості про себе і обставини нападу. Особи, які б могли надати відомості про потерпілого, на даний момент не встановлені. Ситуація може ускладнюватися, якщо потерпілий, не приходячи до свідомості, вмирає.

Для зміни ситуації на сприятливу потрібна інформація про особу потерпілого. Цьому може сприяти встановлення місця, з якого його доставлено до лікарні (місце проживання, роботи, навчання тощо), виявлення свідків-очевидців, а також можливих зв'язків з підозрюваним. Ступінь повноти первинної інформації з зазначених обставин і визначає більшу чи меншу складність сформованої ситуації і перспективи швидкого розкриття вчиненого кримінального правопорушення.

Через те, що в даній ситуації жодної вербальної інформації від потерпілого отримати вже неможливо, перед слідчим постає широке коло складних тактичних завдань, до яких можна віднести:

- встановлення особи потерпілого;
- вивчення особи потерпілого, способу його життя, захоплень та інтересів, з'ясування кола родичів і знайомих, життєвих обставин, що передували смерті;
- встановлення характеру і мотивів нанесення тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть;
- з'ясування основних обставин події (спосіб, знаряддя, час, місце та інші умови вчинення кримінального правопорушення);
- виявлення свідків;
- встановлення даних, що вказують на кількість осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та їх ознаки.

в) є відомості про заподіяння тілесних ушкоджень, але не встановлені очевидці кримінального правопорушення. Така ситуація виникає у випадках, коли тілесне ушкодження було заподіяно на відкритій місцевості (вулиця, парк, місця проведення культурно-масових заходів або відпочинку, громадській транспорт). Про факт кримінального правопорушення повідомили з медичного закладу, до якого доставили потерпілого, або він сам звернувся до правоохоронного органу з заявою, але назвати очевидців не може.

г) Матеріальні сліди кримінального правопорушення, які виступають джерелами інформації на місці події не виявлені. Це може мати місце в тих випадках, коли місце вчинення кримінального правопорушення невідомо і не піддавалося дослідженню (місце, де знайшли потерпілого не є місцем вчинення кримінального правопорушення, а сам він через тяжкий стан не може надати про це відомостей), або коли обстановка вчинення кримінального правопорушення зазнала певних змін, або матеріальні сліди знищені, засоби кримінального правопорушення приховані або трансформовані. В даному випадку слідчий не володіє достатніми відомостями про подію кримінального правопорушення й особу, що його вчинила. Дана ситуація виявляється у випадках зникнення потерпілого, коли потерпілий знаходиться в непритомному стані, або доставлений у важкому стані в медичну установу і не може давати показання або після цього настала смерть. Свідки в таких випадках на момент надходження інформації не виявлені, місце вчинення кримінального правопорушення точно не встановлено.

Описана ситуація є найбільше складною, проблемною і несприятливою для розслідування, оскільки характеризується різким дефіцитом інформації, наявністю лише окремих, нерідко уривчастих і недостатньо ясних відомостей про сутність і обставини події, особи кримінального правопорушення, мотиви і мету його дій. У даному випадку констатується проблемна ситуація із широким колом складних завдань, що вимагають швидкого вирішення в умовах значного тактичного ризику [9, с. 661-664; 83, с. 180-190; 69, с. 251-275].

До другої групи відносять ситуації інформаційної достатності про вчинення кримінальних правопорушень приватного обвинувачення:

а). факт кримінальних правопорушень встановлено, особу, яка його вчинила затримано, або є інформація про неї. На момент відкриття кримінального провадження слідчий володіє відомостями про характер і обставини події та про особу, що вчинила кримінальне правопорушення

приватного обвинувачення. Така особа знайома потерпілому, відомості про неї називають свідки, є детальний і чіткий опис її зовнішності, одягу, відомі ім'я, прізвище або прізвисько, втратила при вчиненні кримінального правопорушення особисті документи тощо. Відомості про підозрюваного можуть бути встановлені у випадках його затримання безпосередньо на місці кримінального правопорушення, або по гарячих слідах. Дана ситуація є найсприятливішою для розслідування, оскільки одразу після затримання підозрюваної особи в ході проведення першочергових слідчих (розшукових) дій вдається із показань затриманого й інших осіб (потерпілого, свідків), а також за результатами оглядів, обшуків одержати інформацію, що дозволяє правильно визначити характер кримінального правопорушення, спрямованість наміру правопорушника, мотивів його дій.

б) Подія кримінального правопорушення встановлена, є відомості про потерпілого. До потерпілого застосоване фізичне насильство у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв тощо. Такий фізичний вплив на потерпілого може бути одномоментним, разовим, але може продовжуватися досить тривалий час, носити характер катувань. В залежності від характеру насильства і наслідків, що наступили, потерпілий здатний чи не здатний надати докладну інформацію про обставини кримінального правопорушення і осіб, що його вчинили. Адекватність сприйняття потерпілим події, що трапилась, і ознак особи, яка вчинила кримінальне правопорушення залежать від наслідків впливу на його фізичний і психічний стан. Нерідко потерпілий зберігає здатність згадати й описати обставини, що передували втраті свідомості: де і в який час він знаходився, з ким спілкувався тощо. Однак потерпілий не завжди відвертий у даванні свідчень, приховуючи чи перекручуючи відомості про певні обставини події, які його компрометують, показують низькі моральні якості тощо.

Сам характер фізичного насилля, знаряддя і засобів, що застосовувались, спосіб і обстановка кримінального правопорушення мають істотну інформативність відносно особи, яка вчинила кримінальне

правопорушення. Для даної ситуації характерним є кореляційний зв'язок між потерпілим і місцем, де її було знайдено, або звідки вона звернулася до медичної установи чи правоохоронного органу. В переважній більшості випадків відомості про потерпілого уже на початку розслідування можна отримати, коли він перебуває у певному приміщенні, а швидко викликають родичі, сусіди, сам потерпілий або особа, що заподіяла тілесні ушкодження.

в). Є інформація про подію кримінального правопорушення, свідки встановлені. Слідчий володіє інформацією про зміст і характер події, але відносно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення приватного обвинувачення відомості відсутні чи їх вкрай мало: окремі нечіткі дані про ознаки зовнішності, одягу, кількості осіб, що нападали тощо. Відомості про подію містять інформацію про місце, час та інші обставини кримінального правопорушення, про спосіб, знаряддя, засоби і сліди його вчинення. Такі відомості можуть бути різного ступеня повноти, але в цілому дають правильне уявлення про спосіб і обстановку вчинення кримінального правопорушення приватного обвинувачення.

Ця ситуація досить складна, однак достатня повнота відомостей про сутність і основні обставини події вчиненого кримінального правопорушення дозволяє на основі їхнього аналізу, результатів огляду місця події, допиту свідків, проведення невідкладних оперативно-розшукових заходів зібрати дані, що характеризують особу правопорушника і розробити версії про коло підозрюваних осіб.

г) Виявлені матеріальні сліди кримінального правопорушення, які виступають джерелами інформації про його обставини. Такі відомості отримували в процесі огляду місця вчинення кримінального правопорушення приватного обвинувачення (79,1%), освідування потерпілого (14,2%), підозрюваного (19,3%), слідчого експерименту (6,1%) (Додаток А).

Проведення слідчих дій, оперативно-розшукових заходів або їх комплексів (тактичних операцій) на початковому етапі розслідування дозволяє отримати необхідну інформацію про обставини вчинення

кримінального правопорушення приватного обвинувачення, потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого). Це призводить до зміни слідчих ситуацій.

Підсумовуючи розгляд даного питання слід зазначити, що слідча ситуація, що виникає на будь-якому етапі розслідування, є вихідною інформаційною базою для прийняття тактичного рішення про визначення напрямку розслідування, здійснення тактичних операцій, висування слідчих версій, вибору превентивних заходів протидії розслідуванню. Виявлення типових, характерних ознак ситуації дозволяє запропонувати відповідні алгоритми діяльності (слідчих дій, організаційних і оперативно-розшукових заходів) для ефективного їх розв'язання і встановлення істини.

Висновок до першого розділу

На основі аналізу нормативно-правових джерел, а саме: Статуту Володимира Святославовича, Руської Правди, Литовських Статутів 1529, 1566, 1588 років, Статуту кримінального судочинства Австрії 1873 року, КПК України 1923, 1960 років та діючого кримінального процесуального законодавства України.

Досліджено виникнення та сучасний стан кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Слід зазначити, що процесуальній науковій та юридичній практиці поряд з поняттям «приватне обвинувачення» виділяють «приватно-публічне обвинувачення».

Проаналізовано значення слідчої ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення для слідчого полягає в тому, що вона допомагає йому уявити основні обставини, які склалися на початку провадження, дозволяє визначити напрями та методи майбутнього розслідування та внести відповідні корективи до завдань та ходу розслідування.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

2.1 Початковий етап кримінального провадження у формі приватного обвинувачення

На думку О.Ю. Татарова, який під досудовим розслідуванням розуміє частину кримінального процесу, що розпочинається з моменту одержання заяв та повідомлень про злочини і полягає у здійсненій в установленому законом порядку діяльності слідчого, прокурора стосовно розслідування злочинів, а також правовідносини, що виникають унаслідок цієї діяльності як між зазначеними посадовими особами, так і з іншими учасниками кримінального судочинства [215].

Досліджуючи рух заяви (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення у формі приватного обвинувачення з моменту прийняття відповідним органом до початку досудового розслідування, можна визначити три етапи:

- 1) прийняття та реєстрація заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення;
- 2) перевірка заяви (повідомлення), яка полягає у з'ясування наявності (чи відсутності) ознак злочину, передбаченого Особливою частиною КК України;
- 3) внесення відомостей до ЄРДР, що означає початок розслідування.

Позитивне ставлення до реєстрації кримінальних правопорушень у базі ЄРДР висловили 91,6 % опитаних слідчих і 89,3 % працівників суду (Додаток А, Б).

Джерела інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходять до органів національної поліції, уповноважених розпочати досудове розслідування, чітко визначені в п. 1.2 Інструкції «Про

порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події», затвердженої наказом МВС № 1050 від 19 листопада 2012 року та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 17 грудня 2012 року за № 2095/22407 (далі – Інструкція № 1050). Згідно зі змістом п.п. 3.5, 3.11 Інструкції № 1050, ці джерела можна поділити на дві групи:

1) заяви та повідомлення фізичних та юридичних осіб, які містять інформацію про кримінальні правопорушення та інші події;

2) заяви та повідомлення фізичних та юридичних осіб, які не містять відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

До інформації першої групи належать відомості, які відповідно до ст. 214 КПК України є підставою для внесення даних до ЄРДР та початку досудового розслідування [71].

Так, при надходженні до органу внутрішніх справ заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, зазначене повідомлення, відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» [59], п. 3.1 Інструкції № 1050, п. 1 розділу I Інструкції «Про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події», затвердженої наказом МВС № 1377 від 6 листопада 2015 року (далі – Інструкція № 1377) [72], вноситься до журналу єдиного обліку заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення (ЖЄО) та інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ, до якої також відразу вносяться усі відомості з ЖЄО. Згідно з ч. 2 п. 3.5 Інструкції № 1050 [71], ч. 2 п. 3 розділу III Інструкції № 1377 [72], повідомлення, у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, після реєстрації в ЖЄО доповідаються начальнику органу внутрішніх справ для розгляду та прийняття рішення згідно з Законом України «Про звернення громадян» [60] або КУПАП. Таким чином, вказані звернення повинні розглядатись

відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян» з наданням відповідного роз'яснення заявнику [17].

Отже, час з моменту отримання відомостей про кримінальне правопорушення до їх внесення в ЄРДР є самостійною прихованою стадією кримінального провадження – первинною в системі кримінального процесу. Вказана стадія лише частково охоплюється КПК України, який передбачає граничний, 24-годинний термін відповідної реєстрації (ч. 1 ст. 214 КПК України). Цілком погоджуємось із думкою В.М. Тертишника, який визначив вказану (початкову) стадію як дослідче провадження [218].

Завданням цієї стадії є встановлення кримінально караного діяння, передбаченого КК України, тобто, згідно з ч. 1 ст. 214 КПК України, ознак кримінального правопорушення, а отже, підстав для внесення відомостей до ЄРДР. У зазначеній стадії беруть участь слідчий, прокурор, заявник, потерпілий, особи, що дали пояснення, поняті, експерт, спеціаліст, інші учасники огляду місця події. Засобами перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення є: огляд місця події, огляд трупа, отримання предметів та документів від заявника, їх огляд; одержання пояснень від учасників кримінального провадження та інших осіб, якщо вони проти цього не заперечують. У кінці цієї стадії може бути прийнято рішення про внесення до ЄРДР відомостей, що зобов'язані зробити слідчий або прокурор за наявності ознак кримінального правопорушення, або про відмову у внесенні відомостей до Реєстру, яка передбачає інший порядок розгляду звернення: наприклад, відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян» [60], з наданням роз'яснення заявнику.

Водночас, з точки зору теорії визначення кримінального процесу, наведене в п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, є дещо спірним, оскільки кримінальне провадження не закінчується на стадії судового провадження – його завершенням є виконання вироку чи ухвали суду.

Також в КПК України не зазначено про розгляд справи (скарги) в ЄСПЛ, хоча, згідно з ч. 5 ст. 9 Кодексу, кримінальне процесуальне за-

конодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ, а відповідна кримінальна процесуальна процедура характеризується всіма ознаками самостійної стадії процесу.

На противагу КПК України 1960 року чинний КПК України встановлює обов'язковість досудового розслідування у всіх кримінальних провадженнях, у тому числі й у формі приватного обвинувачення [92].

Досудове розслідування кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення являє собою регламентовану кримінальним процесуальним законом діяльність оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокурора, спрямовану на збирання, перевірку й оцінку доказів для вирішення питання про наявність або відсутність події кримінального правопорушення, вини певної особи в його вчиненні, про характер і розмір шкоди, заподіяної правопорушенням, на встановлення інших обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також на припинення кримінальних правопорушень і запобігання їх вчиненню [30].

Стадія досудового розслідування має особливості, які свідчать про її самостійний характер:

1) самостійні завдання, які впливають із загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України);

2) чітко окреслені межі в системі кримінального процесу – з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до винесення рішення, яким завершується провадження розслідування (в ряді випадків кримінальне провадження вирішується по суті, коли провадження в ньому закривається за наявності для того законних підстав);

3) зміст та процесуальна форма;

4) коло суб'єктів, які беруть участь у досудовому розслідуванні;

5) коло специфічних рішень, які можуть бути прийняті після закінчення досудового розслідування: закриття кримінального провадження, звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від

кримінальної відповідальності або звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; б) електронний сегмент кримінального процесу. На сьогодні ЄРДР є основною характерною рисою досудового розслідування як стадії, супроводжуючи кримінальну процесуальну діяльність лише в його межах, – жодна інша стадія не використовує можливості ЄРДР.

Як і кожна стадія, досудове розслідування кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення передусім вирішує загальні завдання кримінального провадження (ст. 2 КПК України) у властивій йому процесуальній формі: здійснення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення з тим, щоб: а) кожний, хто його вчинив, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини; б) жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу; в) до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Із загальних випливають безпосередні завдання, якими є: а) встановлення події кримінального правопорушення та інших юридично значимих обставин; б) викриття винних та притягнення їх до кримінальної відповідальності; в) вирішення питань про завершення кримінального провадження, а також щодо підготовки матеріалів для розгляду кримінального провадження в суді.

Стадія досудового розслідування має кримінально-правове та кримінальне процесуальне значення. Кримінально-правове значення досудового розслідування полягає у тому, що у ньому здійснюється кваліфікація кримінального правопорушення: спочатку у ЄРДР, потім у повідомленні про підозру і, нарешті, – в обвинувальному акті. Кримінальне процесуальне значення стадії досудового розслідування виявляється в тому, що у ній встановлюються межі судового розгляду [18].

Призначенням стадії досудового розслідування є розв'язання питання про формування і формулювання обвинувачення, яке передається прокурором до суду. У разі встановлення обставин, що перешкоджають притягненню певної особи як обвинуваченого, кримінальне провадження закривається. Якщо під час розслідування будуть встановлені обставини, що звільняють особу від кримінальної відповідальності, то справа має бути направлена до суду [20].

Називаючи розслідування «досудовим», законодавець вказує на його співвідношення з основною частиною судового провадження у першій інстанції – судовим розглядом. Досудове розслідування передує судовому провадженню у першій інстанції і покликане забезпечити його успішне проведення. Характерними рисами цієї стадії процесу є швидкість, всебічність, повнота та неупередженість дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення [24].

Зокрема, в КПК України передбачено вісім процесуальних рішень, відомості про які має бути внесено до ЄРДР: початок досудового розслідування (ст. 214), визначення місця проведення досудового розслідування (п. 2 ч. 4 ст. 218); повідомлення про підозру (ч. 4 ст. 278); зупинення та відновлення досудового розслідування (ч.ч. 3,4 ст. 280); оголошення розшуку підозрюваного (ч. 2 ст. 281); завершення досудового розслідування (ч. 3 ст. 283); здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 6 ст. 297- 4). До того ж невнесення вказаних даних до електронної системи передбачає нечинність відповідних процесуальних дій, про що свідчить визначена ст. 214 КПК України заборона проведення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР. Така форма фіксації процесуальних дій відображає паперово-електронну форму досудового розслідування.

Окрім того, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення до ЄРДР реєстратори (слідчий, прокурор – процесуальний керівник) вносять відомості про хід

кримінальних проваджень та особи правопорушників, що передбачені відомчими актами.

Реєстр є невід'ємною частиною процесу та за своїми властивостями становить електронний сегмент кримінального провадження, що найяскравіше проявляється на початку досудового розслідування. Зазначене положення є досить прогресивним та інноваційним, оскільки відбулося «зрощення» кримінального процесу та електронної машини.

Про те, що рішення про внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР є прогресивним зазначили 67,3 % опитаних слідчих і 69,1 % працівників суду (Додаток А., Б).

Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме (ч. 3 ст. 218 КПК України), обов'язок визначення місця проведення досудового розслідування покладається на прокурора. Це положення є принципово новим порівняно з КПК України 1960 року. Так, слідчий повинен внести відомості навіть про «непідслідне» кримінальне правопорушення до ЄРДР і одразу направити прокурору повідомлення про початок досудового розслідування, в якому зазначити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Одержавши таке повідомлення, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, визначає місце його проведення. При цьому він повинен враховувати місце виявлення ознак кримінального правопорушення, місце перебування підозрюваного чи більшості свідків, місце закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків [29].

Реєстраторами ЄРДР є: прокурори, у тому числі: керівники прокуратур; керівники органів досудового розслідування; слідчі: органів прокуратури, національної поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та органів державного бюро розслідувань (з моменту створення). Після отримання від керівника доручення про проведення досудового розслідування саме реєстратори вносять до ЄРДР відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України [141].

Користувачами Реєстру є: керівники прокуратур та органів досудового розслідування, прокурори, слідчі та інші уповноважені особи органів внутрішніх справ, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та Державного бюро розслідувань, які виконують функції з інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів та ведення спеціальних обліків (оперативних, оперативно-облікових, дактилоскопічних тощо) відповідно до чинного законодавства [143].

Відомості про реєстраторів та користувачів заносяться до довідника організаційної структури Реєстру по кожному органу досудового розслідування та прокуратурах. Кадрові підрозділи органів прокуратури, національної поліції, СБУ, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, ДБР та НАБУ у день підписання наказу про призначення чи звільнення керівника прокуратури, прокурора, керівника органу досудового розслідування та слідчого письмово повідомляють про це осіб, відповідальних за ведення довідників зазначених відомств, для внесення до них змін про реєстраторів [145].

в) суб'єкти, які здійснюють технічне і технологічне супроводження функціонування ЄРДР: адміністратор ЄРДР (ГПУ, прокуратури обласного рівня), зокрема працівники відділу ведення ЄРДР (у системі суб'єктів є іншими непроцесуальними учасниками). Статус даних осіб регулює Положення, але на рівні законів та КПК України про таких осіб не згадується. Така ситуація потенційно може мати негативні наслідки у вигляді дезорганізації роботи органів кримінальної юстиції. Насамперед, це стосується працівників відділу статистики та ведення ЄРДР як адміністратора Реєстру. Такі суб'єкти не є процесуальними керівниками або керівниками прокуратури відповідно до ст.ст. 36, 37 КПК України та не наділені процесуальними правами, однак безпосередньо впливають на процес шляхом видачі електронних ключів доступу до Реєстру. Зокрема, в разі звільнення відповідного суб'єкта, ліквідації відділу тощо реєстратор не зможе отримати носій з електронним цифровим підписом (електронний

цифровий ключ), що автоматично зупинить процес розслідування та процесуального керівництва. Насамперед це позначиться на можливості розпочинати досудове розслідування, без якого подальші слідчі дії неможливі. Тому, в КПК України необхідно відобразити даного суб'єкта;

г) суб'єкти, які не залучені до ЄРДР та не мають права на отримання інформації з нього.

Формування баз даних ЄРДР здійснюють тільки реєстратори шляхом внесення до Реєстру відомостей, які утворюють своєрідне «електронне провадження».

Вісім процесуальних рішень, згідно з вимогами КПК України, підлягають обов'язковому внесенню до Реєстру. Зокрема, до ЄРДР вносяться відомості про:

1) початок досудового розслідування кримінального правопорушення у формі приватного обвинувачення, які повинні містити таку інформацію:

а) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

б) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

в) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [73];

г) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

д) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

е) прізвище, ім'я, по-батькові та посаду службової особи, яка внесла відомості до Реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до Реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

ж) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань (ч. 5 ст. 214 КПК України);

2) визначення місця проведення досудового розслідування (ч. 4 ст. 218 КПК України);

3) дату та час повідомлення про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність (ч. 4 ст. 278 КПК України);

4) зупинення досудового розслідування (після оформлення постановою прокурора або слідчого за погодженням з прокурором) (ч. 4 ст. 280 КПК України);

5) відновлення досудового розслідування (після оформлення постановою прокурора або слідчого) (ч. 3 ст. 282 КПК України);

б) оголошення розшуку підозрюваного, після винесення окремої постанови (якщо досудове розслідування не зупиняється) або постанови про зупинення досудового розслідування (якщо таке рішення приймається із зазначенням даних про розшук) (ч. 2 ст. 281 КПК України);

7) закінчення досудового розслідування (після паперового оформлення: закриття кримінального провадження, звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) (ст. 283 КПК України);

8) здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 6 ст. 297- 4 КПК України).

Внесення певних даних до Реєстру передбачено також Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, яке частково дублює вимоги КПК України з цього питання. Відповідно до п. 2.1 розділу I Положення, до Реєстру вносяться відомості про: електронний сегмент стадії досудового розслідування:

1) час та дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) передачу матеріалів та відомостей іншому органу досудового розслідування або за місцем проведення досудового розслідування (ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, ст.ст. 216, 218 КПК України);

7) прізвище, ім'я, по -батькові та посаду слідчого, прокурора, який вніс відомості до Реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

8) дату затримання особи;

9) обрання, зміну та скасування запобіжного заходу (ст.ст. 178, 200, 202, 492, 493, 508 КПК України);

10) час та дату повідомлення про підозру, відомості про особу, якій повідомлено про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

11) час та дату складання повідомлення про підозру; відомості про особу, стосовно якої складено повідомлення про підозру; правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну

відповідальність, у разі неможливості повідомлення такій особі про підозру з об'єктивних причин;

12) юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру;

13) зупинення та відновлення досудового розслідування;

14) оголошення розшуку підозрюваного;

15) об'єднання та виділення досудових розслідувань;

16) продовження строків досудового розслідування та тримання під вартою;

17) встановлені, відшкодовані матеріальні збитки, суми пред'явлених позовів у кримінальному провадженні, вартість арештованого майна;

18) закінчення досудового розслідування.

Окрім того, відповідно до п.п. 2.2, 2.3 розділу I Положення, до Реєстру також вносяться й інші відомості, передбачені первинними обліковими документами («відголосок» обліково-реєстраційного обліку, якій існував за КПК 1960 року), та результати судового провадження. Внесення відомостей здійснюється шляхом занесення реєстратором інформації до Реєстру та вибору даних у довідниках для заповнення документів первинного обліку про: кримінальне правопорушення; наслідки досудового розслідування кримінального правопорушення; заподіяні збитки, результати їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності; особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється у їх вчиненні; рух кримінального провадження.

Реєстр прямо передбачений КПК України та є невід'ємною частиною кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, про що свідчить початок досудового розслідування – повністю залежний від електронного документа, адже формується за допомогою ЄРДР. Натомість сім інших процесуальних рішень (про визначення місця проведення досудового розслідування; повідомлення про підозру; зупинення та відновлення досудового розслідування; оголошення розшуку підозрюваного;

завершення досудового розслідування; здійснення спеціального досудового розслідування) передбачають паперове оформлення з подальшим внесенням даних про них до Реєстру. Більш того, у КПК України, на відміну від Положення, лише два рішення містять вимоги до строків їх внесення в ЄРДР: початок досудового розслідування – негайно, але не пізніше 24 годин після подання зави, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України), та повідомлення про підозру – невідкладно (ч. 4 ст. 278 КПК України). Причиною відсутності чітких вимог до строків реєстрації в ЄРДР інших п'яти рішень є відсутність конкретних строків для їх прийняття в силу їх процесуальної ролі.

У свою чергу, терміни реєстрації даних у ЄРДР переважно регламентовано Положенням (п. 3.1 розділу I). Зокрема, внесення відомостей до Реєстру здійснюється з дотриманням таких строків (про):

- 1) заяву, повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення – у термін, визначений ч. 1 ст. 214 КПК України;
- 2) призначення слідчого, процесуального керівника, прийняття до провадження – невідкладно;
- 3) відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, – невідкладно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447, ч.ч. 1, 2 ст. 368-3, ч.ч. 1, 2 ст. 368-4 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 258– 258-5 КК України;
- 4) дату складання повідомлення про підозру, дату і час вручення повідомлення про підозру, зміну раніше повідомленої підозри – невідкладно;
- 5) передачу матеріалів та відомостей (ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, ст. 216, ч. 4 ст. 218 КПК України), зупинення та відновлення досудового розслідування

(ч. 4 ст. 280, ч. 2 ст. 281, ч. 3 ст. 282 КПК України), об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК України), закінчення досудового розслідування (ч. 3 ст. 283 КПК України) – протягом 24 годин з моменту прийняття процесуальних рішень;

б) продовження строків розслідування (ст.ст. 219, 294, 296 КПК України) – протягом 24 годин з моменту задоволення прокурором клопотання з цих питань;

7) оголошення розшуку (ст. 281 КПК України) – протягом 24 годин з моменту винесення прокурором або слідчим відповідної постанови;

8) вжиті заходи забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК України), відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні (ст. 290 КПК України) – протягом 24 годин з моменту вчинення процесуальної дії;

9) повернення судом кримінального провадження, обвинувального акта, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру у порядку ч. 3 ст. 314, ч. 4 ст. 288, ч. 2 ст. 407 КПК України – упродовж 24 годин з моменту надходження із суду матеріалів до прокурора;

10) інші відомості, передбачені первинними обліковими документами, – упродовж 24 годин з моменту прийняття процесуального рішення [147].

До клопотань про: 1) дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії та обшук окрім оригіналів або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, також повинен бути доданий витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання; 2) застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження – додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Потерпілий та заявник, відповідно до ст.ст. 56, 60 КПК України, мають право отримати від органу, до якого подали заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію (витяг з ЄРДР).

Витяг з Реєстру – це документ про внесення певних відомостей про кримінальне правопорушення до Реєстру або про відсутність таких у Реєстрі (п. 4.1 розділу I Положення) [148].

У КПК України відсутнє визначення ЄРДР, тому нами запропоновано власне визначення Єдиного реєстру досудових розслідувань як упорядкованої електронної інформаційної бази кримінальних процесуальних документів, метою якої є фіксація, зберігання, пошук, облік, захист, узагальнення, використання відомостей про кримінальне правопорушення, осіб, що його вчинили, процесуальні рішення слідчого, прокурора, початок та хід досудового розслідування.

І.В. Чурікова зазначає, що час з моменту отримання відомостей про кримінальне правопорушення до внесення в ЄРДР є прихованою стадією порушення кримінального провадження та самостійною стадією кримінального процесу [175]. Вказана стадія лише частково охоплюється кримінальним процесуальним законом, який передбачає граничний, 24-годинний термін відповідної реєстрації (ч. 1 ст. 214 Кодексу).

На відміну від КПК України 1960 року, який містив поняття приводів та підстав до відкриття кримінального провадження, діючий кримінальний процесуальний закон прямо не передбачає підстав для початку досудового розслідування. Разом з тим аналізом чинного КПК України встановлено, що таке поняття ним передбачено. Відповідно до ч. 6 ст. 214 КПК України, слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє прокурора про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості. Зі змісту ч.ч. 1 та 6 ст. 214 КПК України можливо зробити висновок, що приводом для початку досудового розслідувань є заява, повідомлення або самостійне виявлення прокурором чи слідчим із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення приватного обвинувачення, а підставою – дані про вчинене кримінальне правопорушення.

Таким чином, підставами для початку досудового розслідування є заява (про вчинений злочин; з'явлення із зізнанням); повідомлення (підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення; повідомлення, опубліковані в пресі); самостійне виявлення слідчим, прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (під час іншого досудового розслідування, через засоби масової інформації, матеріали оперативних підрозділів, виконавчої служби, контролюючих органів тощо).

На відміну від КПК України 1960 року, законодавець форму заяв та повідомлень не визначив. Як наслідок особи отримали можливість у будь-якому форматі подавати заяви, а посадові особи правоохоронних органів позбавлені змоги відмовити в її прийнятті (ч. 4 ст. 214 КПК України). За таких умов громадяни реалізують право на захист своїх інтересів відразу після подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Зазначене спрямоване на вичерпання «конфлікту» між працівниками правоохоронних органів та громадянами, оскільки кожна заява, кожне повідомлення про кримінальне правопорушення повинне бути розглянуто з прийняттям відповідного процесуального рішення.

Певною мірою позитивним є те, що форма таких заяв не визначена й людина має можливість у будь-якому форматі подати заяву, а жодна посадова особа правоохоронного органу не має змоги відмовити в її прийнятті, адже відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається (ч. 4 ст. 214 КПК України). За таких умов громадяни реалізують право на захист своїх інтересів відразу після подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Зазначене спрямовано на вичерпання «конфлікту» між працівниками правоохоронних органів та громадянами, оскільки кожна заява, кожне повідомлення про злочин повинне бути розглянуто з прийняттям відповідного процесуального рішення.

Таким чином, одним із найперших учасників кримінального провадження стає особа, яка звертається із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення приватного обвинувачення. Відповідно до КПК України, вказана особа може бути:

- заявником – фізичною або юридичною особою, яка звернулась із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочинати досудове розслідування, і не є потерпілим, тобто кримінальне правопорушення скоєно не стосовно неї (ст. 60 КПК України);

- потерпілим – фізичною особою, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичною особою, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ст. 55 Кодексу).

Аналізом КПК України, Положення про порядок ведення ЄРДР, 304 інших актів встановлено три відносно самостійні, проте функціонально взаємозалежні етапи дослідчого провадження:

- прийняття та реєстрація в ЖЄО (АРМОП) заяви (повідомлення, у тому числі, самостійне виявлення) про кримінальне правопорушення (відбирання заяви про вчинення кримінального правопорушення з попередженням заявника про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України));

- досудове вивчення наявності ознак кримінального правопорушення, передбаченого особливою частиною КК України (опитування, відібрання документів тощо);

- внесення відомостей до ЄРДР (саме з цього моменту відомості про кримінальне правопорушення є облікованими).

Внесення відомостей до ЄРДР визначає момент початку досудового розслідування. Одержавши від керівника доручення про проведення досудового розслідування, слідчий відразу, не зволікаючи, повинен внести

відомості до ЄРДР та невідкладно у письмовій формі повідомити прокурора про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості (ч. 6 ст. 214 КПК України).

Якщо внесення інформації в ЄРДР здійснено реєстратором помилково, керівник прокуратури замість виконання функції «Зареєструвати» переміщає створену карточку в архів шляхом натискання на відповідну кнопку в графі «Перенесення до архіву» [186].

Якщо відомості про кримінальне правопорушення приватного обвинувачення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування (ч. 7 ст. 214 КПК України) [187].

Після реєстрації кримінального правопорушення керівник органу досудового розслідування призначає слідчого в даному провадженні, а керівник органу прокуратури – прокурора (процесуального керівника). Вказана дія оформлюється електронним процесуальним документом шляхом визначення відповідних осіб в ЄРДР.

Водночас на сьогодні якість рішень про початок досудового провадження потребує покращення. Протягом 2015 року до ЄРДР зареєстровано 1 093 314 кримінальних проваджень, з яких 532 227 (48,6 %) закрито. Вказані дані викликають сумнів щодо наявності обґрунтованих відомостей про вчинення кримінальних правопорушень на початку досудового розслідування, а тому реєстрація в ЄРДР переважної більшості закритих проваджень, з урахуванням вимог ст. 214 КПК України, щонайменше була безпідставною.

Згідно з ч. 2 ст. 283 КПК України існують такі форми закінчення досудового розслідування: закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру

369. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до ЄРДР (ч. 3 ст. 283 КПК України, п. 18 ч. 2.1 розділу I Положення) протягом 24 годин з моменту прийняття процесуального рішення (п. 5 ч. 3.1 розділу I Положення).

За наявності одного з юридичних фактів, встановлених ч. 1 ст. 284 КПК України, провадження не передається до суду, а закінчується на стадії досудового розслідування шляхом його закриття. Закриття кримінального провадження є процесуальним рішенням, яке: по-перше, завершує провадження не лише на стадії досудового розслідування, а й в цілому (окрім закриття провадження за підставою, передбаченою п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України); по-друге, визначає долю підозрюваного: на нього не можуть бути покладені передбачені кримінальним та іншими законами правові наслідки кримінального правопорушення і стосовно нього мають бути скасовані всі заходи процесуального примусу, застосовані у зв'язку з підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [212]. Траплялися також випадки, коли: адвоката не допускали до підзахисного внаслідок самовільних дій конвою, який вивіз особу з території підрозділу без побачення з адвокатом; затриманій особі викликали «швидку допомогу», а адвокату під час прибуття пояснили, що затримана особа перебуває в лікарні. Після залишення захисником відділу національної поліції затриману особу повернули до управління; адвоката не допускали до слідчого ізолятора без дозволу слідчого, при цьому дозвіл неможливо одержати через періодичну відсутність слідчого, відсутність печатки райвідділу або відсутність керівника райвідділу, у якого знаходиться печатка тощо; адвоката викликали у підрозділ національної поліції у вечірній час (після 20:00) при тому, що з моменту фактичного затримання минуло 12 годин, а після прибуття повідомляли, що проводити слідчі дії в нічний час (з 22:00 до 6:00) заборонено [242].

Також стороною обвинувачення допускається неповідомлення центрів безоплатної вторинної правової допомоги про затримання осіб. Попри те що

КПК України і Порядками інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб від 28 листопада 2011 року встановлена процедура обов'язкового повідомлення і залучення стороною обвинувачення захисників для захисту затриманих осіб, на практиці наявні випадки неінформуванням або невчасного інформуванням центрів органами розслідування про випадки затримань. Частину цих випадків вдавалося відслідковувати співробітникам Координаційного центру з надання правової допомоги. Було запроваджено звірку даних щодо затримань між центрами та національною поліцією. Хоча ставлення суб'єктів до процесу суттєво різняться.

Так, опитані слідчі знають усі вимоги щодо інформування про факти затримань і не бачать проблем у їх виконанні. Директори центрів, які взяли участь у фокус-групах, запевнили, що система інформування працює на 90 %. Схожий підхід висловили й адвокати, залучені до системи БПД. З одного боку, вони відзначають суттєвий прогрес у питанні забезпечення прав осіб під час затримань, але з другого – вказують на наявність тиску на затриманих з метою змушення до відмови від адвоката.

При здійсненні своїх функцій захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК України.

2.2 Процесуальні особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення

В концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженої постановою Верховної Ради України №2296 від 28 квітня 1992 року зазначено про створення судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист, рівність громадян перед законом і створило б умови для дійсної змагальності і реалізації презумпції невинуватості; радикальне реформування матеріального і процесуального законодавства, деідеологізування і наповнення його гуманістичним змістом та диференціювання форм судочинства залежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення.

Для кримінального судочинства мають суттєве значення соціальні інтереси, які можна диференціювати на публічні і приватні.

Варто зазначити, що в КПК України провадження у формі приватного обвинувачення отримало своє правове регулювання як відокремлена складова процесуальної діяльності. Такий підхід законодавця більшою мірою відображає структуру кримінального процесуального права, в межах якого, як зауважує Н.В. Малярчук, сьогодні інститут приватного обвинувачення виділяють як самостійний правовий інститут, що має певні процесуальні особливості [116, с. 9]. Відповідно, існують усі підстави стверджувати, що специфіка виникнення й існування даного виду провадження повинна бути збережена й належним чином закріплена у статтях діючого КПК України.

При проведенні анкетування ми зауважили, що 49,6 % опитаних слідчих і 52,3% працівників суду заявили про існуюче кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення потребує вдосконалення (Додаток А, Б).

Особливістю його процесуальної форми, що втіла й у його назві, є суміщення окремих процесуальних правил приватного (щодо початку провадження) й публічного (щодо встановлення обставин кримінального

правопорушення) обвинувачень. Що ж до характеру кримінальних правопорушень, то вони свого часу були віднесені до цього виду обвинувачення.

Підтримуємо думку О.Г. Предместнікова, який вважає, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням у системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність [165, с 345–349]. Вважаємо, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення має власну специфіку, яка проявляється в ряді моментів: статусі заявника й обвинувача, порядку відкриття кримінального провадження, особливостях доказування, можливості у будь-який момент його закрити тощо. Попри всі відмінності в характері процесуальної форми такого кримінального провадження важливими є питання, в чому саме полягає його правова природа і які кримінальні правопорушення та на яких підставах відносять до числа таких, розслідуються у формі приватного обвинувачення.

Отже, можемо зазначити, що за своєю правовою природою приватне обвинувачення виступає передбаченим у межах кримінального провадження засобом захисту приватних прав особи, порушення яких відбулося внаслідок кримінально-караного діяння, що передбачає покладання на обвинувача обов'язку підтримувати й доводити правомірність пред'явленого ним обвинувачення.

Проте хочеться зазначити, що в КПК України законодавець дещо непослідовно підійшов до визначення розглядуваного поняття, що надалі вплинуло на визначення процесуальної форми кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Так, згідно з п. 13 ст.3 КПК України «обвинувачення», висунуте в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом. Як бачимо, тут нормативне закріплення знайшов тільки матеріально-правовий аспект даного поняття. Однак у п. 3 цієї ж самої статті поняття «державне обвинувачення», яке є видом щодо родового

поняття «обвинувачення», законодавцем визначено як «процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» [91].

Виходячи із положень Конституції України, суд є органом державної влади, на який покладено обов'язок захистити порушені права, свободи та законні інтереси особи (ст. 55) [85]. Тому відмова у правосудді на підставі відсутності в законі відповідної процедури для звернення особи і реалізації нею конституційного права на судовий захист є неприпустимою. Це дає змогу стверджувати, що при зверненні потерпілого до суду із скаргою у порядку ст. 27, 251 КПК України, в якій відсутність дані про особу, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, і за умови неможливості отримання потерпілим таких даних, суддя має не залишати її без розгляду, як це передбачено ч 2 ст.251 КПК України, а виносити постанову про відмову в прийнятті скарги до свого провадження і одночасно направляти таку скаргу прокурору для прийняття рішення про відкриття кримінального провадження і вжиття заходів, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, про що повідомляти особу, яка звернулася зі скаргою. У такий спосіб, не зважаючи на диспозитивність, яка у кримінальному процесі стосовно кримінальних правопорушень цієї категорії виступає як додаткова гарантія прав і законних інтересів потерпілого, забезпечується виконання обов'язку держави захищати від злочинних інтересів потерпілого, забезпечується виконання обов'язку держави захищати від протиправних посягань права і свободи людини як вищу цінність і встановлювати порядок, який би гарантував кожному державний, у тому числі судовий захист, а кожному потерпілому від кримінального правопорушення доступ до правосуддя і компенсацію завданої шкоди.

На відміну від КПК України 1960 року, в якому термін «приватне обвинувачення» взагалі не вживався (під ним розумілося «притягнення до

кримінальної відповідальності не інакше, як за скаргою потерпілого» [92]), в діючому КПК України цьому інституту виділено окреме місце (Глава 36). Його віднесено до особливих порядків кримінального провадження у відповідному Розділі VI, що підкреслює значимість цієї форми здійснення кримінального провадження. Отже, відповідно до ст. 477 КПК України кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого [90].

Зазначимо, що та обставина, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення здійснюється щодо значно меншого обсягу кримінальних правопорушень, ніж у формі державного обвинувачення, не дає жодних підстав для применшення його значення у кримінальному провадженні. По-перше, на нього, як і на кримінальне провадження у формі державного обвинувачення, поширюються загальні завдання кримінального провадження. По-друге, перелік кримінальних правопорушень, щодо яких можливе кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, передбачає понад п'ятдесят складів кримінальних правопорушень, більшість яких належать до правопорушень середньої тяжкості, а деякі до тяжких, наприклад, зґвалтування, передбачене ч. 2 ст. 152 КК України, за яке передбачене покарання до десяти років позбавлення волі. З дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду особа, визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, визнається такою, що має судимість з усіма її негативними правовими наслідками для цієї особи (ст. 88 КК України), як і в кримінальному провадженні у формі державного обвинувачення [93].

Важливим для кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є положення ч. 4 ст. 22 КПК України про те, що у деяких випадках повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися (крім самого прокурора) слідчим за

погодженням з прокурором. На відміну від КПК України 1960 року, який у кримінальних провадженнях приватного обвинувачення передбачав скаргу потерпілого як процесуальний документ, у якому формулювалося обвинувачення, КПК України 2012 року заяву потерпілого про кримінальне правопорушення передбачає лише як законний привід для початку досудового розслідування, а з процесуальних документів, які містять формулювання відповідно підозри і обвинувачення, передбачає лише загальні для кримінального провадження у формі приватного обвинувачення письмове повідомлення про підозру та обвинувальний акт.

На сьогодні, хоча питання відкриття кримінального провадження вже і не є актуальним у кримінальному провадженні, однак потерпілому надано лише право розпочати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення шляхом подачі заяви про вчинення кримінального правопорушення (стаття 478 КПК України). Інших додаткових можливостей щодо здійснення обвинувачення потерпілому не надано. Через це слушними залишаються ідеї норвезького кримінолога Н. Крісті, викладені у його статті у «Британському журналі кримінології» ще у 1977 році, у якій автор зазначав, що у сучасному суспільстві потерпілий передав державі всі свої повноваження як однієї із сторін конфлікту, викликаного кримінальним правопорушенням, але сам був повністю усунений зі сцени. А тому основним завданням тепер є повернення йому тієї ролі, яка йому належала у попередні історичні епохи – повноправного учасника спору, думка якого не може бути проігнорована і повинна впливати на процесуальний розвиток справи [103].

З метою порівняння слід зазначити, що КПК України 2012 року не передбачає процедури передачі матеріалів кримінального провадження у формі приватного обвинувачення до суду без проведення досудового розслідування, як це було за нормами КПК України 1960 року. Тобто повноцінним суб'єктом доказування у цих кримінальних правопорушеннях залишається слідчий, що суперечить ідеї приватного обвинувачення. Але ж зрозуміло, що робота слідчого більше направлена на збирання доказів для

підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, а ніж на відновлення прав потерпілого. У переважній більшості слідчі допитують як свідків осіб, на яких вказують потерпілі, як на тих, хто вчинили кримінальні правопорушення. Через це строк такого розслідування може затягуватись на невизнаний строк. Якщо слідчий не знайде підстав для повідомлення про підозру, то у такому випадку потерпілий навіть не зможе заявити цивільний позов у кримінальному провадженні. Однак тривалі строки такого розслідування позбавляють сенсу ідею приватного обвинувачення, перетворюють таке розслідування на «покарання» для самого потерпілого. Тому доцільніше було б, щоб слідчий не міг перешкоджати у реалізації права особи на захист своїх порушених прав у справі, яку законодавцем віднесено до категорії справ приватного обвинувачення. Зазвичай такі справи не потребують проведення багатьох слідчих дій, у тому числі негласних розшукових дій, аби потерпілий не міг заявити відповідні клопотання у суді, щоб отримати потрібні йому докази. Подати такі докази у справі приватного обвинувачення є обов'язком потерпілого.

На нашу думку, законодавець, визнавши вказані кримінальні правопорушення такими, що не становлять великої суспільної небезпеки, повинен наділити потерпілого правом підтримання обвинувачення в судовому засіданні без проведення досудового розслідування. Хоча на перший погляд це виглядає як покладення додаткового тягаря на потерпілого, однак разом із тим не вирізняє від процедури розгляду спору у порядку цивільного судочинства, у якому доведення позовних вимог покладається на позивача.

Зазначимо, що чинний КПК України також передбачає обов'язок держави компенсувати шкоду, завдану потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. Цивільне законодавство, зокрема, ст. 1177 та ст.1207 ЦК України, також установлюють, що шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю громадянина внаслідок злочину, а

також майнова шкода, завдана майну громадян внаслідок кримінального правопорушення, у разі якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або якщо ця особа є неплатоспроможною, відшкодовується державою. Умови та порядок відшкодування державою зазначеної шкоди встановлюються законом. Однак донині в Україні такий закон не прийнято. На розгляді у Верховній Раді України було кілька таких законопроектів, але всі вони були послідовно зняті з розгляду. І тому цей вид шкоди, навіть у разі не встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або якщо вона є неплатоспроможною (ст.1177 ЦК України), державою не відшкодовується, і держава ніякого процесуального статусу не набуває. Прийняття такого Закону є необхідною вимогою діючого КПК України, спрямованою на реалізацію конституційного обов'язку держави щодо захисту прав та законних інтересів тисяч громадян України, які потерпіли від протиправних посягань та мають безумовне право на відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями. Отже, виникає необхідність у тому, щоб держава на підставі прогалин КПК України 1960 року у створенні процесуальних перешкод щодо підтримання приватного обвинувачення забезпечила потерпілого реальним механізмом вирішення кримінально-правових конфліктів.

Варто також передбачити наслідки неявки потерпілого за викликом слідчого, прокурора, суді. Враховуючи, що початок досудового розслідування залежить від волевиявлення потерпілого та з метою забезпечення його належної участі у кримінальних провадженнях даної категорії обґрунтовано потребу у визначенні наслідків неявки потерпілого. У зв'язку з цим, запропоновано доповнити ч. 1 ст. 139 КПК України наступним положенням: «...від 0,5 до 1 розміру мінімальної заробітної плати – у випадку не прибуття на виклик слідчого, прокурора під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення; від 1 до 3 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку не прибуття на виклик слідчого

судді, суду під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення».

Спираючись на зазначене, можемо констатувати, що в діючому КПК України законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту приватного обвинувачення, а його функціонування заміщено категорією справ приватно-публічного обвинувачення, виділеною в КПК України 1960 року. За такого підходу вести мову про існування окремого провадження, яке мало б певні особливості, абсолютно неможливо. Розширення переліку правопорушень у яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, попри всі його позитивні риси фактично не дає підстав для констатації наявності самого провадження з певними правилами, зі специфічністю слідчих та судових дій (як це має місце щодо кримінального провадження стосовно неповнолітніх у гл. 38 КПК України).

Законні інтереси потерпілого у кримінальному процесі захищатися, а їх реалізація має бути забезпечена процесуальними гарантіями. Протиправні інтереси повинні попереджатися шляхом викорінення потреби в їх виникненні, встановлення юридичної відповідальності за їх реалізацію та за зловживання процесуальними правами.

Приватні інтереси по конкретному кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення можна поділити на такі 3 групи:

- 1) приватні інтереси, що збігаються з публічними (наприклад, інтерес особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у встановленні всіх його обставин, шляхом подання явки з повинною);
- 2) приватні інтереси, нейтральні до публічних;
- 3) приватні інтереси, колізійні з публічними (інтерес обвинуваченого у пом'якшенні його відповідальності, покарання за кримінальне правопорушення, у вчиненні якого він обвинувачується) [41, с.12].

Приватне обвинувачення, як різновид кримінальної процесуальної діяльності, реалізується в рамках спеціальної правової процедури, що дозволяє приватному обвинувачеві висловити власну волю стосовно

необхідності притягнення винуватих до кримінальної відповідальності [44, с. 17].

Важливе значення має з'ясування правової природи кримінальних правопорушень, провадження в яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. Як нам вбачається це стосується в першу чергу у встановленні сутності цього явища.

Виходячи із значення терміну «приватне обвинувачення» слід зазначити, що найголовнішим, основним, суттєвим, що в ньому є, це те, що й визначає його сутність, сенс, зміст. Як свідчить аналіз норм діючого КПК України, провадження у формі приватного обвинувачення становить собою прояв вільного (диспозитивного) розпорядження особою наданими їй державою засобами захисту своїх прав і свобод [23, с. 1219].

Саме ж приватне обвинувачення як рушійна сила кримінального процесу одночасно є важливим фактором вирішення конфліктних ситуацій, що можуть виникати як окремий спосіб їх вирішення, де його сучасні форми перетворюються на кримінальний процес. Таким чином, можна стверджувати, що лише за наявності обвинувачення висуненого й підтриманого приватним обвинуваче можна вести мову про перспективу кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

На думку окремих вчених захист права на повагу до приватного життя потребує перегляду концепції об'єктивного підходу до визначення іншого володіння особи, на більш належну концепцію суб'єктивного визначення меж приватного життя особи, яка відповідає вимогам Конвенції про захист прав людини і основних свобод та практики Європейського Суду з прав людини [41, с. 15].

Проблема приватного обвинувачення набуває особливо гострого характеру сьогодні, коли виникає необхідність кримінального процесуального захисту особистих немайнових прав громадян від протиправних посягань, до числа яких належать і кримінальні правопорушення приватного обвинувачення.

Саме в цій сфері, зважаючи на приватний, а не публічний характер обвинувачення, дії держави в особі її правоохоронних і судових органів повинні відбуватися виключно на підставі співпраці особи і держави, що засноване на взаємоповазі прав і інтересів один одного. Тому ставлення до кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є своєрідним показником існування і розвитку правової держави в суспільстві.

Щодо відокремленості приватного обвинувачення як правового явища, результату розвитку форм і способів вирішення кримінально-правових конфліктів, слід зазначити, що це втілюється в існуванні правової форми, а також у регламентованій нею кримінальній процесуальній діяльності.

Варто зазначити, що в КПК України провадження у формі приватного обвинувачення отримало своє правове врегулювання як відносно відокремленої складної процесуальної діяльності. Саме такий підхід законодавця найбільш повною мірою відображає структуру кримінального процесуального права в межах якого сьогодні інститут приватного обвинувачення виділяють як самостійний правовий інститут, що має свої процесуальні особливості [116, с.8].

Провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням в системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність [165, с.187].

Про те що провадження у формі приватного обвинувачення має свої особливості, важко заперечувати. Це проявляється в наступних моментах: у статуті засновника і обвинувача; в порядку відкриття провадження; особливостях доказування; в можливості у будь-який момент закрити провадження, тощо.

Для проваджень приватного обвинувачення встановлені особливі підстави їх закриття, які розширюють коло обставин, якими регламентоване закриття кримінальних проваджень як публічного, так і приватно-публічного обвинувачення, і які зумовлені диспозитивним характером приватної форми

кримінального переслідування [117, с. 43]. Тому слід підкреслити суттєву рису інституту приватного обвинувачення, що полягає в дії такої засади як диспозитивність як в матеріальному, так і в процесуальному проявах. Це, в свою чергу, передбачає обов'язкову наявність особи, зацікавленої в оголошенні підозри, наділеної для реалізації цієї функції відповідними правами і обов'язками, і яка, у зв'язку з цими обставинами, повинна докласти певних зусиль щодо її висунення та підтримання.

Важливою умовою приватного обвинувачення є відшкодування шкоди потерпілому. Питання відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може здійснюватися на підставі угоди про примирення або без неї.

Підставою для кримінальної відповідальності як продукту теоретико-правового осмислення є однією з центральних проблем науки кримінального процесу, практики кримінальної процесуальної діяльності та кримінального права. Ми знаємо, що у КК України в ч. 1 ст. 2 зазначено, що підставою для настання кримінальної відповідальності – є наявність у вчиненому особою суспільно небезпечного діяння, складу злочину передбаченого КК України. Але хочемо зазначити, що таке діяння підпадає під сферу кримінального процесуального регулювання не завжди і не у всіх випадках ініціює настання відповідних правовідносин кримінальної відповідальності. Значна частка між особистих конфліктів може залишатися за рамками активного застосування репресивних засобів примусу, при чому виключно на законних підставах. Така ситуація можлива у тих випадках, коли при порушенні приватного права, особа відмовляється ініціювати кримінальне переслідування «винуватого».

Таким чином, велике значення визначається тією роллю, яку може зіграти відмова від використання такого права потерпілим в контексті наслідків, які важливі з точки зору кримінального права. Юридичне значення відсутності заяви потерпілого, якщо кримінальне провадження може бути розпочате не інакше як за заявою потерпілого, визначається виключно

кримінальним процесуальним законодавством і прямого співвідношення з нормами КК України, на нашу думку, не має і не повинно бути.

Щодо визначення правової природи та процесуальної форми кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, то вона, як свідчить аналіз практики розвитку кримінального судочинства, суттєво залежать від тієї форми, в якій реалізується інститут обвинувачення (процеси змагальний або розшуковий). Традиційно основними підходами до розуміння обвинувачення є виділення його матеріально-правового (формула, що відповідає складу кримінального правопорушення) і процесуального (діяльність із його підтримання й доведення) аспектів [166, с. 110]; [209, с. 105; 237, с. 106].

Вважаємо, що нерозривний зв'язок матеріального змісту і процесуальної форми як парних філософських категорій передбачає поєднання в понятті «обвинувачення» обох аспектів. Саме тому доцільно підтримати точку зору тих фахівців, які до змісту правового терміна включають обидва аспекти [45, с. 10; 241, с. 14; 186, с. 16].

Особливу увагу в світлі реалізації права на судовий захист, а також можливості доступу громадян до правосуддя в сфері кримінального судочинства представляє кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Завдяки існуванню цього процесуального інституту громадяни залучаються до участі в кримінальному процесі на стороні обвинувачення у разі порушення їхніх приватних інтересів.

Крім того, інститут приватного обвинувачення сприяє розширенню та зміцненню дії принципів диспозитивності, змагальності в кримінальному процесі, встановленню диференціації форм кримінального судочинства, у зв'язку з чим, актуальність обраної теми не викликає сумнівів.

Науковому дослідженню поняття та сутності обвинувачення присвячені праці таких радянських та сучасних вітчизняних вчених як Н. С.Алексєєв, П.М. Давидов, В.Г. Даєв, В.В. Дорошков, В.С. Зеленецький, П.С. Елькінд, А.Л. Рівлін, І.В. Рогатюк, М.С. Строгович, В.М. Юрчишин,

Ф.Н. Фаткуллін та інші. Приватне ж обвинувачення стало предметом дослідження О.В. Єні, І.М. Гальперіна, К.Ф. Гуценка, С.І. Катькало, О.Б. Комарницької, О.М. Костовської, В.З. Лукашевича, Н.В. Малярчука, С.І. Перепелиці, Д.О. Савицького та деяких інших вчених.

Заява потерпілого, як правило, є єдиним законним приводом для початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, яка визнана в уставленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, або яка через хворобу, фізичних або психічних вади чи з інших поважних причин не може сама подати заяву, її може подати його законний представник.

Хочеться зазначити, що в КПК України законодавець дещо непослідовно підійшов до визначення розглядуваного поняття, що надалі, як вважаємо, вплинуло на визначення процесуальної форми кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Так, згідно з п.13 ст. 3 КПК України «обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом». Тобто, тут нормативне закріплення знайшов тільки матеріально-правовий аспект даного поняття. Однак у п. 3 цієї ж самої статті поняття «державне обвинувачення», яке є видовим щодо родового поняття «обвинувачення», законодавцем визначено як «процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення, з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» [91, с. 127; 27, с. 330].

З аналізу наведених у КПК України дефініцій двох взаємопов'язаних правових конструкцій науковцями зроблені такі висновки: відмітити певну непослідовність законодавця у формулюванні понятійного апарату; вказати на реалізацію комплексного трактування поняття «обвинувачення» (обвинувальна теза, обґрунтованість якої доводиться перед судом); зауважити, що фіксація в КПК України подвійного тлумачення

досліджуваного поняття (поєднання матеріального і процесуального його аспектів) передбачає відповідне цьому розумінню формування і змісту кримінальної процесуальної діяльності, в тому числі під час провадження у формі приватного обвинувачення. Спираючись на викладене, підтримаємо думку В.В. Дорошкова про те, що в КПК України повинна бути закріплена сутність обвинувачення шляхом одночасного його відбиття в процесуальному і матеріальному аспектах [45, с. 19]. Ось чому потрібно привести у відповідність та взаємоузгодженість тексти пунктів 3, 13 ст. 3 КПК України [90, с. 336].

Хотілося б підтримати думку О.Г. Предместнікова, який вважає, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням у системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність [165, с. 345-349]. Отже, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення має власну специфіку, яка проявляється в низці моментів: у статусі заявника й обвинувача, в порядку відкриття провадження, особливостях доказування, в можливості у будь-який момент його закрити тощо. Попри всі відмінності в характері процесуальної форми такого провадження важливими є питання, в чому саме полягає його правова природа і які кримінальні правопорушення та на яких підставах відносять до числа таких, провадження в яких здійснюється у формі приватного обвинувачення.

Слід зазначити, що аналіз фахової літератури [208, с. 53-58; 166, с. 20-25] свідчить, що приватне обвинувачення в кримінальному судочинстві впродовж тривалого періоду його існування отримувало різні форми правового закріплення й реалізації від фактично основного виду і способу вирішення кримінально-правових спорів в обвинувальному процесі, через повне ігнорування становища потерпілого й обвинуваченого в інквізиційному (розшуковому) процесі, до оформлення у вигляді окремого інституту кримінального процесу у змішаній його формі й до перспективи

подальшого розвитку як окремого виду судової діяльності, наприклад медіації.

Визначальним для кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є положення ч. 4 ст. 22 КПК України про те, що у випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися (крім самого прокурора) слідчим за погодженням з прокурором. На відміну від КПК України 1960 року, який у справах приватного обвинувачення передбачав скаргу потерпілого як процесуальний документ, в якому формулювалося обвинувачення (статті 251, 297), КПК України 2012 р. заяву потерпілого про кримінальне правопорушення передбачає лише як законний привід для початку досудового розслідування, а з процесуальних документів, які містять формулювання відповідно підозри і обвинувачення, передбачає лише загальні для кримінального провадження письмове повідомлення про підозру (ст.277) та обвинувальний акт (ст. 291).

Як і в кримінальному провадженні з державною формою обвинувачення, у кримінальному провадженні з приватною формою обвинувачення потерпілий має процесуальні права та обов'язки, передбачені статтями 56,57 КПК України, і може користуватися допомогою представника (ст.58 КПК України) і законного представника (ст.59 КПК України). Проте важливою особливістю участі потерпілого у кримінальному провадженні з приватною формою обвинувачення є те, що йому тут належить ще й право підтримувати обвинувачення або відмовитися від обвинувачення, ще є безумовною підставою для закриття кримінального провадження.

Зазначимо, що КПК України передбачає можливість зміни у кримінальному провадженні форми обвинувачення – з державної на приватну і навпаки. Якщо під час досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі державного обвинувачення виникли підстави для складання письмового повідомлення про підозру або про зміну раніше повідомленої підозри з перекваліфікацією діяння підозрюваного на

кримінальне правопорушення, за яким кримінальне провадження (згідно зі ст. 477 КПК України) може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого, то прокурор або слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний з'ясувати з цього приводу думку потерпілого і має право скласти відповідно письмове повідомлення про підозру або нове письмове повідомлення про змінену підозру лише за наявності письмової згоди на це потерпілого. У разі відсутності такої згоди прокурор має винести постанову) про закриття кримінального провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України як у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Якщо ж під час досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення виникли підстави для складення письмового повідомлення про підозру або письмового повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри з перекваліфікацією діяння підозрюваного на кримінальне правопорушення, яке відсутнє в переліках, передбачених ст. 477 КПК України, і за яким кримінальне провадження може бути розпочате слідчим, прокурором на загальних підставах (ч. 1 ст. 214 КПК України), а не лише на підставі заяви потерпілого, то слідчий чи прокурор при складенні письмового повідомлення про підозру або про зміну раніше повідомленої підозри не зв'язаний з думкою потерпілого [91, с. 371].

У разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуєчий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді. Якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуєчий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду (ч. 2-3 ст. 340 КПК України).

Потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду. У цьому випадку кримінальне провадження за відповідним

обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення (ч. 4-5 ст. 340 КПК України).

Згідно з ч. 6 ст. 340 КПК України повторне неприбуття в судове засідання потерпілого, який був викликаний у встановленому порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом у інший спосіб), без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття після настання обставин, передбачених у частинах 2 і 3 цієї статті, прирівнюється до його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням [90, с. 123].

На основі цього положення КПК України можна також зробити більш загальний висновок про те, що повторна неявка потерпілого в судове засідання у кримінальному провадженні з приватною формою обвинувачення, тобто у кримінальному провадженні, розпочатому слідчим, прокурором на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України, за наявності зазначених обставин має прирівнюватися до відмови потерпілого від обвинувачення і мати наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням.

Отже, досить значним за обсягом винятком із цього правила, який визначається засадою диспозитивності (ст. 26 КПК України), є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого, проти прав, свобод та законних інтересів якого вчинено кримінальне правопорушення, і відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Таким чином юридичне значення відсутності заяви потерпілого, якщо кримінальне провадження може бути розпочате не інакше як за заявою потерпілого, визначається виключно кримінальним процесуальним

законодавством і прямого співвідношення з нормами КК України, на нашу думку, не має і не повинно бути [27, с. 321].

2.3 Участь захисника у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення

В юридичній літературі досить часто зустрічаються терміни «державний захист», «право на захист», «забезпечення права на захист» тощо без розкриття змісту слова «захист», тому доцільним видається з'ясування лексичного значення цього слова. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела дається декілька лексичних значень слова «захист» - заступництво, охорона, підтримка; сторона, яка захищає обвинуваченого під час суду; оборона [16, с. 339]. У словнику російської мови С. І. Ожегова під словом «защита» розуміється те, що захищає, слугує обороною [146, с. 197]. Таке визначення видається не досить вдалим, оскільки зміст слова «захист» пояснюється через спільнокореневе з ним слово «захищає».

Як вбачається з вищенаведеного, слово «захист» вживається в декількох лексичних значеннях. В юридичній літературі та нормативно-правових актах, в залежності від галузі права, широко застосовуються такі словосполучення із словом «захист» як «захист прав людини і громадянина», «право на соціальний захист», «захист інтелектуальної власності», «захист від підозри, обвинувачення» тощо.

Спробуємо дати власне визначення слова «захист» у широкому розумінні: під захистом розуміється використання будь яких засобів, заходів, методів, спрямованих на відвернення чи запобігання негативному впливу на об'єкт.

Вважаємо, що якість і зміст захисту залежать від характеру впливу, який загрожує, або потенційно може загрозовувати об'єкту, що захищається. У випадку, коли такий вплив пов'язаний з посяганням на права, свободи чи

законні інтереси суб'єктів права, або з обмеженням чи порушенням їх прав, свобод чи законних інтересів, слід вести мову про правовий (юридичний) захист. Пропонується розглядати юридичний захист, принаймні, в трьох площинах (аспектах): по-перше, в якості однієї з функцій правових норм; по-друге, - галузі державної діяльності та спеціально уповноважених на це органів чи осіб; по-третє, як суб'єктивне право суб'єктів права на реалізацію згаданої правової функції.

Отже, можна зробити висновок, що державний захист, в тому числі і судовий захист, як його різновид, спрямовані на додержання, охорону і гарантування прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб, держави чи суспільства в цілому.

Чиї ж права, свободи, законні інтереси мають пріоритет для державного захисту? Очевидно, відповідь на це питання криється у виді політичного режиму, який панує в тій чи іншій країні. Фредерік Куїнн, колишній радник програми «Правова держава» ОБСЄ, зазначає: «Права людини - предмет суперечливий. Завжди існують розбіжності між ідеалом і реальністю. Впродовж багатьох років авторитарні держави оспорювали необхідність застосування міжнародних правових норм на своїй території і стверджували, що це є «втручанням у внутрішні справи суверенних держав». Уряди інших країн заявляли про наступне: «Ми не готові до демократії в такому вигляді, в якому вона існує в західних країнах. В першу чергу ми повинні піклуватися про економічні права та внутрішню безпеку і лише потім про права людини» [231, с. 6].

Думається, така аргументація не є припустимою. Вставши на шлях демократичних перетворень наша держава в ч. 1 ст. 3 Конституції України визнала людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України зміст і спрямованість діяльності держави визначають права і свободи людини та їх гарантії; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним

обов'язком держави [85].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що захист прав і свобод людини має стати пріоритетом для нашої країни, яка розбудовує демократичну, соціальну, правову державу.

Існує низка міжнародних правових актів, що стосуються прав людини, багато з них ратифіковані нашою державою, які, згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України, стали частиною національного законодавства України, що є, безперечно, позитивним. Як приклади міжнародних правових актів, що стосуються прав людини, можна назвати Міжнародний Білль про права людини, який включає в себе Загальну декларацію прав людини 1948 року [56, с. 18]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року [133, с. 21]; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року [134, с. 23]; Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [227, с. 30]; Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, спрямований на скасування смертної кари 1989 року [48, с. 30]; низку інших міжнародних правових актів, що стосуються прав людини безпосередньо при здійсненні правосуддя - Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких що принижують гідність видів поводження або покарання 1984 року [К-27, с. 41]; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 року [К-28, с. 43]; Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку 1990 року [152, с. 47]; Основні принципи незалежності судових органів 1985 року [154, с. 49]; Основні принципи, що стосуються ролі юристів 1990 року [155, с. 52]; Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, що здійснюють судове переслідування 1990 року [75, с. 56]; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою 1985 року [40, с. 60]; Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ 1990 року [42, с. 77]; Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950

року, з протоколами [Є-1];

Європейська Конвенція по запобіганню тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню 1987 року [54, с. 146]; Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року [57, с. 615]; Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року [152, с. 624]; Регламент суду, прийнятий Європейським судом з прав людини (Страсбург, 4 листопада 1998 р.) [185, с. 655]; Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, прийняті Резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року [180, с. 700]; Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 року [135, с. 723]; Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, прийняті на Першому Конгресі Організації Об'єднаних Націй по попередженню злочинності і поводженню з правопорушниками 22 серпня - 3 вересня 1955 року [136, с. 752] та багато інших міжнародних правових актів.

Імплементация норм міжнародного права, приведення українського законодавства, в тому числі, кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого у відповідність з вимогами міжнародних правових актів, є важливим першочерговим кроком України для гарантування і захисту прав людини.

Цілком прийнятною та обгрунтованою видається думка В. О. Попелюшка про те, що захист як категорію права та напрям діяльності уповноважених на його виконання органів держави та інших осіб, слід розглядати в широкому розумінні, конституційно-правовому, та вузькому, суто кримінально- процесуальному [163, с. 11].

Як уже зазначалося, якість, обсяг і зміст судового захисту залежить від форми судочинства, в якій він здійснюється, а відтак, від предмету

правового регулювання тієї чи іншої галузі права, її завдань (функцій).

Предметом галузі кримінально-процесуального права є система правовідносин, що виникають у перебігу діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду по розкриттю кримінальних правопорушень, викриттю й покаранню винних та недопущенню покарання невинних. При чому, кримінально-процесуальні відносини мають певну структуру. Так М. М. Михеєнко виділяв такі елементи кримінально-процесуальних правовідносин:

1) їх суб'єкти - всі учасники кримінально-процесуальної діяльності; 2) об'єкт - поведінка суб'єктів кримінального процесу; 3) процесуальні права і процесуальні обов'язки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності [90].

Правовідносини, що складають предмет кримінально-процесуального права, мають слугувати виконанню охоронної (захисної) функції цієї правової галузі, тим самим підтверджується другий аспект юридичного захисту - як галузі державної діяльності та спеціально уповноважених на це органів чи осіб. Цілком прийнятною й обгрунтованою видається думка М. М. Михеєнка про те, що кримінальне судочинство може й повинно бути ефективним засобом захисту прав і свобод громадян. Проте воно може бути й джерелом підвищеної небезпеки для індивідуума і суспільства в цілому, якщо не ґрунтується на демократичних і гуманних принципах або якщо вони проголошені, але не додержуються [90].

Ч. 1 ст. 55 Конституції України гарантує судовий захист прав і свобод людини і громадянина, при чому, відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [86]. Тим самим підтверджується третій аспект юридичного захисту - захист як суб'єктивне право індивіда на звернення до суду за захистом будь-яких своїх прав і свобод.

Якість, обсяг і зміст захисту залежать і від характеру впливу, який загрожує, або потенційно може загрожувати об'єкту, що захищається. Застосування цього твердження дозволяє віднайти в нормах кримінально-

процесуального законодавства потенційну загрозу інтересам, свободам індивіда - загрозу підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, несправедливого засудження, це, в свою чергу, дає змогу виокремити ще один різновид юридичного захисту в кримінальному процесі (*sui generis*) - своєрідний, особливий - захист від підозри, обвинувачення, несправедливого засудження.

Можна зробити висновок, що юридичний захист у кримінальному судочинстві має певні особливості: його можна розглядати в таких аспектах: по-перше - як функцію кримінально-процесуальних норм; по-друге - як галузь державної діяльності та спеціально уповноважених на це органів чи осіб; по-третє - як суб'єктивне право громадян на звернення до суду; по-четверте - як сукупність процесуальних дій, що спрямовані на: а) захист честі і гідності; б) життя та здоров'я, волі та майна тощо від протиправних посягань; спростування підозри, обвинувачення чи пом'якшення відповідальності обвинуваченого.

На відміну від захисту в широкому розумінні цього слова, при судовому захисті, в тому числі і в кримінальному судочинстві, дозволяється використовувати лише такі засоби, заходи, методи, які не суперечать законодавству; судовий захист здійснюється з дотриманням встановленої законом процесуальної форми.

Зазвичай під захистом у кримінальному процесі розуміється захист від підозри, обвинувачення, несправедливого засудження, між тим, даний вид захисту є лише різновидом юридичного захисту і співвідноситься з ним як частина і ціле, тим не менше, важливість даного виду захисту (*sui generis*) є досить значною, про це свідчить низка конституційних норм. «Інститут судового захисту від обвинувачення в кримінальному процесі передбачається Конституцією України», - зазначає Д. П. Фіолевський [228, с. 137].

Конституція України містить норми, що безпосередньо стосуються права на захист у кримінальному процесі, зокрема в ній проголошується, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист (ч. 2 ст. 63);

забезпечення обвинуваченому цього права є однією з основних засад судочинства (п. 6 ч. 3 ст. 129); для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура (ч. 2 ст. 59).

В Конституції України також закріплено принцип презумпції невинуватості, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ч. 1, 2 і 3 ст. 2). Конституційні засади забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист і презумпції невинуватості є важливою гарантією об'єктивного розслідування і судового розгляду справи та запобігання притягненню до кримінальної відповідальності невинних осіб [203, с. 93].

Як уже зазначалося, відповідно до ч. 2 ст. 63 Конституції України підозрюваний, обвинувачений, підсудний мають право на захист. Але треба вести мову не про принцип «права на захист», а про принцип «забезпечення права на захист», як це зазначено в ч. 2 ст. 59; п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України. Про забезпечення права на захист підозрюваному, обвинуваченому, підсудному йдеться і в ч. 1 ст. 21 КПК України. У зв'язку з цим, для усунення -термінологічної невідповідності ч. 2 ст. 63 Конституції України вищезазначеним законодавчим нормам, доцільним вбачається внесення до неї змін - пропонуємо сформулювати ч. 2 ст. 63 Конституції України таким чином: «Підозрюваному, обвинуваченому, підсудному державою гарантується забезпечення їх права на захист».

Забезпечувати право - означає зробити його можливим і реальним, не допустити порушень закону, помилок, обмеження прав і законних інтересів громадян. Слід погодитись з думкою проф. О. Р. Михайленка про те, що

забезпечення прав громадян залежить, в першу чергу, від самих виконавців, тих, хто проводить досудове розслідування кримінальних правопорушень, і від тих, хто займається правозастосовною діяльністю [131, с. 12].

Забезпечення права особи .-а захист у кримінальному судочинстві є одним з найважливіших інститутів забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення права на захист - надзвичайно важлива процесуальна проблема, яка пов'язана з більшістю норм та інститутів кримінального процесу. Досліджувати право на захист означає досліджувати зміст і спрямованість кримінального процесу в цілому та його окремих стадій. Без реального забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист неможливе всебічне, повне і об'єктивне дослідження обставин кримінального провадження, прийняття по ньому законного, обґрунтованого і справедливого рішення.

Обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення загрожує людині не тільки компрометацією, а й у деяких випадках позбавленням волі, житла, майна. Тому захист від будь-якого обвинувачення є невід'ємним, наданим самою природою правом людини. Саме з природного права на захист від протиправних посягань, а також презумпції невинуватості впливає право людини на захист від обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення [127, с. 133].

Право особи на захист у кримінальному судочинстві є одним із найважливіших інститутів, що забезпечує додержання прав і свобод людини, характеризує демократизм правової системи, стан формування в Україні правової держави.

Право підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист - це суб'єктивне право, яке повинно забезпечуватися державою, її компетентними органами і означає межі можливої, дозволеної поведінки, яку в межах закону обирає сама особа. У цьому й полягає цінність права на захист. Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист - важлива гарантія встановлення істини та винесення законного, обґрунтованого і справедливого вироку [214, с. 18]. Значення забезпечення прав

підозрюваного, обвинуваченого, підсудного підвищується тим, що до нього можуть застосовуватись заходи державного примусу, такі як затримання, взяття під варту, особистий обшук та обшук житла, накладення арешту на майно тощо. Право зазначених осіб на захист включає як право захищатися від підозри чи обвинувачення, так і право на захист своїх особистих і майнових інтересів. Функція захисту виникає одночасно з функцією обвинувачення і здійснюється паралельно з нею на всіх етапах руху кримінального провадження, поки існує обвинувачення.

Функцію обвинувачення в кримінальному процесі здійснюють органи досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, цивільний позивач та їх органу [214, с. 18]. Лише за таких обставин можлива об'єктивність та справедливість, на яку так сподіваються підозрюваний, обвинувачений, підсудний.

Право на захист під час проведення досудового розслідування, що закріплене в статтях 63 і 129 Конституції України та статтях 21, 43, 43-1 КПК України, є важливою гарантією об'єктивного розгляду справи та запобігання притягненню до кримінальної відповідальності невинуватих осіб.

Право на захист створює сукупність процесуальних прав, що дають можливість захищатися від пред'явленого обвинувачення, відстоювати інші права та законні інтереси, тобто поняття права на захист не однорідне, а комплексне. Звинувачений заінтересований в тому, щоб не бути: притягнутим до кримінальної відповідальності і засудженим, якщо він є невинним, або за більш тяжке кримінальне правопорушення, ніж той, якій дійсно вчинив; без встановлених законом підстав підданим арешту та іншим заходам процесуального примусу; підданим несправедливому покаранню, тобто такому, яке призначено без врахування характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, особи винного й обставин справи, які пом'якшують чи обтяжують відповідальність; обмеженим у правах, наданих законом; щоб була надана можливість

реалізувати ці права і були забезпечені його особисті і майнові права. Це - законні інтереси обвинуваченого, вони включаються в його право на захист у кримінальному процесі. Забезпечення охорони особистих і майнових прав підозрюваного й обвинуваченого слідчими органами і судом полягає в обов'язку цих органів: не розголошувати без необхідності обставин їх особистого життя; не провадити дій, які принижують гідність цих осіб або є небезпечними для їх здоров'я; повідомити про затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, сім'ю, якщо місце її проживання відоме; повідомити про арешт підозрюваного або обвинуваченого і його місце перебування дружину або іншого родича, а також сповістити про це за місцем роботи або навчання; якщо обвинувачений є іноземним громадянином - направити постанову про арешт в Міністерство закордонних справ України; вжити заходів піклування тро неповнолітніх дітей, до охорони майна і житла заарештованого чи засудженого до позбавлення волі; дати дозвіл родичам на побачення із заарештованим чи засудженим; скасувати запобіжний захід або постанову про відсторонення обвинуваченого від посади, якщо в їх подальшому застосуванні немає необхідності; вжити заходів до відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного засудження, затримання чи арешту. Порухення права на захист завжди означає істотне порушення вимог кримінального процесуального закону і є однією з найбільш поширених підстав для скасування вироків або інших рішень у справі [203, с. 95].

При кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення право підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист включає в себе: а) надання йому викладених у законі засобів захисту своїх Інтересів; б) право користуватися допомогою захисника; в) обов'язок слідчого, прокурора, суду забезпечити можливість участі захисника у справі (схожої точки зору дитримувався М. М. Михеєнко, стверджуючи, що принцип забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист є багатоплановим і включає в себе право зазначених осіб користуватися

особистим, професійним та офіційним захистом [90].

Розширивши перелік кримінальних правопорушень, які можуть розслідуватись у формі приватного обвинувачення варто звернути і увагу на сторону захисту. Стаття 52 КПК України не передбачає захисника у кримінальних провадженнях приватного обвинувачення, проте з урахуванням змін варто запропонувати обов'язкову участь захисника щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні тяжких злочинів, що розслідуються у формі приватного обвинувачення з метою розширення гарантій реалізації засад кримінального провадження.

Гарантією реалізації вказаного права при кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення є заборона покладати на сторону захисту обов'язок доказування.

Однією з основних гарантій права обвинуваченого на захист є суворе виконання процесуальної форми, всіх вимог кримінально-процесуального закону. Цьому також сприяє і змагальна форма судочинства, яка створює рівні можливості для підозрюваного, обвинуваченого, підсудного оскаржувати дії сторони обвинувачення, добиватися винесення справедливого вироку.

Якщо спробувати узагальнити всі гарантії, які забезпечують реальне здійснення права на захист, то можна виділити основні з них, а саме: обов'язок особи, яка проводить досудове розслідування слідчого, прокурора, суду роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому, підсудному його права і забезпечити можливість їх здійснення; право підозрюваного, обвинуваченого захищатися не лише собисто, а й за допомогою захисника; рівність прав підозрюваного, обвинуваченого з іншими учасниками процесу в заявленні відводів і клопотань, в поданні доказів, участі їх удослідженні та доведенні їх переконливості, виступі у судових дебатах, скарженні процесуальних рішень суду; можливість скасування вироку у зв'язку з порушенням права обвинуваченого на захист та інші [161, с. 12].

Можна провести класифікацію вказаних прав за різними ознаками,

оскільки класифікація дає змогу дійти до певних закономірностей, визначити причинні зв'язки у складних явищах і речах [132, с. 17]. Права можна класифікувати за суб'єктом: права підозрюваного - тобто з моменту затримання і до пред'явлення обвинувачення, права обвинуваченого - з моменту пред'явлення обвинувачення і до направлення справи до суду, права підсудного - з моменту направлення справи до суду і до набрання вироком законної сили. Також можна виділити права засудженого, тобто з моменту набрання вироком законної сили і, на нашу думку, до погашення чи зняття судимості у встановленому законом порядку.

Можна також провести класифікацію прав обвинуваченого залежно від того, чи потребують вони конкретної активної та ініціативної поведінки обвинуваченого. До прав, що потребують активної поведінки відносять: право давати показання, власноручно їх записувати, давати пояснення, заявляти відводи тощо. До прав, які не потребують активної участі, відносять: право знати, в чому особа обвинувачується, право на охорону майна і житла при ув'язненні.

Існує ще одна група прав обвинуваченого - це конституційні права: право на індивідуальний характер юридичної відповідальності, право не доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення, презумпція невинуватості тощо.

Сукупність усіх цих прав і складає сутність права на захист. Враховуючи всю важливість забезпечення права на захист підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, на нашу думку, було б доцільним законодавчо визначити окремою статтею в КПК України загальні положення права на захист, а потім, відповідно, деталізувати комплекс прав, якими наділяється окремо підозрюваний, обвинувачений, підсудний під час визначення їхнього правового статусу. Тоді слідчий, прокурор, суддя повинні будуть оголосити всю сукупність прав, які „входять” до права на захист, і, відповідно, ці права особа, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, буде знати наперед, що полегшить їй вибір тактики захисту

[181, с. 90].

Близьким до поняття «захисту» є правова допомога. Конституція України гарантує отримання громадянами правової допомоги, а в передбачених законом випадках - безоплатно (ч. 1 ст. 59 Конституції України). Аналіз змісту ч. 1 ст. 59 Конституції України дає змогу дійти висновку, що це може бути певний спеціальний законодавчий акт, який би регламентував надання правової допомоги, в тому числі і в безоплатному порядку.

В певній мірі необхідність такого нововведення обґрунтовує міркування, відповідно до якого основним напрямком діяльності (однією з функцій) адвокатури є її діяльність з надання кваліфікованої правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах, що безпосередньо закріплене в ч. 2 ст. 59 Конституції України. Тому є сенс визначити, що розуміється під терміном «правова допомога»; хто має право її надавати; чи відрізняється взагалі надання правової допомоги адвокатом від надання правової допомоги іншим кваліфікованим юристом; чи включає в себе право на захист поняття «правова допомога», чи навпаки.

Перед тим як перейти до з'ясування змісту терміну «правова допомога», доречно зазначити, що недоцільним є вживання різної термінології в законодавстві України: так в Конституції України, зокрема ст. 59, використовується термін «правова допомога» а в КПК України та Законі України «Про адвокатуру» [58] – «юридична допомога» (наприклад ст. 44 КПК України, ст. ст. 1; 5 Закону України «Про адвокатуру»). З аналізу змісту наведених норм можна зробити висновок, що ці два терміни вживаються законодавцем як синонімічні. Оскільки всі законодавчі акти України повинні відповідати нормам Конституції України і не можуть їм суперечити, доцільно у відповідних законах вживати той термін, який зазначений в нормах Конституції України - „правова допомога", це дозволить уникнути зайвої плутанини при з'ясуванні змісту цього терміну.

Слід зазначити, що в радянській юридичній літературі терміни

«правова допомога» і «юридична допомога» не були синонімічними, тобто не збігалися за змістом, так правова допомога розглядалася як договірні відносини між державами з питань співробітництва установ юстиції (судів, органів нотаріату, прокуратури) по наданню правової допомоги з цивільних, сімейних і кримінальних справ, а юридична допомога - як сукупність заходів щодо подання юридичної допомоги громадянам, службовим особам, організаціям, підприємствам, установам тощо для правильної орієнтації в чинному законодавстві, виховання звички свідомого виконання правових норм, зміцнення законності. Спробуємо сформулювати визначення терміну «правова допомога» шляхом його філологічного тлумачення. Словосполучення «правова допомога» складається з іменника «допомога» та прикметника «правова», який походить від іменника «право».

В тлумачних словниках слово «допомога» (рос. «помощь») визначається як «сприяння будь-кому в будь-чому; участь у будь-чому, що приносить полегшення» [146, с. 509]; «сприяння, підтримка в чому-небудь, захист, порятунок у біді» [16, с. 240]. Іменник «право» має декілька лексичних значень, зокрема: «Право - 1) сукупність встановлюваних та охоронюваних державною владою норм і правил, що регулюють відносини людей в суспільстві, а також наука, що вивчає ці норми; 2) узаконена можливість щось робити, здійснювати, що охороняється державою; тощо» [146, с. 525]; «система соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання -ких забезпечується державою». Використовуючи тлумачення терміну «право» в його нормативному (юридичному) розумінні, з огляду на вищевикладене, пропонується таке визначення терміну «правова допомога» (в широкому його розумінні): під правовою допомогою слід розуміти діяльність уповноважених на те осіб чи органів, пов'язану із застосуванням правових норм, а право на правову допомогу - це гарантована законодавством реальна можливість всіх заінтересованих суб'єктів скористатися такою діяльністю.

В. П. Федоренко підкреслює, що право на правову допомогу - одне з

основних конституційних прав громадян, покликане забезпечити правовий захист прав людини в судовому та інших процесах [229, с. 24].

На законодавчому рівні поняття «правової допомоги», на жаль, в Україні не визначено. Конституція України в ст. 59 лише закріплює право кожного на правову допомогу, яке, до речі, відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України, не може бути обмежене, але не розкриває його змісту. Єдине офіційне визначення правової допомоги впливає із змісту п. 1 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) [188], відповідно до якого положення ч. 1 ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від арактеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань з обсязі і формах, як вона того потребує.

Конституційний Суд України у рішенні від 16 листопада 2000 року №13- рл 2000 (справа про право вільного вибору захисника) [189], крім іншого зазначив, що «право на правову допомогу - це гарантована Конституцією /країни можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги».

При цьому Конституційний Суд України, даючи офіційне (легальне) тлумачення норм ст. 59 Конституції України виходив з того, що згадана стаття міститься в розділі 2 Конституції України, що має назву «Права, свободи та обов'язки громадянина», і через це визначив право на правову допомогу як можливість саме фізичної особи (людини) одержати юридичні (правові) послуги. Дещо інше за змістом визначення поняття „права на правову допомогу» міститься в абз. 2 п.п. 3.2. рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) [188] :

«Право на правову допомогу - це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права». Знов таки в контексті цього рішення Конституційного Суду України мова йде про можливість отримання правової допомоги виключно фізичною особою. Із наведених визначень безпосередньо випливає, що тільки фізична особа наділена правом на правову допомогу, що, на нашу думку, не є коректним, оскільки правовою допомогою можуть користуватися не тільки фізичні особи, але, приміром, і юридичні особи.

Визначивши право на правову допомогу як можливість одержання юридичних (правових) послуг, Конституційний Суд України у рішенні від 16 листопада 2000 року №13-рп/2000 (справа про право вільного вибору захисника) [189] не навів хоча б орієнтовного переліку і змісту таких послуг, що, на нашу думку, також є недоліком такого тлумачення ч. 1 ст. 59 Конституції України. Зазначений недолік виправлений у рішенні Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) [188], де в п.п. 3.2. зазначено, що правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо.

Відповідно до змісту ч. 2 ст. 59 Конституції України саме на адвокатуру покладається два основні завдання: забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах, отже, за логікою, визначення змісту терміну «правова допомога» слід шукати в законодавстві про адвокатуру. У Законі України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року взагалі не міститься норми щодо визначення терміну «правова допомога». Замість нього вживається термін «юридична допомога».

Разом з тим 49,8 % опитаних слідчих і 49,7 % працівників суду

віддали перевагу терміну «правова допомога» (Додаток А, Б).

З вищевикладеного можна зробити висновок, що забезпечення реалізації права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист належить до одного з видів правової допомоги, що здійснюється, зокрема, адвокатурою України.

Така правова допомога при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення безумовно повинна надаватися тим, хто її потребує. Разом з тим за результатами опитування 49,8 % слідчих і 52,3 % працівників суду висловилися, що така правова допомога потребує вдосконалення (Додаток А, Б).

Обґрунтована вище точка зору про наявність у адвокатури України єдиної функції - надання правової допомоги, яка як різновид включає в себе забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист, свідчить про недоцільність виокремлення забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист як окремої функції адвокатури України, що в свою чергу тягне необхідність внесення змін до ч. 2 ст. 59 Конституції України. З огляду на зазначене, доцільним було б таке формулювання ч. 2 ст. 59 Конституції України: «Для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних і недержавних органах в Україні діє адвокатура».

Наявність багатьох видів правової допомоги зумовлює необхідність з'ясування кола суб'єктів, які мають право таку допомогу надавати. Запропонована в ст. 5 проекту Закону України «Про правову допомогу» [178] класифікація суб'єктів надання правової допомоги залежно від того, чи є надання такої допомоги основним видом діяльності суб'єкта чи ні, видається прийнятною.

Різноманітність видів правової допомоги породжує запитання: чи всі види правової допомоги може надавати той чи інший суб'єкт надання правової допомоги? На жаль згаданий проект Закону України «Про правову допомогу» [178, с. 15] не дає відповіді на питання щодо переліку видів

правової допомоги, що може надаватися конкретним суб'єктом надання правової допомоги.

Безперечно, залежно від правового статусу того чи іншого суб'єкта надання правової допомоги буде різнитися і обсяг його повноважень по наданню того чи іншого виду правової допомоги.

Аналіз чинного законодавства дає змогу твердити про те, що тільки адвокатура наділена правом надавати всі види правової допомоги, що незаборонені законом. Стаття про адвокатуру вміщена у розділі II Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», чим підкреслюється особливий характер цього правового інституту, діяльність якого спрямована на допомогу державі у виконанні нею певних функцій, визначених Основним Законом. Згідно зі ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, для виконання якого створюються певні інститути. Покладення саме на адвокатуру визначених вище завдань взаємопов'язане з проголошеним вперше на конституційному рівні правом кожного на правову допомогу, в тому числі й безоплатну (у передбачених законом випадках), а також правом кожного на вільний вибір захисника своїх прав.

Визначивши поняття «юридична допомога» та «правова допомога» варто сказати про самого захисника як суб'єкта кримінального процесу.

Основною функцією правової держави, до якої відноситься сучасна Україна, є забезпечення, охорона, захист і реалізація основних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до ст. 3 Основного Закону України, природні (невід'ємні) права людини (на життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність, безпеку) визначаються найвищою соціальною цінністю і визначають зміст і спрямованість діяльності держави в усіх складових життя суспільства, включаючи сферу кримінального судочинства.

Кримінальний процес є складною та багатогранною діяльністю багатьох органів та осіб, коло яких визначено законом, і якраз у сфері

кримінального судочинства можуть допускатися суттєві обмеження прав та законних інтересів особи, яка потрапила до цієї сфери..

Згідно зі ст. 2 КПК України 2012 року, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. На превеликий жаль, виконання цих завдань ускладнюється, і викликано це в першу чергу незадовільним станом кримінального правосуддя, яке одностайно визнається нашими теоретиками та практиками. Погляди їх розходяться хіба що в причинах такого стану, а ще більшою мірою в вирішенні того, яким шляхом треба йти для виправлення становища, яких заходів вживати для виправлення ситуації.

Враховуючи те, що лише досконалий кримінальний процесуальний закон, заснований на сучасних досягненнях кримінально-процесуальної науки та узагальненні передової практики, може бути надійним засобом захисту прав, свобод та законних інтересів людині, а недосконалий – призвести до їх порушення, завдати шкоди людині, суспільству та державі.

Процесуальне становище захисника, організація і здійснення його професійної діяльності завжди були в центрі уваги вчених процесуалістів. Зокрема ці питання були предметом дослідження в працях М.О. Бакаєва, Т.В. Варфоломєєвої, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевого, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшко, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, М.С. Строговича, М.А. Чельцова та інших науковців.

Участь захисника є важливою гарантією забезпечення права на захист у кримінальному процесі. Його діяльність має соціальний характер, оскільки будучи орієнтованою на спростування обвинувачення, встановлення обставин, які пом'якшують відповідальність підзахисного, запобігання порушень його конституційних прав, вона здійснюється не лише в інтересах (підозрюваного), обвинуваченого, а й в інтересах правосуддя. З прийняттям нового КПК України деякі питання щодо процесуального положення захисника не втратили своєї актуальності, і викликано це тим, що

процесуальне положення захисника в кримінальному провадженні – одна з найскладніших і найактуальніших проблем теорії і практики кримінального судочинства. Від правильного його застосування, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, залежить вирішення багатьох конкретних питань, пов'язаних з участю захисника в кримінальному процесі, ефективного здійснення функції захисту прав і свобод особи [90].

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», прийнятого Верховною Радою України 5 липня 2012 року, захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, щодо якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справ про адміністративне правопорушення.

Згідно з частиною 1 ст. 59 Конституції України, кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Це право не може обмежуватися без врахування інтересів людини, яка потребує захисту. КПК України 1960 року у ст. 44 визначав, що захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при кримінальному провадженні.

Як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. У випадках і в порядку, передбачених цим Кодексом, як захисники допускаються близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники.

Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю. Проаналізувавши положення старого і нового закону, ми бачимо, що вони суттєво відрізняються один від одного. КПК України обмежує коло осіб, які можуть бути захисниками, таке поняття як «непрофесійний захист» представниками якого були близькі родичі та інші фахівці в галузі права в кримінальному провадженні виключено. Таким чином, законодавець визнав неприйнятною позицію Конституційного Суду України, викладену у рішенні від 16 листопада 2000 року у справу про право вільного вибору захисника (справа Г.І. Солдатова), щодо можливої участі у процесі так званих «фахівців у галузі права», тобто захисників, які не є членами адвокатського об'єднання. Обумовлено це тим, що в умовах змагального характеру кримінального судочинства особливої ваги набуває діяльність професійних учасників кримінального процесу, бо саме від ефективної діяльності таких суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, як прокурори і захисники – адвокати залежить ефективність всього кримінального судочинства в цілому [125, с. 208].

Таке нововведення викликало чимало суперечок серед вчених і практиків. Як зазначають автори науково-практичного коментарю до КПК України, участь захисника є важливою процесуальною гарантією захисту прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, щодо яких здійснюється кримінальне провадження. Тому КПК обмежує коло осіб, які можуть бути захисниками, адвокатами, особами, які мають свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю і виконують функцію захисту на професійній основі. До того це має бути адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України. Такий підхід відповідає положенню Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової

допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах діє адвокатура (ч. 2 ст. 59 Конституції України) [85].

В Україні всупереч досвіду успішних країн поряд з адвокатами, захисниками стали інші фахівці в галузі права, знання та досвід яких не можна перевірити, а за непрофесійність до відповідальності не можна притягнути, захист перетворився на безвідповідальну комерційну діяльність [45, с. 21].

Рішення про відмову у допуску непрофесійних захисників на досудовій стадії кримінального судочинства є обґрунтованим. Він аргументує це тим, що непрофесійні захисники не володіють тією кількістю знань, які необхідні для здійснення кваліфікованого захисту в кримінальному провадженні, від них не варто очікувати дотримання правил адвокатської етики, якої зобов'язаний дотримуватися захисник. Слідчий позбавляється можливості допитати близьких родичів як свідків про обставини справи й про особу обвинуваченого. Не можна доручати здійснення захисту людям, що не володіють відповідними професійними знаннями та навичками, навіть якщо підозрюваний, обвинувачений довіряє цим особам.

Відомий російський вчений-правознавець А.М. Ларін ще в 1982 році відзначав, що слідчі і прокурори можуть припускатися помилок, захоплюватися відпрацюванням лише одних слідчих версій на шкоду іншим, притягувати до кримінальної відповідальності осіб, винуватість яких у вчиненні кримінального правопорушення ще не доведена. Для захисту підозрюваного, обвинуваченого від усіх цих помилок потрібен учасник процесу, здатний в інтересах підозрюваного, обвинуваченого критично оцінювати зібрані матеріали, виявляти прогалини і суперечності в системі доказів, перевіряти правильність кваліфікації інкримінованих дій тощо. Таким учасником процесу може бути лише захисник, вільний від будь-яких завдань, крім відстоювання прав і законних інтересів свого підзахисного [110, с. 67]. Завдання захисника у кримінальному процесі одне – захист у суперечці з державою окремої особи – підозрюваного обвинуваченого.

Захист залишається функцією захисника- адвоката навіть у випадках, коли він діє у кримінальному процесі за призначенням. Метою його діяльності є виключно приватний особистий інтерес підзахисного, характер і зміст якого, як і способи і засоби досягнення, визначають вони самі, без будь-якого зовнішнього втручання. Інакше кажучи, реалізація права підозрюваного, обвинуваченого на захист йде спільно з процесуальною діяльністю захисника [6, с. 300].

Як уже зазначалося раніше, до групи «непрофесійних захисників» КПК України 1960 року відносив близьких родичів. В умовах українських реалій таке положення мало і свої позитивні моменти, так як ізольована особа мала чималу психологічну підтримку від рідних. Основним мотивом вступу близького родича до кримінальної справи було бажання надати моральну підтримку обвинуваченому. Згадана підтримка близького родича не є юридичною допомогою обвинуваченому, яка полягає в активних самостійних процесуальних діях, спрямованих на здійснення функції захисту, а є в основному як додаткова психологічна допомога, яка не містить у собі юридичного навантаження (надання професійної юридичної допомоги) [92, с. 94].

Положення нового КПК України це звуження прав людини на захист. Так, в кодексі прописана така ж практика, як у Європі. Але ми ще не та країна, яка може собі це дозволити. Люди, які захищають своїх близьких у суді, часто набагато більш обізнані, ніж адвокати. І чому не може захищати підсудних і вести кримінальну справу професор або інший кваліфікований фахівець у галузі права, якщо він не адвокат? Україна – бідна країна, а хто з адвокатів буде працювати безкоштовно?

Необхідність участі у кримінальному провадженні особи, що професійно займається захистом обумовлена такими факторами:

– психологічним станом підозрюваного, обвинуваченого, відносно якого ведеться розслідування (цей стан не дозволяє адекватно сприймати все те, що відбувається, у зв'язку з чим необхідна допомога третьої особи, яка до

вчиненого кримінального правопорушення не має ніякого відношення і володіє необхідними юридичними знаннями для захисту підозрюваного, обвинуваченого від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності;

– відсутністю у підозрюваного, обвинуваченого повної довіри до посадових осіб, які проводять досудове розслідування і підозрюють чи обвинувачують його у вчиненні кримінального правопорушення (ця недовіра вимагає щоб в інтересах правосуддя у кримінальному провадженні приймав участь суб'єкт, до якого у підозрюваного, обвинуваченого є повна довіра і якому б він довірив свій захист від підозри (обвинувачення));

– законодавчим розділенням функцій обвинувачення і захисту і визначенням їх суб'єктного складу;

– дією принципу рівності сторін, який вимагає не лише їхньої процесуальної рівності в оперуванні доказами, а й виконання функції професійно підготовленими суб'єктами (спеціалістами) [90].

Крім того, ціллю кримінального процесу в демократичній державі є не тільки справедливе покарання винуватого, а й недопущення притягнення до кримінальної відповідальності невинуватого. Для виконання другої частини цієї дуалістичної цілі запроваджено кримінально-процесуальний інститут захисту, що являє собою сукупність здійснюваних відповідно до закону процесуальних дій та відносин, спрямованих на повне чи часткове спростування (оспорювання) підозри чи обвинувачення, висунутих конкретній особі, або покращення її стану та на забезпечення прав і охоронюваних інтересів цієї особи у кримінальному провадженні [48, с. 110].

Ми погоджуємося з думкою О. Попелюшка, що близькі родичі обвинуваченого, його опікуни та піклувальники не тільки з гуманістичних, а й з правових міркувань повинні бути залишені як учасники кримінального процесу, але в статусі представників обвинуваченого. Це означає, що представник, коли закон не містить для цього обмежень, повинен допускатися до участі в справі з того моменту, з якого, у відповідному

правовому статусі його визнає орган дізнання, слідчий чи суд, у провадженні якого перебуває справа. Причому допуск представника обвинуваченого до участі у справі має відбуватися насамперед з ініціативи обвинуваченого та його захисника. А у випадках, коли того потребують інтереси правосуддя, представника міг би призначати дізнавач, слідчий, прокурор та суд [163, с. 29].

Але все ж таки основне місце у забезпеченні справедливого правосуддя, захисті прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві та гарантіях ефективного здійснення функції захисту в кримінальному суді належить адвокатурі та єдиному сьогодні професійному суб'єкту виконання даної функції – адвокату-захиснику.

Висновки до другого розділу

Стадія досудового розслідування має кримінально-правове та кримінальне процесуальне значення. Кримінально-правове значення досудового розслідування полягає у тому, що у ньому здійснюється кваліфікація кримінального правопорушення: спочатку у ЄРДР, потім у повідомленні про підозру і, нарешті, – в обвинувальному акті. Кримінальне процесуальне значення стадії досудового розслідування виявляється в тому, що у ній встановлюються межі судового розгляду.

Провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням в системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність. Про те що провадження у формі приватного обвинувачення має свої особливості, важко заперечувати. Це проявляється в наступних моментах: у статуті засновника і обвинувача; в порядку відкриття провадження; особливостях доказування; в можливості у будь-який момент закрити провадження тощо.

Завдання захисника у кримінальному процесі одне – захист у суперечці з державою окремої особи – підозрюваного обвинуваченого. Захист залишається функцією захисника- адвоката навіть у випадках, коли він діє у кримінальному процесі за призначенням. Метою його діяльності є виключно приватний особистий інтерес підзахисного, характер і зміст якого, як і способи і засоби досягнення, визначають вони самі, без будь-якого зовнішнього втручання. Інакше кажучи, реалізація права підозрюваного, обвинуваченого на захист йде спільно з процесуальною діяльністю захисника

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

3.1 Використання спеціальних знань під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення

Досліджуючи актуальне питання використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень приватного обвинувачення не можна не згадати тих пам'яток права, якими регулювалися та розвивалися провадження в давні часи.

Найпершою збіркою норм права, регулюючою суспільні відносини, що склалися між слов'янськими народами, була «Русская Правда» [176, с. 64–132].

Звертаючись і до більш пізніх пам'яток права, можна натрапити на норми, реалізації яких передбачала використання певних спеціальних знань, оскільки обійтися без їх застосування було неможливо. Це, наприклад, ст.9 «Устава святого князя Володимира, крестившаго Руську землю, о церковных судьей» 1280 р.[225, с. 148–162], ст. 11 «Смоленских уставных грамот» 1136 року [207, с. 212–223], які передбачають відповідальність за чаклунство, виготовлення чарів, зілля, тощо. Реалізація цих норм, яка здійснювалася церковним судом, очевидно передбачала, крім узаконених тоді ордалей, певні дослідження самих чар і зілля. На користь ймовірності використання спеціальних знань у правовій практиці древньоруських держав свідчить і детальна регламентація в джерелах права обов'язкового або бажаного документального оформлення цілої групи суспільних відносин. Ціла низка таких документів перерахований в «Псковской судной грамоте» 1424 року, де вказується на грамоти про володіння і користування землею (ст. 11), рукописний заповіт (ст. 14), договір позики (ст. ст. 28-30) та інші [161, с.

321–386]. В основному «Псковская судная грамота» серед інших видів доказів віддає перевагу письмовому акту – ст. ст. 10, 44, 103, що до речі, характерно і для інших нормативних актів того часу. У цій же грамоті звертається увага на необхідність дослідження «лживых грамот». Так, в ст. 61 грамоти говориться: «Князь и посадник не должны грамоты и доски произведя по истине расследование (следует) на судебном разбирательстве признать недействительными» [157, с. 314]. Поява цієї статті в судній грамоті вказує на те, що в XIV-XV століттях у Пскові вже мали місце випадки підробки князівських грамот, але покарання за їх виготовлення судна грамота не передбачала і фальсифікація карним злочином не вважалася.

Велика кількість документів і різноманітність їх видів дають можливість допускати, що при судовому розгляді тих або інших питань виникала необхідність їх дослідження на автентичність і достовірність, що вимагало залучення спеціальних знань. Своєрідним підтвердженням цієї тези можна вважати, на наш погляд, юридичне закріплення жорстокого покарання за підробку документів в «Судебнике» 1550 року. Стаття 59 «Судебника» встановлює новий вид злочину – «подделки», тобто підробка чужого підпису або почерку, яка каралася смертю. Відповідна норма міститься і в «Уставе Великого княжества Литовского» 1529 року, в першому розділі статті 5 «Как должен быть наказан тот, кто подделывает великокняжеские письма или печати», а в її змісті сказано: «Если бы кто-либо подделывал наши листы или печати или заведомо пользовался поддельными, такой подделыватель должен быть сожжён на костре» [109, с. 57]. У цьому разі норми права вказують на відповідальність за підробку документів, однак не визначають процедуру дослідження об'єктів, а також коло осіб, які повинні дослідити документи на предмет їх підробки. Водночас, можна з упевненістю стверджувати, що доведення провини у випадках з підробкою документів вимагало їх дослідження, і це накладалося не на випадкових осіб, а доручалося людям, які володіли певними знаннями. Такими особами в ті часи були писарі і судові чиновники.

Період формування станово-представницької монархії характеризується великими змінами в економічному і соціально-політичному житті держави. Процес виділення злочинів з маси суто цивільно-правових деліктів, початий «Двинской Уставною грамотою», продовжувався безперервно, коло їх постійно розширювалося. Цей час відрізняється активною нормотворчою і кодифікаційною діяльністю: в 1497 році видається новий законодавчий акт – «Судебник», в 1550 році – «Царский судебник», в 1551 році – ще один закон, так званий «Стоглав», в 1589 році складається «Судебник царя Федора Ивановича», а невдовзі – «Сводный Судебник» 1606-1607 років [158, с. 359].

Утворення в XV–XVII століттях централізованих держав і розвиток товарно-грошових відносин, посилення господарського обігу спричинили різного роду зловживання, зокрема, підробку договорів, купчих грамот та інших документів. У великих торгових центрах, в тому числі і Києві - дяки в необхідних випадках проводили «свидетельство» (тобто вивчення) підозрюваних в підробці документів, звірення підписів, виявлення фальсифікації [97, с 100].

З розвитком суспільства удосконалюється і законодавство. Слід звернути увагу на той факт, що у першому в Росії систематизованому законі «Соборном Уложении» 1699 року [201, с. 83–442], значне місце займає розгляд злочинів, які пов'язані з підробкою печаток, підписів і грошей.

Аналіз перших джерел права: «Русской Правды», «Соборного Уложения», «Судебника» та інших, показав, що в Стародавній Русі при розслідуванні злочинів використовувалися спеціальні знання. Основними об'єктами досліджень, як правило, були письмові документи, до яких відносилися великокняжі листи або печатки, державні і купчі грамоти, різних видів угоди, що найчастіше зазнавали підробок, а з метою встановлення їх автентичності необхідно було застосовувати спеціальні знання. Як фахівці притягувалися дяки і піддячі різних наказів, які і проводили ці дослідження. Крім вказаних документів до об'єктів дослідження відносилися і гроші, які

також зазнавали підробки. Встановлювали їх автентичність дяки і піддячі монетного двору, до функцій якого входив нагляд за монетною справою в державі.

Могутнім поштовхом у розвитку використання спеціальних знань був період після проведення судової реформи 1864 року і введення в дію «Статуту Кримінального Судочинства», де вперше чітко визначені поняття і спеціальних знань, і фахівця, що в свою чергу вплинуло на розширення кола об'єктів досліджень і залучення з цією метою знаючих осіб з різних галузей людської діяльності.

Так, згідно зі ст. 112 і 325 «Статуту Кримінального Судочинства» знаючі люди запрошуються в тих випадках, коли для точного розуміння обставин, що склалися в справі, необхідні спеціальні відомості або досвідченість в науці, мистецтві, ремеслі, промислі тощо [226, с. 320–364]. Як спеціалісти могли бути запрошені лікарі, фармацевти, професори, вчителі, техніки, художники, ремісники, скарбники і особи, які набули спеціального досвіду за фахом (ст. 325) [226, с. 320–364].

Оглядом і освідуванням через знаючих осіб Статут називає експертизу. Укладачі судових статутів розглядали її результати не як самостійний вид доказу, а як вид огляду і освідування. На їх думку, це огляд, що за дорученням суду або слідчого проводять фахівці, які були «помічниками» судових органів.

Слід зазначити, що помітною і прогресивною межею, під кутом правового регулювання, що характеризує особливості застосування спеціальних знань і використання фахівця в розслідуванні злочинів, було закріплення в «Статуті Кримінального Судочинства» порядку проведення судових експертиз.

Питання про проведення, вид і вибір знаючої особи вирішувались слідчим самостійно, але з дотриманням умов, встановлених у ст. ст. 327 і 693 Статуту. До цих умов, зокрема, відносилось і те, що спеціалісти могли бути запрошені для огляду і освідчування, але при цьому повинні володіти всіма якостями достовірних свідків [226, с. 320–364].

Найпоширенішими формами використання спеціальних знань у XVII та на початку XVIII ст. були різні консультації знаючих людей з питань, що стосувалися розслідування злочинів, правил застосування і використання технічних засобів, проведення за участю фахівців ревізій та інших попередніх експертних досліджень.

Таким чином у цей період вперше на законодавчому рівні було врегульовано питання використання спеціальних знань, при проведенні експертних досліджень.

До них належали: судово-медична, судово-психіатрична, експертиза паперових грошей і документів, тощо. Крім того спеціальні знання застосовувалися і при експертизах монет і отрути, тощо.

У той же період вперше згадувалося поняття фахівця – суб'єкта використання спеціальних знань, що й стало передумовою його сучасного тлумачення.

На цьому етапі становлення спеціальних знань істотно змінився і перелік об'єктів їх застосування. Інтенсифікувалося використання спеціальних знань по відношенню до тих об'єктів, що раніше залучалися в процес доказування як джерела інформації. Мова йде про документи (договори, заповіти, векселі, монети тощо).

Разом з тим, питання використання однієї з найбільш ефективних форм

застосування спеціальних знань в галузі судової експертизи, яка раніше мала епізодичний характер і проводилася в більшості випадків за рішенням судових слідчих, вимагало законодавчого закріплення.

Разом з тим було б не повно не звернутися до сучасного розуміння використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві України взагалі і при провадженні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення зокрема.

Під спеціальними знаннями у наукознавстві і філософії розуміють системно упорядкований і перевірений суспільно-історичною практикою результат процесу пізнання дійсності у свідомості людини у вигляді уявлень, суджень, понять, теорій [Б-6, с. 3], сукупність відомостей з будь-якої галузі, набутих у процесі навчання, практичної діяльності, дослідження тощо [142, с. 771]. Разом з тим в літературі часто вживаються терміни «знання», «пізнання».

В сучасній гносеології є процес отримання людиною нового знання, відкриття невідомого раніше. В.Д. Арсеньєв, Ю.Т. Шуматов, міркуючи з приводу поняття «спеціальні знання», розуміють під ними систему відомостей з будь-якої діяльності та процесу оволодіння цими знаннями в окремій сфері пізнавальної діяльності людини [5, с 91]. М.А. Асташов, уточнюючи їх думку, зазначив, що саме пізнання є не процесом отримання спеціальних знань, а результатом цього процесу. Причому про наявність спеціальних пізнань у окремих осіб можна говорити лише після того, як вони придбали певні навички, навчилися використовувати ці знання на практиці. На думку В.Я. Марчака, при набутті спеціальних знань повинна бути присутня оцінка, що опирається на досвід [123, с. 7]. В.Г. Гончаренко стверджує, що під спеціальними знаннями слід розуміти знання, які лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій [49, с. 5].

У кримінальному процесуальному законодавстві про спеціальні знання йдеться у ст. 75 «Висновок експерта»: «експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні в справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання» [91]. В юридичній літературі є декілька визначень поняття «спеціальні знання» (В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, В. Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, В.К. Лисиченко, Н. І.

Клименко, Б. В. Романюк, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, І. М. Сорокотягін, З. М. Соколовський, І. Я. Фрідман, В. В. Циркаль, О.О. Ейсман та інші). Як відомо, спеціальні знання – це загальновідомі у судочинстві науково-технічні і практичні знання, придбані в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, яка залучена в якості спеціаліста чи експерта [234, с. 8]. Це визначення відображає структуру змісту спеціальних знань і процесуальний характер цього поняття. Спеціальні знання – це сукупність сучасних знань в окремій галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла. Вони отримані, як правило, в результаті спеціальної підготовки чи професійного досвіду і використовуються з метою розслідування кримінальних правопорушень, організації оперативно-розшукових заходів, виконання експертних і судових досліджень. Спеціальні знання включають в себе також навички і вміння [74, с. 5]. Спеціальні знання – це знання, що розроблені наукою і втілені в практичну професійну діяльність осіб, які володіють ними, як правило, при отриманні вищої спеціальної освіти [129, с. 46]. Йдеться про те, що спеціальні знання використовуються лише особами, які ними володіють. В.В. Циркаль стверджує, що однією з особливостей спеціальних знань є використання їх під час провадження у справі експертом або спеціалістом [234, с. 172]. На думку В.К. Лисиченко, В.І. Шиканов безпосереднє застосування спеціальних знань слідчим, прокурором, судом є однією, з найбільш важливих ознак спеціальних знань у розслідуванні злочинів [106, с. 17]. На думку Б.В. Романюка, спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла [192, с 8].

Кожна з наведених точок зору більшою чи меншою мірою відображає суттєві ознаки поняття «спеціальні знання». Ми вважаємо, що найбільш вдалим є визначення Р.С. Белкіна, який стверджував, що спеціальні знання – це професійні знання й уміння в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, виниклих при розслідуванні та розгляді у суді конкретних кримінальних проваджень. У кримінальному процесі особи, які володіють спеціальними знаннями, залучаються в якості спеціалістів або експертів [12, с. 217].

Дискусійним є питання щодо відношення до «спеціальних», знань в галузі права, оскільки ними зобов'язана володіти особа, що провадить слідство. Неможливе використання спеціальних знань щодо кримінально-правової оцінки фактичних обставин справи і вирішення питань кримінального процесуального характеру, оскільки вирішення правових питань є компетенцією органів досудового слідства, прокуратури і суду [219, с. 564; 98, с. 341].

Криміналістика відноситься до спеціальних юридичних наук. Криміналістичні знання є системою взаємопов'язаних юридичних і природно-технічних наукових знань. Саме сукупність природно-технічних наукових знань прийнято називати спеціальними техніко-криміналістичними знаннями в процесуально-правовому змісті [32, с.15–17]. До спеціальних відносяться криміналістичні знання, які торкаються виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів, а також знання, які відносяться до предмету відповідних галузей криміналістичних експертиз: балістичних, почеркознавчих, авторознавчих, технічної експертизи документів, фототехнічної, портретної, трасологічної тощо.

Знання в галузі криміналістики прийнято вважати професійними знаннями слідчого. На наш погляд це вірне твердження відносно правової природи криміналістики та слідчої практики, а також її призначення сприяти

своїми засобами і методами розслідуванню кримінального правопорушення. Але неможливо вимагати від слідчого поглиблених знань в окремих галузях криміналістичної техніки та судової експертизи. Саме ці знання, які називають «спеціальними», найчастіше використовують спеціалісти, експерти та інші обізнані особи, які беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Слідчий володіє спеціальними знаннями, які він отримав у процесі професійної підготовки, що дозволяє йому при розслідуванні кримінальних правопорушень у межах своїх знань вирішувати багато питань, використовувати засоби криміналістичної техніки [90, с. 30; 61, с. 81]. Але, як свідчать результати досліджень, одним з основних недоліків підготовки слідчих є низький рівень засвоєння практичних навичок [61, с. 8]. Тому самостійно, без допомоги спеціаліста, використання слідчим криміналістичних знань можливе в тому випадку, якщо він: по-перше – впевнено застосовує ці знання без ризику знищити сліди кримінального правопорушення і по-друге – це не пов'язано із зайвим відволіканням слідчого від виконання своїх безпосередніх функцій, де його неможливо замінити [124, с. 48].

Важливою рисою спеціальних знань у кримінальному процесуальному значенні є мета їх використання. Вони застосовуються для доказування, яке проводиться у встановленому законом порядку, а також для не процесуального застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів.

Метою застосування спеціальних знань також є сприяння збиранню доказової і орієнтуючої інформації для розслідування і попередження кримінальних правопорушень, а також розробка тактичних і технічних засобів та методів її збирання. Застосовувати спеціальні знання можуть не тільки обізнані особи (експерти, спеціалісти), але й особи, які проводять дізнання, слідство, здійснюють оперативно-розшукову роботу, хоча результати їх застосування будуть мати різне процесуальне значення. На наш

погляд вірною є думка про те, що якщо «спеціаліст володіє методами і знаннями на професійному рівні, він, безсумнівно, вправі їх застосовувати» [13, с 48].

Розслідування кримінальних правопорушень, як і будь-яка діяльність, вимагає вироблення його мотивованих, цільових та ідеальних форм і планів, що можливе лише через застосування відповідних знань, у тому числі спеціальних. Адже доказування – це збір доказової інформації для об'єктивного встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення.

На думку М.М. Михеєнка – це діяльність суб'єктів кримінального процесу зі збирання (формування), перевірки і оцінки доказів [129, с. 117]. С.М. Стахівський вважає, що це, - передбачена законом діяльність суб'єктів кримінального процесу зі збирання (формування), перевірки й оцінки доказів, прийняття на цій основі певних процесуальних рішень [213, с. 12]. Ці визначення включають в себе збір, перевірку, оцінку доказів та встановлення усіх фактів, обставин, що мають значення для вирішення об'єктивної істини.

Аналіз багатьох нормативних актів переконливо доводить, що в деяких галузях (медицина, ядерна фізика тощо) при дослідженні певних фактичних обставин використовуються лише ті засоби, способи та методи, які передбачені або ґрунтуються на відповідних правових нормах. Ці дослідження мають проводитися спеціально уповноваженими на це особами у відповідності до їх компетенції та спеціальних знань. У деяких випадках відомчими нормативними актами врегульовані також і терміни наукових досліджень певних об'єктів.

З цього випливає, що розслідуванню кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення властиве залучення спеціалістів із різних галузей знань, що сприяє меті швидкого, всебічного і об'єктивного вирішення його завдань. Однією із важливих особливостей наукового пізнання є використання цілої низки методів дослідження його об'єкту. Під методом у науці розуміється спосіб поведінки, прийом, правило, які

використовуються у практичній і теоретичній перетворюючій діяльності людини з метою досягнення певної мети. Ці способи, прийоми та правила розробляються і встановлюються в залежності від об'єктів, що пізнаються. У кожній галузі розумової та фізичної діяльності є свої методи [87, с. 136]. Одним з ефективних шляхів використання криміналістикою досягнень інших наук є пристосування для вирішення завдань правосуддя окремих наукових методів, які перейшовши у криміналістику, трансформуються, набувають нової якості і стають криміналістичними методами [112, с.12]. В.А. Журавель стверджує, що «творче застосування засобів і методів природничих та технічних наук в криміналістиці становить собою процес, в результаті якого створюється нове знання» [55, с.109].

Дослідження, як і доказування, є лише складовою процесу пізнання.

Загально-гносеологічна характеристика наукового пізнання відповідає і поняттю дослідження. Але дослідник прагне пізнати не лише зовнішні ознаки предмета як проблему, що спонукала його до цього процесу, але й віднайти окремі шляхи для її вирішення. Так, отримуючи первинну інформацію про кримінальне правопорушення і оглядаючи місце події, слідчий на основі професійних знань пізнає проблему, а потім намічає шляхи її вирішення. Якщо цих знань недостатньо, слідчий залучає до процесу пізнання відповідних фахівців, які володіють необхідними спеціальними знаннями в галузі науки, техніки або ремесла.

Виходячи з викладених думок про сутність застосованих при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення спеціальних знань, пропонується таке їх авторське визначення: «спеціальні знання – це професійні наукові знання, вміння та навички, які сформувалися під час теоретичного засвоєння і практичного їх застосування за спеціальністю; які в установленому законом порядку можна використати при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення.

Таким чином, дослідженню передують знання не лише про об'єкт, але й певні знання, від узагальнення проблеми – до методів та шляхів її вирішення. Самі фактичні данні у будь-якому науковому дослідженні, у тому числі й кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, означають певну форму достовірних знань. З іншого боку, це означає, що наукові знання про об'єкт пізнання мають бути аргументованими, доказаними. У цьому є одна із ознак спорідненості дослідження у кримінальному провадженні й у будь-якій іншій галузі знань.

Розгляд змісту спеціальних знань, їх місця і значення у розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення неможливе без визначення ролі слідчого у їх використанні.

Актуальність і значущість вирішення проблеми використання спеціальних знань суб'єктом доказування (слідчим) є безперечними. Основа будь-яких рішень з цього приводу закладена у вимогах КПК України, а також у досягненнях науково-технічного прогресу, використовуваних у розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення. Роль і місце науки в суспільстві визначається її практичною реалізацією, так само, як цінність теорії багато в чому визначається її прикладним значенням. Тому, кінцевим результатом будь-якого наукового дослідження має бути практика як критерій істини. У нашому випадку, кінцевим практичним результатом дослідження є конкретні криміналістичні рекомендації слідчому з найбільш раціонального використання спеціальних знань у процесі виконання слідчих дій. Як відомо, у тактиці проведення слідчих (розшукових) дій синтезується процес пізнання і процес доказування у кримінальному провадженні. Отже, поряд з пізнавальною, ми проаналізуємо і змістовну сторону використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення.

У літературі завжди підкреслювалося, що найважливішим критерієм допустимості впровадження в слідчу практику наукових знань, засобів і методів, є процесуальний аспект, що забезпечує «подальше удосконалення і посилення системи процесуальних гарантій». Необхідність впровадження досягнень науково-технічного прогресу в кримінальне судочинство очевидна, але водночас варто проявляти певну обережність і брати на озброєння лише науково обґрунтовані й апробовані методи та засоби [22, с. 94-95; 177, с. 46]. Аналізуючи проблемність впливу науково-технічного прогресу на кримінальне-процесуальне право і регламентовану ним діяльність, слід виділяти завдання, щодо нейтралізації «негативних наслідків впровадження і використання цих досягнень». З цього приводу А.П. Гуляєв вказує на небезпеку підвищення ефективності кримінального процесу на шкоду інтересам встановлення істини в справі [159, с. 25; 35, с. 81-82].

Спеціальні знання є одним з компонентів арсеналу організаційних, процесуальних, тактичних та інших засобів, що використовуються слідчим. Це зобов'язує до того, щоб їх зміст відповідав завданням і меті кримінального судочинства.

На сьогодні неможливо досягти високої якості розслідування кримінальних правопорушень взагалі, і у формі приватного обвинувачення зокрема, «без застосування в процесі його провадження пізнань в різних галузях науки й техніки» [61, с.7]. Невідкладним завданням науки нині є необхідність досягнення такого стану, при якому сукупність засобів та методів розслідування кримінальних правопорушень, у єдності з теорією кримінального процесу, становили б єдиний правовий механізм, здатний реально забезпечувати рішення задач кримінального судочинства на сучасному етапі [91].

Аналіз спеціальної літератури і слідчо-судової практики свідчить, що з приводу використання спеціальних знань слідчим не існує єдиної думки, а наявні погляди такі суперечливі, що являють труднощі в систематизації і виділенні будь-якої тенденції. Спільність поглядів виявляється лише в тім, що використання спеціальних знань слідчим належним чином не врегульовано кримінальним процесуальним законодавством [192, с. 41; 219, с. 350-359].

Як відомо, законодавець безпосередньо передбачає і регламентує лише дві форми використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень: це призначення і проведення судових експертиз та участь спеціалістів у слідчих (розшукових) діях [91].

Характеризуючи положення загалом, слід зазначити, що між законодавчою регламентацією і слідчою практикою мається певний розрив, а думки вчених з цього приводу є вкрай суперечливими [213, с. 205–220].

Далі варто виділити: по-перше, проблеми «зовнішні» стосовно змісту спеціальних знань [125, с. 83; 193, с. 102; 200, с. 16]; по-друге, «внутрішні проблеми». Відповідно, всі пропозиції з реконструкції окремих форм використання спеціальних знань поділяються на радикальні [88, с. 101–106] і на локальні, тобто зміни окремих сторін, що припускають використання спеціальних знань у даній формі, що не торкаються її сутності і меж [89, с. 32; 130, с. 90].

При розгляді проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень приватного обвинувачення необхідно розмежовувати деякі суміжні поняття, такі як рівень, діапазон їх використання. Б.В. Романюк стверджує, що «реалізація спеціальних знань залежить насамперед від суб'єкта, виду діяльності та мети їх застосування» [192, с. 8]. Методологічно використання спеціальних знань може мати місце на різних рівнях. Що ж стосується самих рівнів використання спеціальних знань, то тут, можна реально виділити лише два рівні. Слідчий або сам використовує наявні спеціальні знання, або використовує шляхом залучення

в ході розслідування кримінального правопорушення у формі приватного обвинувачення спеціаліста. Будь-яке інше рішення може порушити статус зазначених учасників процесу, приведе до змішання їхніх функцій. Це означає, що слідчий може застосовувати свої особисті спеціальні знання, не підмінюючи тим самим спеціаліста і разом з тим, спеціаліст не може виходити за межі своєї компетенції. З цього приводу В.М. Махов стверджує, що «було б помилково думати, що зростання ролі знаючих осіб відбувається за рахунок зменшення ролі слідчого в процесі доказування. Слідчий був і залишається особою, відповідальною за хід і результати розслідування» [126, с. 50]. Окремі автори обмежують роль слідчого в зв'язку з визначенням компетенції експерта й експертної ініціативи [19, с. 5]. Разом з тим є неприйнятною думка І.Т. Луцюка, який пропонує вважати судового експерта не просто учасником кримінальної процесуальної діяльності, а суб'єктом, що володіє деякою правосуб'єктністю [114, с. 8].

У більшості випадків в науковій літературі з основ використання спеціальних знань чітко розмежовується керівна роль слідчого і допоміжна (не конкуруюча) роль спеціаліста, який бере участь в розслідуванні кримінального правопорушення. Більш суперечливо вирішується питання про допустимість використання спеціальних знань особисто слідчим. Маються на увазі випадки, коли для вирішення якої-небудь слідчої задачі потрібні знання, що підпадають під поняття «спеціальні», і цими знаннями володіє сам слідчий. Для того, щоб правильно вирішити це питання, слід звернути увагу на його особливості:

По-перше -використання спеціальних знань особисто слідчим може мати процесуальний і непроцесуальний характер. Розглядаючи процесуальну сторону справи, слід звернути увагу на певні обмеження. Наприклад, слідчий

вправі сам проводити деякі наукові дослідження безпосередньо в процесі виконання слідчих (розшукових) дій, але за умови простоти, очевидності ходу і результатів роботи, які, будучи відбиті в протоколах слідчих (розшукових) дій, здобуваючи доказове значення. У такому випадку неправові знання, використовувані слідчим, хоча і є основою дослідження, але в силу своєї загальновідомості не є, у повному процесуальному змісті слова, спеціальними. При цьому дуже важливо, щоб за результатами подібних дій були отримані не висновки на основі спеціальних пізнань, а наочно сприйняті факти [150, с. 5–6]. У такому аспекті дослідницьку роботу слідчого вивчали О.В. Закатов, О.Н. Колесниченко, Г.Є. Морозов, Б.В. Романюк, Є.В. Рябов [62, с. 189; 82, с. 19; 138, с. 8-9].

Але слід уточнити, що дані автори, допускаючи використання спеціальних знань безпосередньо слідчим, по-різному оцінюють доказове значення результатів його досліджень. В.М. Махов стверджує, що «висновки, зроблені на основі досліджень, проведених слідчим, доказового значення мати не будуть, навіть у випадках, коли призначення експертизи не є обов'язковими» [126, с. 49].

Інакше вважає В.Г. Грузкова, яка зазначає, що слідчий у певних межах може розраховувати на свої сили, якщо призначення судової експертизи не обов'язкове за законом [36, с. 100].

Подібну позицію займає Т.Ф. Шаркова, яка стверджує, що «розширення можливостей до експертного дослідження з метою констатації і перевірки фактів має практичне значення».

По-друге - непроцесуальне використання спеціальних знань слідчим обмежується тільки умовою забезпечення можливості наступного дослідження вихідних матеріалів спеціалістом або судовим експертом. Звичайно, у будь-якому випадку використання спеціальних знань слідчим має відповідати меті і принципам кримінального судочинства. Слідчий із урахуванням першої умови вправі робити будь-які дослідження на основі спеціальних знань для одержання тактичної, але не доказової інформації. Хід

і результати подібного дослідження, як і сам факт його виконання, у протоколах слідчих (розшукових) дій не відображаються.

По-третє - застосування спеціальних знань слідчим, як окремий рівень їх використання, має такі характерні риси: а) слідчий безпосередньо сам здійснює практичну діяльність, засновану на спеціальних знаннях, і в цих випадках може мати місце участь спеціаліста, але частіше лише у вигляді консультативної, науково-технічної допомоги; б) незважаючи на те, що застосування слідчим спеціальних знань обумовлена інтересами досягнення процесуальної мети, проте, вона носить непроцесуальний характер; в) спеціальні знання слідчого тісно сполучаються з його звичайними, правовими знаннями і життєвим досвідом. Виділити їх із загальної системи знань слідчого складно і можливо тільки тоді, коли дії слідчого цілком базуються на таких знаннях.

Зазначені ознаки дозволяють зробити висновок, що застосування спеціальних знань слідчим безпосередньо, не можна вважати формою їхнього застосування, а тільки рівнем. Сутність співвідношення цих двох понять укладається в тім, що на даному рівні спеціальні знання самого слідчого можуть реалізовуватися в різних непроцесуальних формах без обмеження. Саме ж поняття «форма» тут скоріше можна тлумачити лише як метод. Через сказане, визнаємо помилковою точку зору тих авторів, що змішують поняття «рівень використання спеціальних знань» і «форма використання спеціальних знань» [50, с. 33–34; 200, с. 6; 199, с. 9].

Особливо чітко помилковість подібних поглядів проглядається, якщо відносить до спеціальних і правові знання [62, с. 188].

Не можна не погодитися з думкою А.Я. Паліашвілі, який стверджує, що у кримінальному процесуальному значенні слова «суб'єктом використання спеціального пізнання може бути експерт, спеціаліст і будь-яка інша знаюча особа, але не слідчий або суд» [160, с. 8].

Отже, на наш погляд, нераціональною є спроба формалізувати використання спеціальних знань слідчим більш, ніж віднесення подібних дій до його непроцесуальної діяльності. Всі інші випадки повинні бути опосередковані через відповідного фахівця. Тут необхідно виходити з того, що законодавець прямо вказує на необхідність використання допомоги фахівця, якщо для рішення того або іншого питання потрібні спеціальні знання. Цілком зрозуміло, невірним буде і повне заперечення можливості використання спеціальних знань безпосередньо слідчим.

Таким чином, застосування спеціальних знань слідчим безпосередньо, складає окремий, більш високий рівень їх використання, у порівнянні з іншим варіантом, опосередковано через спеціаліста.

3.2 Застосування медіації під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення

Медіація у кримінальних провадженнях має довгу передісторію. Найважливішою перевагою цього засобу є те, що обидві сторони мають можливість висловити не тільки свої очікування, але й почуття та переживання щодо ситуації, яка склалася. Тут ніхто не засуджується і ніякі переконання не нав'язуються. Прийняття кожного рішення вимагає згоди обох сторін [63].

Медіація існує так же давно, як і існують конфлікти. Для вирішення конфліктів вдавалися як до переговорів між конфліктуючими сторонами, так і до медіації, яку можна назвати особливим видом переговорів за участю нейтральної третьої особи.

Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство та загалом у правову систему України, хоч і набуло світового розмаху в інших країнах, проте зустрічається з труднощами у нашій, що зумовлено новизною, недослідженістю відповідних підходів, консервативними поглядами багатьох науковців та практичних працівників, які з певною недовірою ставляться до ефективності закріплення та застосування такого явища, як відновне правосуддя.

Медіація – процес, з одного боку, новий, якщо говорити про його появу в правовій сфері, а з іншого, – старий, якщо мати на увазі його позачасову універсальність. Тому потрібно відрізнити сучасну медіацію від традиційних форм розв'язування суперечок й інших форм врегулювання спорів – таких як, мирові судді або арбітраж [133, с. 167].

За кордоном медіація виникла як результат усвідомленої суспільством необхідності, а не за ініціативою суддів чи осіб, які бажають заробляти на посередництві.

Засоби застосування медіаційних процедур у кримінальних правопорушеннях приватного обвинувачення знайшли відображення в Статуті

Кримінального судочинства 1864 року в ст. 120 «У справах, які можуть бути зупинені примиренням сторін, мировий суддя зобов'язаний схилити їх до примирення і тільки у разі поразки приступати до постановлення вироку в межах наданої йому влади» [2, с. 53].

Разом з тим про те, що інститут медіації (примирення сторін) є перспективним зазначили 69,8 % опитаних слідчих та 71,3 % працівників суду (Додаток А, Б).

Перші програми примирення жертви і правопорушника з'явилися наприкінці 70-х років у США та на початку 80-х років у Європі. Першою з європейських країн, яка ініціювала таку програму стала Великобританія під впливом США та Канади [72].

У сучасному світі медіація почала про себе заявляти у другій половині ХХ століття. Тоді ж вона почала формуватися як структурований метод, який можна не тільки застосовувати, а й навчитися йому. Безсумнівно, це інновація для сучасного світу. «Ренесанс» медіації настав у другій половині ХХ століття. Це була відповідь суспільства на виклики світу, що розвивається, нав'язує необхідність вирішення проблем. А медіація – один із інструментів, що дозволяє знайти ключ в складних ситуаціях на макрорівні та мікрорівні.

Подальше формування інституту медіації у кримінальному процесі набуло поширення наприкінці ХХ століття на противагу традиційній судовій системі врегулювання конфліктів і було пов'язане зі зміною головних учасників кримінального процесу.

Державу та правопорушника було замінено на потерпілого та правопорушника. За мету в медіації ставили забезпечення нових учасників можливістю пошуку способу врегулювання конфлікту на взаємовигідних умовах. Тепер у кримінальному процесі їм відводилася активна роль, оскільки вони ставали активними учасниками медіаційного процесу, а прийняття будь-якого рішення вимагало їх взаємної згоди.

Потерпілому надавалася можливість вислухати вибачення та пояснення від правопорушника, обговорити прийняті умови загладження ним вини.

Правопорушник отримав можливість зустрічатися з потерпілим, перейнятися його станом як жертви протиправного діяння, надати пояснення своєї поведінки, вибачитися, взяти участь у врегулюванні конфлікту та обговоренні умов відшкодування. Модель, заснована на пошуку консенсусу, а не на традиційній конфронтації, відразу привернула до себе увагу суспільства. Питаннями медіації у кримінальних справах зацікавилася і Рада Європи, і у 1992 році Європейський комітет із проблем злочинності, для оцінки досвіду у сфері медіації, та її співвідношення з традиційною системою кримінального судочинства запропонував утворити Експертний комітет з питань медіації в кримінальних справах (далі – Експертний комітет). У 1993 році Комітет Міністрів Ради Європи погодив цю пропозицію.

До складу Експертного комітету увійшли найдосвідченіші спеціалісти з 16 держав, серед яких – представники правоохоронних органів, прокуратури, суду, фахівці з медіації та інші. Перед новоствореним Експертним комітетом постало завдання оцінити різні європейські моделі й програми медіації та її роль порівняно з традиційною системою кримінального правосуддя. Вимагалось, зокрема, акцентувати увагу на таких положеннях: можливості шляхом медіації вирішувати конфлікти найприйнятнішим для сторін способом, а не нав'язувати будь-які рішення на кшталт традиційної системи; ролі, підготовці, професійному статусу та рівні професіоналізму медіаторів; особливостях конфліктних ситуацій, їх прийнятності для медіації; формах та ступеню інтеграції системи кримінальної юстиції; дотриманні необхідних умов у процесі медіації. За результатами проведеної роботи члени Експертного комітету підготували детальну інформацію про проведення медіації у кримінальних справах не тільки в державах, які вони представляли, але і в більшості держав, які не були представлені в цьому Комітеті [67].

Заключним результатом проведеної роботи стало прийняття Комітетом Міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 року «Рекомендації № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах» (далі – Рекомендація №R (99) 19). Дана

Рекомендація присвячена посередництву у кримінальних справах, враховує існування найрізноманітніших форм і підходів до медіації і вказує, що «законодавство має сприяти проведенню медіації» і «посередництво в кримінальних справах має бути повсюдно доступною послугою на будь-якій стадії здійснення правосуддя» [168, с. 52].

Окрім зазначеної Рекомендації, про доцільність запровадження інституту медіації у кримінальних провадженнях до законодавства держав-членів Ради Європи наголошувалося й у деяких інших документах цієї організації. Так, необхідності вивчення можливих переваг інституту посередництва і примирення присвячена «Рекомендація № R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу» від 28 червня 1985 року, де зазначено, що «давати можливість жертві скористатися перевагами медіації, відновного правосуддя» [184].

Окрім цього, стаття 7 «Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року, передбачає, що в таких випадках, коли це необхідно, слід використовувати і неофіційні механізми врегулювання спорів, включаючи посередництво, арбітраж та суди звичайного права чи місцеву практику з тим, щоб сприяти примиренню і наданню відшкодування жертвам [39].

У Рекомендації № 6 R (87) 19 Комітету міністрів державам-членам «Щодо спрощення структури системи кримінальної юстиції» від 17 вересня 1987 року пропонується державам переглянути своє законодавство з метою забезпечення можливості позасудового врегулювання спорів, особливо щодо малозначних правопорушень [156, с. 116].

А тому питання гуманізації кримінального судочинства, яке базується на широкому застосуванні видів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, та впровадженні відновного і спрощеного правосуддя повинно вже сьогодні стояти в порядку денному. Одним з таких напрямів і має бути інститут примирення винного з потерпілим (він покладений в основу терміна «відновне правосуддя»), який набув важливого значення для кримінального судочинства інших країн і

став невід'ємною частиною низки міжнародних нормативно-правових актів [198].

На розвиток медіації вплинули такі чинники:

- розчарування в можливості системи кримінального судочинства знизити рівень злочинності;
- фактичне виключення потерпілого з процесу прийняття рішення щодо злочину;
- міжнародний вплив, пов'язаний з розширенням практики відшкодування шкоди;
- бажання спрямувати кримінальну систему на автономне та узгоджене розв'язання кримінальних конфліктів [28, с. 155].

Таким чином, впровадження медіації загалом та в кримінальному судочинстві зокрема є пріоритетним компонентом світової політики, спрямованої на забезпечення модернізації кримінального правосуддя, і воно знайшло своє відображення в законодавстві багатьох країн, як новий та сучасний підхід до системи кримінального судочинства.

Визначальним елементом демократизації України та її інтеграції в європейське співтовариство є осмислення та подальша імплементація у вітчизняну правову систему загальновизнаних міжнародних стандартів, особливо в сфері кримінального судочинства, щодо реалізації програм відновного правосуддя.

Основною метою зазначених програм є відновлення справедливості та збалансування потреб потерпілого, правопорушника та суспільства громади [2, с. 11].

Разом з тим, метою застосування медіації на думку опитаних слідчих та працівників суду при розслідуванні кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є:

- розвантаження слідчих та суддів, на що вказали 46,5 % слідчих і 49,7 % працівників суду;
- оперативне вирішення відшкодування шкоди причиненого

потерпілому злочину, на що вказали 15,5 % слідчих та 13,9 % працівників суду;

– розв’язання конфлікту між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим), як зазначили 33,2 % слідчих та 38,8 % працівників суду. На інші фактори відповіли лише 7,8 % слідчих та 8,1 % працівників суду (Додаток А, Б).

Останнім часом дедалі частіше можна зустріти практику альтернативного вирішення правових конфліктів, особливо при розслідуванні кримінальних правопорушень приватного обвинувачення. Однією з таких альтернатив є процедура медіації, що набула широкого застосування у європейських країнах [239]. У зв’язку зі значною завантаженістю судів та неможливістю оперативного вирішення конфлікту в судовому порядку, все частіше виникає потреба в застосуванні альтернативних способів вирішення спорів, що виникають між бізнес-партнерами у цивільних і господарських відносинах, подружжям у сімейних правовідносинах, кримінальних, а також між працівниками та роботодавцями тощо.

Слово «медіація» походить від латинського «mediatio» – посередництво; аналогічне значення мають слова «mediation» (англ.), «mediation» (фр.). Кожний в межах свого розуміння може дати свою дефініцію цьому поняттю. В соціальній психології вчені розглядають медіацію як специфічну форму врегулювання спірних питань, конфліктів, узгодження інтересів. Х. Бесемер визначив медіацію як технологію вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони. Більшість визначають медіацію як певний підхід до розв’язання конфлікту, у якому нейтральна третя сторона забезпечує структурований процес, для того щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийняттого вирішення спірних питань [28, с. 157].

О.В. Белінська розуміє під цим поняттям добровільний та конфіденційний спосіб вирішення конфліктної ситуації, де медіатор у ході структурованої

процедури допомагає учасникам конфлікту вступити у прямі перемовини з метою вироблення спільного рішення щодо проблеми [7, с. 158].

Медіація як спосіб альтернативного вирішення спорів по кримінальних провадженнях вперше з'явилася у країнах англосаксонської правової системи. Медіація у кримінальному провадженні має довгу передісторію. Вона існувала ще тоді, коли не було тюрем і була одним єдиним засобом розв'язання конфліктів між сторонами.

Медіація (англ. mediation – посередництво) – вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту. На відміну від формального судового чи господарського процесу, під час медіації сторони доходять згоди самі – медіатор не приймає рішення за них.

Медіація – це метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам спору налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони змогли самостійно обрати той варіант рішення, який відповідатиме їхнім інтересам і дозволить задовольнити їх потреби. На відміну від формалізованого судового чи арбітражного процесу, під час медіації сторони доходять згоди самі – медіатор не приймає рішення за них [с-7].

Метою угоди є суб'єктивно бажаний результат, який повинен настати після її укладення та затвердження. Найважливішою ознакою угоди є її правомірний характер.

Угода про примирення – це угода між потерпілим та стороною захисту, в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого за умови вчинення ним дій, спрямованих на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [94, с. 745].

Особливістю угоди про примирення є те, що її укладення залежить не

тільки від вирішення питань щодо порядку та умов відновлення майнової сфери потерпілого, а й від задоволення його моральних потреб (набуття відчуття безпеки, розкаяння підозрюваного (підсудного), зникнення міжособистісного конфлікту та ін.) [94, с. 745].

Слід зазначити, що ініціатива про примирення повинна виходити виключно від потерпілого або підозрюваного. Саме цим особам як найбільш зацікавленим у результатах розгляду справи законодавець надав право вирішувати між собою питання про закінчення процесу у спрощеній формі за відсутності спору між ними.

Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів (п. 4 Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності»). Після того, як потерпілий або підозрюваний виявив бажання примиритися з протилежною стороною до процедури примирення можуть залучатися інші особи, які будуть безпосередньо узгоджувати деталі примирення. Водночас залучення таких осіб не перешкоджає самим ініціаторам примирення самостійно вести домовленості [28, с. 158].

Умовами, за наявності яких може бути укладено угоду про примирення, є такі:

1) кримінальне правопорушення стосується тільки приватних (особистих або майнових) інтересів конкретної фізичної особи або приватного інтересу юридичної особи (яка не є державним чи комунальним підприємством, установою);

2) кримінальне правопорушення належить до категорії кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, або до справ приватного обвинувачення;

3) кримінальне правопорушення скоєно вперше;

4) винний відшкодував завдані ним збитки або усунув заподіяну шкоду;

5) відсутність заперечень з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Основним елементом укладення угоди про примирення є згода на примирення обох сторін (підозрюваного (обвинуваченого) та потерпілого), яка припускає остаточне вирішення кримінально-правового конфлікту, який виник.

Отже, впровадження програм відновного правосуддя допомагатиме кримінальному судочинству краще справлятися з виконанням своїх завдань у тих сферах, що стосуються задоволення потреб жертви, підвищення відповідальності правопорушника за його дії, зменшення рецидивізму та страху перед вчиненням кримінальних правопорушень у громаді [64, с. 6]. Понад 80 країн світу в своїй практиці вже використовують відновне правосуддя як альтернативу розгляду кримінальних справ судом [228, с. 2]. При цьому, більшості з держав вдається гармонійно поєднувати функціонування обох форм вирішення кримінальних проваджень.

Серед основних принципів медіації виділяють: добровільність, самовзначеність, конфіденційність, незалежність медіатора, неупередженість, правочинність сторін, гнучкість процедури [28, с. 163-164].

– добровільність полягає в тому, що сторони беруть участь у медіації добровільно – під час прийняття рішення про медіацію, в процесі її проведення, досягнення домовленостей і виконання рішень.

– самовизначення – фундаментальний принцип медіації, він вимагає аби процес медіації спирався на здатність сторін досягти добровільного, взаємоприйняттого рішення.

– конфіденційність полягає у тому, що усе, що відбувається під час медіації, має конфіденційний характер. Будь-яка інформація, записи, звіти або інші документи, надані Українському центру медіації (УЦМ) та медіатору під час підготовки до медіації або вироблені в процесі медіації, є

конфіденційними. Медіатор не має права розкривати іншій стороні або іншій особі інформацію, отриману від сторони в ході приватної зустрічі, без згоди на те сторони, яка надала таку інформацію. Конфіденційність є обов'язковою умовою угоди про проведення медіації, яку підписують усі учасники медіації.

– незалежність медіатора полягає в тому, що кожній зі сторін надається право самостійно обрати медіатора з реєстру незалежних медіаторів УЦМ. Медіатор, який обирається сторонами і призначається УЦМ, повідомляє сторонам і УЦМ, якщо він чи вона має будь-яку особисту чи фінансову зацікавленість у результаті медіації або про наявність будь-яких інших відомих йому/їй обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів медіації.

– неупередженість медіатора полягає в тому, що думка кожної зі сторін однаково важлива для медіатора. Медіатор не має права висловлювати власну думку щодо сутності конфлікту. Концепція безсторонності медіатора – центральна у процесі медіації. Безсторонність означає свободу від фаворитизму та неупередженість.

– правочинність сторін полягає в тому, що медіація може бути перервана або припинена у будь-який час за ініціативи будь-кого з учасників медіації. Кожна сторона самостійно визначає склад учасників (юристи, родичі, повноважні представники та інші). Зрештою сторони самі вирішують, за яких умов вони будуть укладати угоду чи припинити медіацію.

– гнучкість процедури полягає в тому, що через те, що сторони спору мають погодитися з усіма домовленостями, досягнутими в результаті медіації, вони зберігають контроль за процесом. Рішення приймається сторонами добровільно, без тиску з боку медіатора. Сторони мають право відмовитися від будь-яких запропонованих рішень та звернутися до інших способів вирішення спору.

Крім того, до принципів цієї процедури інші науковці також відносять:

– добровільність участі у процедурі;

- конфіденційність процесу;
- нейтральність та неупередження медіатора;
- активне залучення потерпілого та правопорушника до вирішення ситуації.

Принципи медіації зумовлені, перш за все, тим, наскільки вони допомагають при вирішенні конфлікту. Так, посередник сприймається сторонами конфлікту з довірою до того моменту, поки він залишається нейтральним та неупередженим, тобто, поки у сторін не виникне підозра в тому, що посередник може відстоювати інтереси іншої сторони. Нейтральність означає, що медіатор не є особою, залученою до конфлікту та до процесу прийняття рішень, а також є не зацікавлений у тому чи іншому результаті. В присутності незадіяної до конфліктної ситуації особи сторони можуть говорити про свої почуття та істинні інтереси, не боячись безпосереднього їх впливу на подальший розвиток конфлікту [69, с. 421].

Метою медіації у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення є орієнтування на досягнення рішення, яке задовольнятиме обидві сторони, що конфліктують. Саме ж вирішення спору, досягнення рішення – не самоціль для медіатора. Головне завдання медіатора – концентрація зусиль на зміцненні здатності сторін до медіації, на визнанні і сприйнятті сторонами один одного з усіма розбіжностями у поглядах. За оцінкою медіаторів інститут медіації є доволі перспективним та впливовим.

Мотивація для поступового переходу до таких способів розв'язання спорів може бути підсилена перевагами медіації. Серед інших до цього переліку віднесемо:

- економність, оскільки цей процес дає можливість марно не витратити час, гроші, зусилля. Учасники медіації самостійно визначають затрати часу і засобів;
- ефективність, тобто цей процес орієнтований на конструктивність розв'язання спору, пошук оптимальних рішень, контроль сторін за процесом досягнення взаємовигідних домовленостей;

- приватність, тобто у цьому процесі можуть бути присутні лише конфліктуючі сторони та їх представники;
- збереження добрих відносин, оскільки медіація не лише «береже» взаємини сторін, а й сприяє їх розвитку й удосконаленню;
- стратегічність і творчість, оскільки цей процес дає можливість сторонам бути далекоглядними, креативними у пошуку рішень, вибудувати план подальших взаємин;
- дієвість, оскільки досягнуті у цьому процесі домовленості мають шанс стати «довгожителами», вони не нав'язані жодною третьою особою, а вироблені безпосередньо сторонами як максимально прийнятні для обох [28, с. 165-166].

На сьогодні не виникає сумнів, що медіація є ефективним способом вирішення публічно-правових спорів у галузі управління, адже у сучасному світі вона стала вкрай необхідною, оскільки, зважаючи на складність проблем у суспільній сфері, які потребують вирішення, збору інформації, пошуку варіантів та альтернатив не може бути здійснений шляхом авторитарного прийняття рішень. Медіація є своєрідним барометром дотримання органом влади демократичних принципів в управлінні.

Процес медіації складається з етапів, кожен з яких має свою мету і зміст. Для успішного проведення медіації необхідно, щоб перехід до наступного етапу відбувся після того, як буде досягнуто цієї мети на попередньому.

Існують п'ять основних етапів медіації, а саме: підготовка до медіації, вступна частина медіації, розповіді сторін, розв'язання проблеми, укладення і підписання угоди [28, с. 166-167].

Підготовка є вирішальним етапом у процесі медіації. Етап підготовки до спільної зустрічі передбачає роботу з двома важливими компонентами: налагодження контактів зі сторонами.

Вступна частина медіації (вступне слово медіатора) полягає в тому, що медіатор знайомить учасників з процедурою медіації та її принципами,

обговорює зі сторонами правила медіації, відповідає на питання сторін. Перш ніж безпосередньо перейти до обговорення змісту конфліктної ситуації, необхідно переконатися, що сторони розуміють суть процедури, її принципи та погоджуються дотримуватися правил і брати участь у медіації.

Етап розповіді сторін починається з прохання медіатора описати конфліктну ситуацію, пояснити, що сталося. Медіатор може звернутися до одного з учасників або запропонувати сторонам визначитися, хто розпочинатиме розповідь. Завдання цього етапу є надати сторонам можливість висловитися стосовно конфліктної ситуації і їх ставлення до неї. Важливо, перш ніж перейти до вирішення конфлікту, детально визначити і узгодити між сторонами суть проблеми та ключові моменти, що потребують розв'язання. Якщо даний етап буде пропущено або не буде сформульовано основних питань для обговорення, існує ризик, що подальший процес переговорів затягнеться у часі або, у гіршому випадку, конфлікт не матиме перспективи бути врегульованим.

Етап розв'язання проблеми полягає в тому, що його завданням є визначення шляхів розв'язання проблеми та знайти варіант, який задовольнить обидві сторони конфлікту. Для цього медіатор повинен допомогти сторонам: визначити, які питання потрібно розв'язати в першу чергу, щоб створити основу для наступних рішень; розглянути питання від найважливіших до менш суттєвих, коли атмосфера не надто напружена. Коли напруженість значна, обирати першими до опрацювання найлегші пункти.

Укладання та підписання угоди полягає в тому, що процедурі медіації присвячено підписання документа, який офіційно закріплює досягнуте протягом попереднього етапу порозуміння. Порозуміння саме по собі – це завжди добре, однак, допоки воно залишається словесною декларацією, немає впевненості, що сторони дійсно порозумілися як конкретно (до деталей) вони будуть виконувати спільний план виходу з конфліктної ситуації. Хоча, треба сказати, в практичній діяльності не бракує випадків укладання між сторонами усної угоди, яка, однак, завжди має значно нижчий статус

(особливо для школярів) порівняно з письмовою угодою.

Угода повинна містити чіткий план виходу з конфліктної ситуації з вказаними часовими рамками та розподілом відповідальності між учасниками конфлікту. Формулювання угоди повинні бути чіткими та зрозумілими учасникам, а також мати стверджувальну, позитивну форму викладу [119].

Отже, альтернативним видом вирішення різних спорів є інститут медіації, що передбачає можливість в позасудовому порядку вирішити будь-який спір чи конфлікт, який виник між його сторонами, в порядку та строки, що визначаються самими сторонами.

Достатньо нова для України процедура медіації вже тривалий час широко та досить успішно застосовується в інших країнах світу. Єдиною передумовою для застосування цієї процедури є наявність вільного волевиявлення обох сторін конфлікту на його вирішення за допомогою медіатора.

Технологія медіації полягає у тому, щоб завдяки наданню можливості сторонам конфлікту сформулювати та висловити власні позиції та озвучити інтереси, розробити спільне рішення – вихід з конфліктної ситуації, який влаштує обох сторін.

Обираючи зазначену послугу, можна отримати наступні переваги порівняно із судовим порядком вирішення спорів:

1) можливість вільного вибору сторонами конфлікту медіатора, на що вказали 39,3 % опитаних слідчих (Додаток А);

2) можливість застосування процедури медіації на будь-якому етапі конфліктних відносин, про що зазначили 28,9 % опитаних респондентів (Додаток А);

3) вирішення конфлікту або спору в стислі строки, як зазначили 48,4 % опитаних респондентів;

4) можливість сторін посилатися на будь-які обставини, які, на її погляд, мають значення для вирішення конфлікту/спору, як зазначили 27,8 % опитаних респондентів;

5) досягнення сторонами конфлікту компромісу, який задовольняє інтереси обох сторін, на що вказали 39,9 % опитаних слідчих.

Додатковою перевагою процедури медіації у кримінальному провадженні приватного обвинувачення є також заощадження сторонами конфлікту коштів на його вирішення, оскільки при її застосуванні не потрібно витратити кошти на послуги юристів для підготовки позовних та інших процесуальних документів, супроводження судових процесів, в тому числі представництво інтересів сторін у судах.

Застосування процедури медіації є оптимальним шляхом вирішення конфліктів у наступних випадках:

- коли сторонам конфлікту важливо зберегти нормальні ділові або особисті стосунки в майбутньому;
- коли на ситуацію впливає емоційна складова конфлікту (наприклад, в суперечностях між партнерами, акціонерами тощо);
- коли необхідно зберегти повну конфіденційність;
- коли необхідно розробити всеохоплююче рішення, що врегулює існуючу проблему в цілому.

Крім того, не варто переоцінювати значення кримінальної репресії, яке полягає в боротьбі зі злочинністю. Кримінальне покарання не виконує свого призначення – не виправляє злочинців, а служить швидше дезорганізуючою силою, негативно впливаючи на підсвідомість злочинців. Загалом, запроваджені способи реагування на кримінальні правопорушення не вирішують існуючих проблем, і ті каральні підходи, які передбачені чинним законодавством, не спроможні досягти основної мети кримінального судочинства – виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а так само не повною мірою враховують інтереси потерпілих.

Розуміння цих проблем змусило людство до пошуку альтернатив кримінальній юстиції. У зв'язку з цим існує необхідність у заснуванні нового підходу реагування на кримінальне правопорушення – запровадженні

процедури примирення (медіації) у кримінальному провадженні, яка базується на принципах примирення конфліктуючих сторін, припиненні самого конфлікту шляхом взаємного вибачення, каяття у вчиненому, усуненні завданої потерпілому емоційної, матеріальної та фізичної шкоди, та прийнятті правопорушником відповідальності за вчинене, що особливо актуально для неповнолітніх.

Припинення кримінального переслідування можна визнати обґрунтованим і справедливим тоді, коли воно не перешкоджає охороні прав і свобод особи, суспільному правопорядку і, разом з тим, сприяє виправленню винної особи та попередженню здійснення нових злочинів. Іншими словами, коли це відповідає завданням кримінального законодавства й дозволяє досягти цілей покарання без його реального застосування.

За цих умов процедура медіації (примирення) виступає найбільш прийнятним механізмом вирішення кримінального конфлікту, який останнім часом особливо актуальний, адже до пріоритетних напрямів сучасної кримінальної політики нашої держави відносять положення потерпілого від кримінального правопорушення.

Над дослідженням проблем запровадження медіації у кримінальне судочинство України працювали такі науковці, як В.Т. Маляренко [120], І.А. Войтюк [191], В.В. Землянська [65], О.В. Перепадя [162] та інші. Враховуючи велике наукове, теоретичне та практичне значення праць цих авторів, питання медіації у кримінальному процесі не втратили своєї актуальності, зважаючи на нормативне закріплення даної процедури у чинному законодавстві нашої держави та чітке спрямування європейських держав до впровадження інституту відповідного правосуддя.

На сьогодні, медіація у кримінальному процесі – це ще один правовий інститут, який намагаються запровадити у вітчизняне законодавство. Цей процес супроводжується численними дискусіями. Так, його противники вбачають у ньому завуальовану форму інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винуватого з потерпілим,

передбаченого статтею 46 Кримінального кодексу України, і стверджують, що з урахуванням реалій сьогодення він лише закріпить можливість більш забезпеченим верствам населення «відкупитися» від потерпілого та уникнути кримінальної відповідальності.

Прихильники ж наполягають на принциповій змістовній різниці між примиренням і медіацією та закликають до поступової реалізації норм КПК України [21].

Медіація у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення визначається як пошук до або під час кримінального судочинства, прийнятого рішення між жертвою та правопорушником за посередництва компетентної особи [169, с. 27].

На думку прихильників відновного правосуддя, необхідно змінити ракурс розгляду кримінального правопорушення як порушення та процесу реагування на нього таким чином: 1) змістити його в бік потерпілого; 2) визнати основним із завдань кримінального процесу примирення сторін – потерпілого і правопорушника, що супроводжується відшкодуванням шкоди, завданої правопорушенням; 3) залучити до розгляду кримінального провадження не лише традиційних її учасників, а також посередників та громадськість [121, с. 402].

Якщо традиційне правосуддя носить ознаки покарання злочинця, то відновне – покладає обов'язок винуватого відшкодувати збитки або усунути заподіяну шкоду. Для потерпілої особи не має значення, чи буде злочинець відбувати покарання, чи ні.

Як зазначає В. Землянська, необхідними умовами для проведення медіації є наявність потерпілого та злочинця, визнання обвинуваченим факту своєї участі у кримінальному правопорушенні, добровільність участі сторін та конфіденційність медіації [66, с. 110].

Метою процедури, в контексті вирішення кримінальних конфліктів, є «зцілення ран», нанесених правопорушником, та виправлення самого правопорушника [121]. «Зцілення ран» потерпілого означає, що процедура, в

першу чергу, повинна бути орієнтована на задоволенні потреб; відшкодуванні збитків; відновленні почуття безпеки; наданні можливості висловитись з приводу події, що трапилась, отримати відповіді на хвилюючі потерпілому сторону запитання [28, с.101]. Виправлення правопорушника, в свою чергу, передбачає розв'язання конфлікту з урахуванням тих причин, які могли зумовити деліквентну поведінку, допомогти вирішити проблеми іншим чином, а не йти на вчинення кримінального правопорушення, сприяти соціальній реабілітації правопорушника [223, с. 147].

Законодавче визначення відновного правосуддя зазначено в Концепції реформування кримінальної юстиції України [76], де, зокрема, зазначається, що відновне правосуддя – це форма правосуддя, основною метою якого є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочином або кримінальним проступком.

У той же час, зарубіжні дослідники у сфері юстиції зауважують, що відновне правосуддя – це добровільна відповідь на злочинну поведінку, що ґрунтується на залучення громади і яка спрямована на те, щоб зібрати разом жертву, правопорушника та громаду задля того, аби залагодити шкоду, спричинену кримінальною поведінкою [115]. Основний акцент у даному випадку робиться на участі трьох сторін у процесі розгляду матеріалів кримінального провадження про злочинне діяння: правопорушника, потерпілої особи, а також представників громадськості.

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи медіацію трактує як процес, де жертві та правопорушнику надаються можливості, у випадку їхньої згоди, брати активну участь за допомогою нейтральної сторони (медіатора) у вирішенні питань, пов'язаних із протиправним діянням [168, с. 50].

Відповідно до Рамкового рішення Ради Європейського Союзу «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» медіація у кримінальному провадженні – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйнятого рішення між потерпілим та правопорушником за

посередництва компетентної особи – медіатора [170].

А.М. Яценко визначає медіацію як належним чином оформлену письмову угоду, юридичний зміст якої полягає у засвідченні того, що винуватий відшкодував завдані ним збитки або усунув заподіяну шкоду, а потерпіла особа висловила своє задоволення вжитими щодо неї заходами і дала згоду на звільнення першого від кримінальної відповідальності або на настання іншого кримінально-правового наслідку.

О.В. Перепада ототожнює примирення і медіацію і визначає їх як досягнутий мир між особою, що вчинила протиправне діяння, та потерпілим, тобто акт відновленого безконфліктного стану між цими особами [162].

Т.О. Херувімова також наводить поняття медіації та примирення у тотожності та порівнянні, зокрема зазначає, що медіація (примирення) є одним із альтернативних способів вирішення конфліктів [231].

У проєкті ЗУ «Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах», як бачимо дані поняття наводяться у тотожності, з чим ми повністю погоджуємося, враховуючи той факт, що основоположною особою при вирішенні конфлікту між потерпілим та особою, що вчинила кримінальне правопорушення, є медіатор, тому й процес безсумнівно зводиться до того, що між двома конфліктуючими сторонами третьою виступає посередник задля врегулювання спору. В цьому проєкті закону зазначено, що «процедура медіації у кримінальному провадженні – це діяльність компетентної особи (медіатора), спрямована на вирішення конфлікту між потерпілим та правопорушником з метою усунення наслідків цього конфлікту» [171].

Про відновний аспект процедури медіації наводить у своєму дослідженні і Х. Зер, який зазначає, що програма медіації створює умови для виявлення почуттів, обміну інформацією та відшкодування збитків, повертаючи при цьому потерпілим почуття впевненості та відчуття контролю над ситуацією [68, с. 188].

Проаналізувавши наведені вище положення, дійшли висновку, що відновне правосуддя – це вид правосуддя, спрямований не на покарання, а на

залагодження стосунків, відновлення належного порядку в громадах та реінтеграцією правопорушників у суспільство з метою запобігання вчинення правопорушень у майбутньому.

Не погоджуємося з думкою про те, що медіацію слід ототожнювати із поняттям примирення. Навпаки, медіація виступає однією із форм здійснення відновного правосуддя, а примирення – це процес, який досягається або не досягається сторонами в результаті проведення медіації (посередництва).

Слід зазначити, що 24 липня 2002 року Економічна і соціальна рада ООН прийняла резолюцію «Про основні принципи програм відновного правосуддя у кримінальних справах», яка рекомендує всім країнам розвивати та впроваджувати програми відновного правосуддя у національне судочинство [172].

Одним з основних питань впровадження медіації в Україні при розслідуванні кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення є необхідність реалізації нормативно-правової бази, оскільки в новому КПК України є окремий розділ щодо укладення угод про примирення сторін.

Таким чином, процедура медіації виступає найбільш прийнятним механізмом вирішення кримінального конфлікту, який останнім часом набирає особливої актуальності, враховуючи той факт, щодо пріоритетних напрямів сучасної кримінальної процесуальної політики нашої держави відносять положення потерпілого від кримінального правопорушення.

Перевагою цього способу розв'язання конфліктів є те, що обидві сторони мають можливість висловити не тільки свої очікування, а й реалізувати побажання. Тут нічого не засуджується і не нав'язується. Кожне прийняте рішення вимагає згоди обох сторін. Господарями медіаційного процесу є відповідно самі сторони. Медіатор сприяє їм, щоб сторони були дійсно задоволені, тобто, щоб відшкодування постраждалому було для нього достатнім і водночас було реальним для винуватого. Він піклується про те, щоб сторони були процедурно задоволені, тобто процедура проведення

медіаційного процесу була для них прийнятною – щоб сторони були переконані у незаангажованості, нейтральності медіатора і довірчому характері розмов. Крім того, медіатор дбає, щоб сторони були психологічно задоволені та переконані, що вони самі вирішують свою подальшу долю, а після медіації почуваються значно краще, ніж перед нею [64, с. 9].

Таким чином, законодавче закріплення процесуального порядку проведення процедури медіації при розслідуванні кримінального правопорушення у формі приватного обвинувачення, наділення слідчого, слідчого судді, прокурора та суду під час досудового та судового провадження за наявності згоди сторін правом передавати необхідні матеріали довіреному органу чи особі для проведення медіації, адміністрації виправної установи – правом ініціювати проведення медіації перед початком провадження по праві про зміну покарання більш м'яким чи умовно-дostroковому звільненні від відбування покарання, дозволить, поряд з прискоренням формування примирних основ відновного правосуддя, уникнути вторинної віктимізації осіб, що вчинили злочин, а також додаткових фінансових, судових та правоохоронних витрат.

Медіація є двосторонньою формою вирішення конфлікту, де головними учасниками медіаційного процесу є сторони (обвинувачений (підсудний) та потерпілий). У свою чергу, особою, що сприяє їм у реалізації їх прав на примирення та взаємоузгодження їхніх позицій, забезпечує встановлення між ними контакту, організовує та проводить саму процедуру медіації, є медіатор. Для регламентації процедури примирення, на нашу думку, необхідно встановити такі положення, що характеризували би процесуальний статус цієї особи і законодавчо закріпили поняття «медіатор». Наприклад Український центр порозуміння вважає, що медіатор – це особа, яка самостійно чи як фахівець відповідної організації (установи) допомагає потерпілому та обвинуваченому (підсудному) досягти згоди щодо відшкодування завданої шкоди та примирення між собою [67, с. 136].

До цього часу триває наукова дискусія про наділення медіатора статусу

суб'єкта кримінально процесуальних відносин. Разом з тим за таке рішення висловилося лише 10,3 %опитаних нами слідчих та 9,6 %працівників суду (Додаток А, Б), що не є підставою для позитивного прийняття рішення.

Однак, на нашу думку, вказівка на самостійність дій цієї особи є трохи зайвою, оскільки така особа повинна пройти певну підготовку, а її діяльність повинна контролюватися, якщо не державними органами, то відповідною громадською організацією, зокрема, такою як Український центр розуміння. Також, вважаємо за необхідне зазначити, що медіатор – це нейтральна особа, тому він більше сприяє (підтримує сторони у процесі примирення), ніж допомагає своїми діями (активне втручання у процес примирення), а сторони вже самі вирішують примирюватися чи ні. Зокрема, у тлумачному словнику поняття «допомога» розкривається через «дію, яка приносить полегшення кому-небудь», тобто «за допомогою, посередництвом чого-небудь» [220, с. 246]. Звідси цілком слушно й виходить назва фахівця, що допомагає сторонам урегулювати конфлікт шляхом примирення – посередник. Слід погодитися з представниками Українського центру порозуміння, які вказують, що посередником може бути фахівець, особа, яка має певний досвід роботи щодо примирення та є авторитетом для сторін.

До статусу медіатора ставляться високі вимоги. Медіатором можуть бути особи, що мають навички міжособистісного спілкування та вирішення конфлікту, необхідні знання для надання роз'яснень стосовно проведення процедур примирення шляхом медіації, яким бажано мати спеціальну (юридичну, психологічну, соціологічну, педагогічну та іншу) вищу освіту, пройшли відповідну підготовку й отримали кваліфікацію медіатора з проведення процедур примирення у кримінальних справах. Виходячи з вищенаведеного, можна зазначити, що медіатор – це представник організації або установи, який є фахівцем з медіації та сприяє потерпілому і обвинуваченому узгодити умови щодо відшкодування завданої шкоди та досягти примирення між особою.

Права й обов'язки посередника (медіатора) повинні реалізуватися

відносно усталених суб'єктів кримінального процесу (слідчий, потерпілий, обвинувачений). Що стосується процесуальних функцій, які виконує медіатор, то, на нашу думку, слід погодитися з думкою Л.М. Лобойко стосовно виділення ним, окрім трьох основних (захисту, обвинувачення, правосуддя), ще й допоміжну функцію [110, с. 12], яку, сприяючи примиренню сторін, і виконує медіатор.

Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що основною функцією медіатора повинна бути функція сприяння розв'язанню кримінально-правових конфліктів між сторонами шляхом узгодження умов, щодо відшкодування завданої шкоди та досягнення між ними примирення. Законний інтерес медіатора не повинен стосуватися, безпосередньо, кримінального провадження, він повинен бути нейтральним і має належати до того, щоб медіація завершилася успішно.

На нашу думку, необхідно передбачити, що медіатором може бути лише громадянин України. Це зумовлено тим, що їх діяльність можна розглядати як певний прояв державної служби. Він повинен бути обізнаний в положеннях чинного законодавства, його діяльність фінансуватиметься з державного чи місцевого бюджетів, з них же здійснюватиметься його соціальне забезпечення. По-друге, медіатор, крім досвіду роботи в сфері психології, соціології, педагогіки та права, повинен пройти додаткову професійну підготовку щодо проведення процедури примирення при вирішенні конфліктів. У цій ситуації виникає запитання щодо місця навчання медіаторів: ВНЗ із наданням відповідних дипломів державного зразка чи системою лекцій, семінарів та тренінгів. Навчання медіаторів може здійснювати держава через ВНЗ, громадські організації. Проте в будь-якому випадку сертифікація медіаторів та внесення їх до відповідних реєстрів має залишатися прерогативою держави.

Сьогодні вітчизняна практика підготовки медіаторів перебуває в зародковому стані. Існує лише декілька програм підготовки фахівців на рівні громадських організацій.

Таким чином, медіація – це вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням третьої нейтральної особи (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації, проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі мали можливість вибрати для себе ті правильні рішення, які б задовольнили інтереси і потреби всіх учасників конфлікту.

3.3 Укладення угоди про примирення як засіб спрощення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення

Проблеми спрощеного кримінального судочинства та його наближення до європейських стандартів все більше привертають увагу вчених-процесуалістів та практикуючих юристів. У працях вчених досліджуються питання застосування альтернативних методів врегулювання кримінально-правових конфліктів, зокрема шляхом укладання угод.

На сьогоднішній день наша дійсність все більше призводить до розмов та жвавих дискусій стосовно процедури укладення угоди про примирення у кримінальних провадженнях. Дослідження проблем примирення в кримінальному процесі було предметом наукового пізнання таких вчених, як Х.Д. Алікперова, Ю.В. Бауліна, А.Р. Белкіна, У. Бернама, С.І. Гірко, Л.В. Головка, К.Ф. Гуценка, В.В. Дорошкова, М.П. Дубовика, О.О. Дудорова, В.О. Коновалової, В.Л. Льовкіна, Ж.В. Мандриченко, А.В. Молдована, В.В. Молдована, П.В. Пушкаря, Г.П. Середи, О.Є. Соловійової, Г.М. Якобашвілі, С.С. Яценко, А.М. Яценка та інших вчених. У них висвітлені положення теоретичного та практичного характеру щодо сутності, підстав і порядку спрощених процедур кримінального судочинства.

В сучасному українському законодавстві існує достатньо передумов для

можливості примирення між потерпілим і підозрюваним. Серед таких процедур ми можемо виділити – укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, яка передбачена статтею 468 КПК України

Слід зазначити, що введення цієї норми в КПК України є обґрунтованим та своєчасним. Саме в цій нормі найбільш повно враховуються інтереси не тільки держави і суспільства, а й приватних осіб, яким кримінальним правопорушенням заподіяні прямі збитки. Саме в цій статті вперше в КПК України законодавчо закріплений термін «примирення».

Однак нинішня правова норма, що стосується угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, на нашу думку, містить низку недоліків та проблем в процесуальному застосуванні. Слід зазначити, що сьогодні відсутнє чітке законодавче визначення самого терміну «примирення». Ні в КПК України, ні в КК України відсутнє будь-яке роз'яснення цього терміну.

При висвітленні цього проблемного питання доцільно було б сформулювати саме поняття «примирення» потерпілого з підозрюваним та відповісти на наступні питання:

1. Що конкретно розуміється під примиренням у кримінальному процесі?
2. Хто саме з учасників кримінального процесу повинен виступати з ініціативою такого примирення?
3. Яка процедура та етапи реалізації можуть бути при укладанні угоди про примирення?
4. Коли саме мета примирення буде вважатися досягнутою?
5. Яку саме роль відіграє прокурор при укладанні угоди про примирення?
6. Які кримінальні процесуальні та кримінально-правові наслідки тягне за собою укладання угоди про примирення?

У різних народів зародження і розвиток самого примирення мало свої особливості. При цьому необхідно враховувати не тільки сучасну практику, але й історичний досвід нашої країни та зарубіжних країн. В радянській

доктрині вважалося, що інститут примирення мав свою процесуально-правову природу. Одним із першоджерел інституту примирення є римське право, де сама процедура примирення (*transaction*) могла існувати не тільки у суді при вирішенні спору (*in iudicio*), але й на досудовому розслідуванні на стадії уточнення предмета спору у претора (*in iure*) [27].

Близьким терміном до «примирення» є термін «прощення». Складність дослідження терміну «примирення» ще полягає в тому, що, незважаючи на значну поширеність поняття «прощення» у повсякденному житті, художній літературі, богослов'ї і філософських теоріях, сутність його неоднозначна. Етимологічно слово «прощення» походить зі слова «простий»: пробачити, значить простити, відпустити гріхи, примиритися серцем, не плекаючи ворожнечі за образу тощо .

Ще в свій час Ф. Ніцше стверджував: «прощай образи, нанесені тобі, але неприпустимо прощення образ, завданих другу, твоїм другом самому собі» [142]. Цікавою є думка Т. Гоббса, який розглядав вимогу прощення як один із природних законів. При цьому абсолютною умовою повинно бути те, що: а) гарантії щодо майбутнього; б) кривдник розкаюється; в) кривдник просить вибачення і тим самим бажає встановлення миру [37].

Наприкінці ХХ ст. термін «прощення» часто застосовувався в етико-психологічних дослідженнях та психотерапевтичних розробках, де він розглядається не стільки як моральна вимога, скільки як конкретне життєве завдання, вирішення якого необхідно з метою відновлення відносин з близькими людьми після нанесеної ними образи (образа, приниження, зрада тощо), або з метою перебудови власного життя після нанесеного невинного збитку (навмисне розорення, нанесення каліцтва людині або його близьким, вбивство близьких тощо) [5].

Досить детально категорія «примирення» розроблена у філософії. Спочатку ідея примирення виникла у філософських вченнях таких знаменитих мислителів людства, як Ж.Ж. Руссо, І. Канта, Г. Гегеля, Г. Спенсера, М. Вебера та інших. Наприклад, Г. Гегель закликав ворогуючі сторони звернутися до «суду

совісті», який би «у винесеному ним рішенні по конкретному випадку не дотримувався формальності судочинства і особливо об'єктивних доказів, які б відповідали вимогам закону, а ґрунтувався на інтересі, присутньому в окремому випадку ... не керуючись необхідністю винести загальне законне рішення», оскільки «такі формальності можуть їм зашкодити, і навіть, перетворити на не правове знаряддя» [34].

В.С. Соловійов, навпаки, розглядає «примирення» в глобальному масштабі як необхідну ступінь культурного та морального розвитку [209.].

Примирення припускає наявність між двома протилежними сторонами нерозв'язаного конфлікту. На думку Ю.А. Тихомирова, юридичний конфлікт є вищою точкою протиріч сторін і має наступні ознаки: законна (легальна) процедура дозволу колізій; використання доказів в юридичній суперечці; наявність органу, уповноваженого дозволити колізію; визнання обов'язкової сили рішення по цій суперечці як в силу досягнутої згоди, примирення сторін, так і зважаючи на імперативні приписи відповідного органу; компенсація, застосування санкцій і відновлення колишнього юридичного стану суб'єктів [220.].

У російській мові слово «примирення» похідне від слова «мир» – означає встановлення узгодженості протилежних поглядів, позицій; досягнення терпимого відношення до кого-небудь або чого-небудь; припинення стану сварки, ворожнечі, відновлення мирних взаємовідносин.

У мовах англо-романської групи слово «примирення» позначається в основному лексемами, що походять від латинського слова *concilio* (з'єднати, здружити) або *reconcilio* (примирити, з'єднати заново): *conciliation*, *reconciliation* (у англійській і французькій мовах), *riconciliazione* (у італійській мові) і *reconciliacion* (у іспанській мові). У німецькій мові слову «примирення» відповідають слова *aussehnung* (примирення ворогів) і *ausgleich* (згладжування протиріч).

Повсякденне життя людей, різноманітні соціальні зв'язки ніколи не зможуть стати повністю безконфліктними. У зв'язку з цим, вчені

справедливо підкреслюють, що життя у світі є швидше виключенням, ніж правилом; до світу прагнуть практично усі, але рідко до нього приходять, а досягнутий стан миру може бути тимчасовим [215.]. З цього приводу слушною є думка Т.В. Чернишової, яка стверджує, що «... це зовсім не означає, що розвиток спірних ситуацій можна залишати без належної уваги і відповідного правового оформлення».

Разом з тим, примирення має і негативну сторону, яка позначається терміном «примиренство» – безпринципна поступливість, прагнення будь-якою ціною позбутися конфлікту. Слід пам'ятати, що конфлікти не завжди мають деструктивний характер, а іноді вони просто необхідні для руху вперед.

Як вбачається із поданого нами визначення, здійсненню правосуддя у такій формі притаманні наступні ознаки:

- така форма розгляду притаманна лише кримінальним проступкам, злочинам невеликої чи середньої тяжкості;
- вона можлива при взаємній згоді про примирення між потерпілим та підозрюваним;
- така угода реалізується тільки в результаті примирення між потерпілим та підозрюваним;
- така процедура повинна відповідати діючому законодавству та не містити протиріч у застосуванні норм.

Законодавець, впроваджуючи в главу 35 КПК України норми (статті) про примирення значно розширив рамки такого примирення, але, разом з тим, не закладений механізм реалізації зазначених статей. Тому, на нашу думку, розробка процедури стосовно примирення необхідна як з практичної так і з теоретичної складової.

Ключову роль у примиренні законодавцем відведено потерпілому. У інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ № 223-1679/0/4-12 від 15.11.2012 року «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» міститься пряма

вказівка на те, що згідно зі ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. З наведеного вбачається, що угоду про примирення може бути укладено із представником юридичної особи в разі завдання їй майнової шкоди. Відповідно до ч. 2 ст. 58 КПК України ним може бути керівник юридичної особи, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за дорученням керівника юридичної особи за довіреністю на представництво, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні, згідно з укладеною з нею угодою на представництво. При цьому кримінальний процесуальний закон не надає юридичним особам жодних переваг чи особливих повноважень у зв'язку з їхньою належністю до юридичних осіб публічного чи приватного права.

За загальним правилом права та обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або подання заяви про залучення її до провадження як потерпілого після початку кримінального провадження у разі, коли особа не є заявником, але їй кримінальним правопорушенням завдана шкода (ч. 2 ст. 55 КПК України)

Цей момент може збігатися з початком кримінального провадження або мати місце після його початку, але не може йому передувати. Крім того, особа може отримати статус потерпілого за рішенням слідчого, прокурора або суду, навіть за відсутності відповідної заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Проте права та обов'язки потерпілого у такому випадку наступають лише з моменту надання *згоди особи* на визнання її потерпілою.

Згода особи, як і заява про залучення до провадження як потерпілого, повинна бути викладена у *письмовій формі* та містити дані про: 1) потерпілого (фізичну чи юридичну особу); 2) найменування та номер кримінального провадження, в якому особа бажає отримати статус

потерпілого; 3) обґрунтування підстав для визнання потерпілим; 4) чітко висловлене клопотання або згоду щодо залучення до кримінального провадження як потерпілого.

За відсутності волевиявлення особи щодо визнання потерпілим у кримінальному провадженні відповідний процесуальний статус не надається. У разі необхідності така особа може бути залучена до кримінального провадження як свідок (ч. 7 ст. 55 КПК)

Потерпілий у кримінальному провадженні повинен бути обізнаним про свої права та обов'язки, передбачені законодавством, для цього йому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 56, абз. 2 ч. 2 ст. 55 КПК України), або особою, яка здійснює кримінальне провадження (ч. 1 ст. 214, п. 8 ч. 1 ст. 40, пп. 1, 4 ч. 2 ст. 36 КПК України) За змістом ч. 1 ст. 468 КПК України угода про примирення може бути укладена виключно між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. До офіційного визначення процесуального статусу зазначених осіб будь-які домовленості щодо угоди не матимуть правових підстав.

Законом не встановлено обмежень щодо переліку інших осіб, погоджених сторонами кримінального провадження, які можуть надавати допомогу в досягненні домовленостей стосовно угоди про примирення.

Угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. В такому випадку угода укладається за участю законного представника і захисника неповнолітнього. При цьому, якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укладати угоду про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає його законний представник. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником обов'язково повинно бути зазначено в угоді про примирення. Крім того, КПК України окремо не визначає вік неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) та

потерпілого, з яким може бути укладено угоду про примирення чи про визнання винуватості.

У кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого беруть участь батьки або інші законні представники неповнолітнього (ч.ч.1, 2 ст. 44, ч. 1 ст. 488 КПК України), а участь захисника у них є обов'язковою (п. 1 ч. 2 ст. 52, ст. 490 КПК України). Якщо неповнолітня особа є потерпілим, до участі у кримінальному провадженні залучається її законний представник (ст. 59 КПК України). У зв'язку з неповною цивільною дієздатністю неповнолітні можуть укладати угоди, крім випадків, визначених законом, лише за згодою батьків, усиновлювачів або піклувальників (ст. 32 ЦК України) [233.].

У відповідності до частини 2 статті 484 КПК України [здійснення кримінального провадження у спосіб, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, зобов'язує прокурора: 1) виважено підходити до застосування інституту угоди з неповнолітнім; 2) роз'яснювати суть угоди та її процесуальне значення; 3) уважно вислуховувати аргументи неповнолітнього; 4) вживати заходів, спрямованих на уникнення стосовно нього негативного впливу.

У кримінальному провадженні, в якому беруть участь кілька потерпілих, від одного й того ж кримінального правопорушення, угоду може бути укладено лише з усіма потерпілими. При цьому укладається одна угода, у якій може бути зазначено різні вимоги потерпілих до підозрюваного, обвинуваченого щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи переліку дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити щодо потерпілого (потерпілих), але обов'язково має бути зазначено про узгоджене між сторонами (усіма потерпілими та підозрюваним, обвинуваченим) покарання, їх згоду на призначення такого покарання або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням.

Якщо у кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень і згоди щодо укладення угоди досягнуто не з усіма потерпілими, угоду може бути укладено з одним чи декількома потерпілими. В такому випадку угода про примирення укладається з кожним потерпілим окремо, а кримінальне провадження, щодо якого сторони досягли згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. Виділення кримінального провадження проводиться у порядку, визначеному положеннями статей 217, 334 КПК України .

Таким чином, ініціювати укладення угоди про примирення має право лише потерпілий чи підозрюваний, обвинувачений. Вести переговори (домовлятися) стосовно укладення угоди про примирення можуть, крім цих осіб, захисник, представник (законний представник) та інша особа, погоджена сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді).

Про те, що саме потерпілий чи підозрюваний мають право ініціювати угоду про примирення, заявили 53,2 % – опитаних працівників суду (Додаток А), 50,4 % опитаних слідчих (Додаток В) і 49,7 % – опитаних оперативних працівників (Додаток Б).

Відповідно до існуючих норм, закріплених в КПК України визначено порядок ініціювання угоди про примирення, а саме:

– укладення угоди про примирення або про визнання винуватості *може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру* до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК України);

– ініціатива щодо укладення угоди у кримінальному провадженні може виходити виключно від сторін угоди (ч. 1 ст. 469 КПК України)– слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення (ч. 7 ст. 469 КПК України)– слідчий, прокурор зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному, потерпілому, які отримали цей статус, їх права, роз'яснити суть, а також

одночасно з повідомленням вручити пам'ятку з переліком процесуальних прав та обов'язків, як це передбачено ч. 8 ст. 42, ч. 2 ст. 55, ч. ч. 2, 3 ст. 276 КПК України.

Із зазначеного вище випливає, що у разі примирення існує певна рівність сторін, які повинні спільно ініціювати процес примирення і спільно вчиняти дії по досягненню згоди, тобто обидві сторони повинні бути зацікавленими в укладенні угоди і активно сприяти досягненню позитивного результату.

Якщо при примиренні ініціатива виходить від потерпілого, то він, проявляючи фактично прихильність до порушника, прощає його, не бажає, щоб він ніс відповідальність за вчинене, часто не вимагаючи від нього будь-яких компенсацій. Але, якщо говорити про кривдника, то він зі свого боку, виступає як фігура пасивна. Він має право прийняти або не прийняти пропозицію примирення потерпілого, проте примирення, по суті, це не змінює.

Цієї позиції дотримується і Л.М. Лянго, який вважає, що «навіть чи можна обмежуватися заявою лише однієї сторони – потерпілої. При такому підході може бути проігноровано думку обвинуваченого, коли він, по суті, перетворюється на пасивного суб'єкта або навіть в об'єкт, долю якого вирішує одноосібно потерпілий і зазначені в законі правозастосовні органи. І, хоча, в більшій мірі примирення залежить від згоди, від бажання потерпілого пробачити кривдника, заперечувати активну роль останнього в процесі досягнення угоди все ж не можна. Не випадково закон говорить про примирення підозрюваного, обвинуваченого з потерпілим, а не про прощення останнім обвинуваченого як підстава для припинення кримінального провадження» [111].

У зв'язку з цим, вбачається, що в процесі примирення необхідно обов'язково враховувати спільну зацікавленість обох сторін. Не тільки потерпілий повинен вибачати підозрюваного чи обвинуваченого, примиритися з ним, але й підозрюваний чи обвинувачений повинен проявити активність у досягненні угоди про примирення, тим самим

продемонструвавши своє каяття і зниження своєї суспільної небезпеки чи відшкодування збитків.

Процесуальною фігурою є прокурор, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ст. 36 КПК України). На прокурора покладається відповідальність за додержанням законів під час досудового розслідування, так і за кінцеве законне рішення у кримінальному провадженні. І тому законодавець із загального правила «невідкладно надсилається до суду» зробив доречний виняток і надав прокурору право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою на певний час і за наявності передбачених КПК України підстав.

На думку Х.У. Рустамова «прокуратура має великий діапазон вибору, так як здійснює «фільтрацію» кримінальних проваджень, з тим щоб визначити чи буде те чи інше кримінальне провадження мати судову перспективу». Тому прокурор, на його думку, зобов'язаний:

- визначити зміст та підстави для укладення угоди про примирення;
- розмежувати правові підстави укладення угоди про примирення та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням підозрюваного (обвинуваченого) з потерпілим;
- у разі виявлення підстав для укладення угоди про примирення він повинен поінформувати про це підозрюваного та потерпілого;
- повинен роз'яснити механізм реалізації права на примирення, при цьому у разі відсутності у сторін захисників (професійних адвокатів) саме прокурору доцільно взяти на себе роз'яснення їм особливостей узгодження покарання;
- не чинити перешкод в укладенні сторонами угоди про примирення;
- при досягненні угоди про примирення під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою надсилається до суду невідкладно [185].

Ми вважаємо, що проведення процедури примирення може застосовуватися у всіх випадках при вчиненні кримінальних проступків вперше та злочинів невеликої або середньої тяжкості.

На нашу думку, процедуру примирення сторін необхідно розділити на три етапи.

Перший етап – попередній, він включає в себе наступні дії: з'ясування наявності умов, за яких можливе примирення, винесення постанови про проведення примирення, призначення посередника, ознайомлення його з матеріалами кримінального провадження, зустріч посередника зі сторонами для роз'яснення переваг процедури примирення та з'ясування їх подальших намірів.

Другий етап є основним і включає в себе безпосереднє проведення переговорів, зустрічей сторін і посередника для досягнення позитивного результату при укладанні угоди про примирення.

Третій етап – заключний, складається з підготовки і підписання угоди про примирення, його розгляду і затвердження судом або прокурором.

Слід зазначити, що одним із проблемних питань, є питання стосовно категорій кримінальних проваджень, по яких можливе укладення угоди про примирення. У науковій літературі з цієї проблеми зустрічаються різні точки зору. Так, наприклад, А. Шамардін стверджує, що: «гуманність нашого законодавця заслуговує схвалення, але слід обмежити перелік кримінальних правопорушень, при вчиненні яких можливе звільнення від кримінальної відповідальності за примиренням обвинуваченого з потерпілим лише тими діями, які не зачіпають публічних інтересів, одночасно розширивши коло проваджень приватного обвинувачення». Але існує й інша думка. Так, С.А. Князев пропонує в якості однієї зі сторін примирення – прокурора, як суб'єкта, зобов'язаного відстоювати публічні інтереси, якщо вчиненим кримінальним правопорушенням зачіпаються не лише інтереси потерпілого, або потерпілий у даному провадженні відсутній [95]. З цього приводу існують абсолютно протилежні думки, наприклад, Х.Д. Алкіперов вказує на «необхідність включення в список злочинів, при вчиненні яких можливе припинення кримінального провадження за примиренням сторін, ряду інших, що відносяться до категорії тяжких» [3.].

При укладанні угоди про примирення слід акцентувати увагу на певних особливостях.

По-перше, не допускається укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої юридичної особи, по вині якої було вчинено кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи (ч.3 ст.469 КПК України) в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)»

По-друге, при вирішенні прокурором питання щодо інформування сторін про можливість укладення угоди про примирення у випадку, якщо одним і тим самим кримінальним правопорушенням завдано одночасно шкоди потерпілому і державним чи суспільним інтересам, слід урахувати не лише положення ч.3 ст.469 КПК України а й специфіку об'єкта посягання та характер охоронюваних кримінальним законом благ.

По-третє, якщо у кримінальному провадженні наявні кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, примирення повинно відбутися з усіма потерпілими.

По-четверте, недотримання цих вимог закону відповідно до п. 1 ч. 7 ст.474 КПК України є підставою для відмови суду в затвердженні угоди.

При укладенні та затвердженні угоди про примирення відповідно до статті 473 КПК України] для різних суб'єктів наступають такі наслідки:

– для підозрюваного та потерпілого є обмеження права на оскарження вироку в апеляційному та касаційному порядку згідно з положеннями ст. 394 і 424 КПК України (зокрема, з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, не дослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини кримінального правопорушення);

– для підозрюваного є відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України [229, с. 258–253] (а саме права на судовий розгляд,

під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину кримінального правопорушення, у вчиненні якого він обвинувачується);

– позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за скоєне кримінальне правопорушення і змінюючи розмір вимог про відшкодування шкоди;

– наслідком невиконання обвинуваченим (засудженим) угоди про примирення відповідно до ст. 476 КПК України може бути скасування вироку, яким її затверджено, за клопотанням потерпілого.

Звичайно, процедура примирення потерпілого з підозрюваним чи обвинуваченим зазначена у Кримінальному процесуальному кодексі України, але на нашу думку повинні бути чітко зафіксовані підстави для укладення такої угоди. Наприклад: попередній обмін думками про приблизні умови угоди повинні проходити між захистом, представником обвинувача та потерпілим; процедура укладання угоди повинна проходити при дотриманні принципу гласності, крім випадків визначених законом; до моменту надходження в суд, бажано було б встановити жорсткі часові межі для укладання угоди; обвинувач повинен чітко визначити свою позицію по тих пунктах, відповідно до яких він може зробити певні «поступки»; повинен бути вкладений перелік складів кримінальних правопорушень, при здійсненні яких можливо укласти угоду про примирення; слід зафіксувати перелік основних принципів, яких повинні чітко притримуватися зацікавлені суб'єкти при укладанні процедури примирення; необхідно визначити ті умови, при яких укладення угоди примирення недопустиме.

Крім того, на нашу думку, потребує уточнення зміст статті 471 КПК України [], де чітко вказувалося б на час, місце складання; ким укладена угода; хто є сторонами угоди; П.І.Б. прокурора, потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого їх захисників або законних представників; правова кваліфікація з посиланням на статтю КК України або Закону України про кримінальну відповідальність; детальний опис фабули вчинення кримінального правопорушення; розмір шкоди; перелік дій, не пов'язаний з

відшкодуванням шкоди; строк відшкодування шкоди або вчинення цих дій; позиція підозрюваного чи обвинуваченого щодо скоєного кримінального правопорушення та спричиненої шкоди; узгоджене покарання та згода сторін на його призначення; наслідки укладення та затвердження угоди; наслідки невиконання угоди; підписи сторін та затвердження суддею.

Ми вважаємо, що у діючому Кримінальному процесуальному кодексі України повинна бути окрема стаття, яка б чітко регламентувала порядок оскарження угоди примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) із обов'язковим зазначенням виключних випадків, а саме при: фізичному чи психічному впливі на підозрюваного (обвинуваченого) та потерпілого; відсутності при укладанні угоди хоча б одного із учасників угоди; відсутності в угоді підписів прокурора, потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого), їх захисників чи законних представників; не затвердженні суддею підписаної сторонами угоди.

Погоджуючись з думкою Х.У. Рустамова, який зазначав, що «метою введення в практику кримінальних проваджень процедур примирення є не тільки примирення між сторонами, але і максимальне здешевлення і раціоналізації самої «технології» кримінального процесу» [223], ми вважаємо, що цілком виправдано, що по даній категорії кримінальних проваджень потрібно чітко та скрупульозно дотримуватися всіх процедур, які повинні бути закладені у Кримінальному процесуальному кодексі України, оскільки і державі, і громадянами не вигідне марнотратство. Тому, враховуючи вищезазначені аргументи та реальність сьогодення, науковці та практичні працівники вимушені постійно здійснювати пошуки як на законодавчому, так і на практичному рівнях більш спрощених, економічних, дешевих форм кримінального процесу, яке б повністю не порушувало основні вимоги кримінального судочинства.

Що стосується угод про визнання винуватості, то в юридичній літературі можна зустріти протилежні думки з приводу застосування такого виду угод. Наприклад, В.Т. Маляренко вважає «необхідним запровадити

спрощений судовий розгляд проваджень про нетяжкі кримінальні правопорушення, де обвинувачений повністю визнає себе винним, за відсутності даних, які б ставили під сумнів добровільність та істинність зізнання...» [118]. В.М. Тертишник проводить аналогію між «угодою про визнання вини» та «судовим компромісом». Він зосереджує увагу на актуальних проблемах реформування системи здійснення правосуддя в Україні: на необхідності «розроблення концептуальної моделі кримінального процесуального інституту судового компромісу, моделі процесуальної форми мирової угоди й дійового каяття та пропозицій щодо їх застосування в кримінальному процесі України» [217].

В.М. Верещак ототожнює угоду про визнання вини з компромісом у кримінальному судочинстві, зосереджуючи увагу лише на «взаємних поступках» з боку обвинувача та захисту і «визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні менш тяжкого кримінального правопорушення та відмови обвинувача від підтримання обвинувачення у більш тяжкому кримінальному правопорушенні» [22.]. С. Туркота робить висновок, що угода про визнання вини збільшує ризик судової помилки, підмінє основні цінності класичного кримінального процесу – встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні та застосування справедливого покарання [219].

Практика укладання угод між прокурором і стороною захисту про визнання вини в обмін на пом'якшення покарання існує в США (Зведення законів про кримінальний процес, 1940 р.), Росії (Кримінально-процесуальний кодекс, 2001 р.), Грузії (Кримінально-процесуальний кодекс, 2009 р.) і деяких інших державах. Укладення такого виду угод сприяє спрощенню розгляду кримінальних проваджень у цих державах, швидкому призначенню покарання обвинуваченим та зменшенні навантаження на суди та суддів.

Згідно з п. 3 та п. 4 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу України угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого у провадженні щодо

кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам, про що більш детально висвітлено у підрозділі 5.3 дисертаційного дослідження.

Варто зазначити, що досягнення компромісу з прокурором можливо у випадках вчинення більшості економічних кримінальних правопорушень, таких, наприклад, як: контрабанда, ухилення від сплати податків, фіктивне підприємництво, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом тощо. Відповідно до п. 5 ст. 469 КПК України ініціювати укладення угоди визнання винуватості може як прокурор, так і підозрюваний або обвинувачений. При чому, часу на роздуми у сторін буде достатньо: з моменту інформування громадянина про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і до моменту виходу суду до нарадчої кімнати.

Отже, угода про визнання винуватості – це такий процес досягнення домовленості в кримінальному процесі, коли прокурор пропонує підозрюваному (обвинуваченому) визнати свою вину у вчиненні кримінального правопорушення за умови, що вирок буде пом'якшений. З досвіду інших країн, існування такого інституту в Кримінальному процесуальному кодексі України можна очікувати наступних результатів:

- ефективній оперативності розслідування кримінальних правопорушень;

- заощадження сил і засобів органів досудового розслідування, які матимуть можливість зосередитись на розкритті тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень;

- «угода з про визнання винуватості» може вплинути на зменшення кількості осіб, засуджених до позбавлення волі, шляхом застосування до них альтернативних видів покарань (обмеження волі, залучення до громадських робіт, виправні роботи і штраф), в тому числі умовне засудження;

- «угода» сприятиме пришвидшенню судового розгляду, наближення моменту реалізації кримінальної відповідальності та зменшення навантаженні суддів.

Але, слід акцентувати увагу на негативних моментах при укладанні таких видів угод. На нашу думку, в результаті укладання угоди можуть бути встановлені далеко не всі юридично значущі обставини вчинення кримінального правопорушення. Суд, скоріше за все, не буде прагнути глибоко вникати в суть події, задовольняючись формальним визнанням винуватості з боку підозрюваного або обвинуваченого і можливістю без зайвих затягувань винести вирок.

Органи досудового розслідування можуть навмисне збільшувати обсяг обвинувачення для того, щоб особа погодилася на укладання угоди, тоді як у її діях вбачається менш тяжке кримінальне правопорушення. Крім того, є ризик, що особа, погодившись на укладання угоди, може надати неправдиву інформацію щодо інших підозрюваних з метою уникнення кримінальної відповідальності.

Таким чином, запровадження інституту укладення угод про визнання винуватості може істотно знизити навантаження на суди шляхом спрощення процедури досудового та судового провадження у випадку визнання вини підозрюваним, обвинуваченим в обмін на пом'якшення покарання. На нашу думку, для ефективного функціонування даного інституту необхідно встановити дієвий механізм складання і затвердження угод із закріпленням гарантій пом'якшення (зменшення) строків і розмірів покарання при визнанні вини підозрюваним, обвинуваченим. На наш погляд, від можливості укладення угоди про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним або обвинуваченим виграє і держава і підозрюваний або обвинувачений.

Висновки до третього розділу

Сьогодні процедура медіації виступає найбільш прийнятним механізмом вирішення кримінального конфлікту, який останнім часом набирає особливої актуальності, враховуючи той факт, що до числа пріоритетних напрямів сучасної кримінальної процесуальної політики нашої держави відносять положення потерпілого від кримінального правопорушення.

Медіація є двосторонньою формою вирішення конфлікту, де головними учасниками медіаційного процесу є сторони (обвинувачений (підсудний) та потерпілий). У свою чергу, особою, що сприяє їм у реалізації їх прав на примирення та взаємоузгодження їхніх позицій, забезпечує встановлення між ними контакту, організовує та проводить саму процедуру медіації, є медіатор.

Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень приватного обвинувачення здійснюється в таких особливих формах, як участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях провадження, судових експертиз та консультативної діяльності спеціаліста.

Віднесення до компетенції адвокатури діяльності з забезпечення права на захист від обвинувачення і надання правової допомоги у визначених Конституцією випадках (при вирішенні справ у судах та інших державних органах) є важливою, забезпеченою державою гарантією належного рівня професійного захисту, консультування та іншої правової допомоги, оскільки тільки адвокати наділені спеціальними професійними правами, гарантіями адвокатської діяльності, лише щодо них встановлені певні професійні обов'язки, правила адвокатської етики та відповідальність за неналежне здійснення адвокатом його обов'язків, передбачена адвокатська таємниця, при цьому притягнення адвоката до відповідальності поставлено у певні процесуальні рамки.

ВИСНОВКИ

1. Запропоновано авторську періодизацію історичного розвитку інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення з часів Київської Русі до цього часу. Виділено сім періодів: а) X–XI ст.ст. – період зародження, формування та нормативного закріплення окремих положень кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, що знайшли своє відображення у Статуті Володимира Святославовича та в Руській Правді; б) XI–XVI ст.ст. – період розвитку та нормативно-правового закріплення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення Литовськими Статутами 1529, 1566 та 1588 років; в) XIV–XIX ст.ст. – нормативно-правове закріплення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за наслідками судової реформи 1864 року; г) XIX – початок XX ст.ст. – поширення приватного обвинувачення за вчинення окремих злочинів до революційних подій у 1917 році; д) 1917 – 1960 р.р. – законодавче закріплення та побудова механізму приватного обвинувачення в радянські часи; ж) 1960–2012 р.р. – вдосконалення інституту приватного обвинувачення у зв'язку з прийняттям КПК України 1960 року; з) 2012 р. – по теперішній час – закріплення в діючому КПК України інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

2. На основі аналізу існуючого переліку кримінальних правопорушень, що можуть розслідуватися у формі приватного обвинувачення запропоновано їх класифікацію за наступними критеріями: за видами сфер (особисті немайнові інтереси, які відносяться до духовного життя людини (думки, почуття тощо), сфера безпосереднього спілкування (листування, телефонні розмови, телеграфні повідомлення і інші способи передачі особистої інформації), сфера особистого і сімейного побуту (володіння, користування, розпорядження своєю приватною власністю); за об'єктом злочинного посягання (майнові, немайнові); щодо звільнення особи

від кримінальної відповідальності (вирішення конфлікту шляхом застосування медіації, укладення угоди про примирення сторін).

Узагальнено ознаки кримінальних проваджень, за якими їх можна віднести до категорії приватного обвинувачення: особистий інтерес потерпілого, необхідність врахування при кваліфікації цих кримінальних правопорушень думки потерпілого і його ставлення до цього протиправного діяння, наявність заяви потерпілого про вчинення щодо нього кримінального правопорушення з обов'язковим занесенням відомостей до ЄРДР, наявність дискреції потерпілого щодо обвинувачення, можливість укладення угоди про примирення, включення кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, до переліку кримінальних правопорушень, визначених у статті 477 КПК України.

3. На основі аналізу судово-слідчої практики здійснено класифікацію типових слідчих ситуацій у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення залежно від поведінки потерпілого: 1) потерпілий займає активну позицію, сприяючи розслідуванню; 2) потерпілий займає нейтральну позицію щодо ходу розслідування; 3) потерпілий, займаючи активну позицію щодо ходу розслідування, добросовісно помиляється щодо обставин кримінального правопорушення.

4. Визначено, що для належного підтвердження факту подання заяви про вчинення кримінального правопорушення, що може розслідуватися у формі приватного обвинувачення, потрібно передбачити обов'язкову наявність підпису особи потерпілого на письмовій заяві чи протоколі прийняття усної заяви.

Також на етапі перевірки заяви до внесення відомостей до ЄРДР слідчий повинен встановити чи була завдана цій особі матеріальна, моральна чи фізична шкода.

5. Враховуючи, що початок досудового розслідування залежить від волевиявлення потерпілого та з метою забезпечення його належної участі у кримінальних провадженнях даної категорії обґрунтовано потребу у визначенні наслідків неявки потерпілого.

У зв'язку з цим, запропоновано доповнити ч. 1 ст. 139 КПК України наступним положенням: «...від 0,5 до 1 розміру мінімальної заробітної плати – у випадку не прибуття на виклик слідчого, прокурора під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення; від 1 до 3 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку не прибуття на виклик слідчого судді, суду під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення».

6. Обґрунтовано доцільність доповнити ч. 2 ст. 52 КПК України пунктом 9 та викласти в такій редакції: «обов'язкова участь захисника щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні тяжких злочинів, що розслідуються у формі приватного обвинувачення» з метою розширення гарантій реалізації засад кримінального провадження.

7. Надано авторське визначення спеціальних знань як професійних наукових знань, вмінь та навичок, які сформувалися під час теоретичного засвоєння і практичного їх застосування за спеціальністю, які в установленому законом порядку можна використати при розслідуванні кримінальних правопорушень.

8. Вказано, що мотивація для поступового переходу до альтернативних способів розв'язання спорів може бути підсилена перевагами медіації, до яких належать: а) економність; б) ефективність; в) збереження добрих відносин; г) стратегічність і творчість; д) дієвість.

9. Зазначено, що потерпілий, права якого порушено, має сам розпоряджатися ними на власний розсуд, у тому числі він вправі навіть звільнити винного від деліктного зобов'язання, визначивши як умову перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити на користь потерпілого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Т. В. Криминалистика. Учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская. –1999. – 990 с.
2. Айртсен И. Реконструкция связей в сообществе – медиация и восстановительное правосудие в Европе / И. Айртсен, Р. Маккей, М. Райт и др.; [пер. с англ.]. –2008. – 183 с.
3. Алексеев О.О. Оптимізація криміналістичної підготовки слідчих в системі МВС України: Автореф. дис. ...канд. юри. наук: 12.00.19 / Нац. акад. внутр. справ України. –2004. – 19 с.
4. Арсеньев В.Д. Понятие научно-технических средств расследования и некоторые процессуально-этнические вопросы их использования при производстве по уголовным делам / В.Д. Арсеньев // Доказывание по уголовным делам.- 1986.-С. 90-93.
5. Аликперов Х.Д. УК РФ и некоторые проблемы освобождения от уголовной ответственности / Х.Д. Аликперов, Н.Ш. Курбанова // Уголовное право. – 2000. – № 1. – С. 56.
6. Баулін Ю.В., Борисова В.І. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / Ю.В.Баулін, В.І. Борисова // .- 2008.–364 с.
7. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів / О.В. Белінська // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – С. 158–173.
8. Бендерская К.Г. Рассмотрение уголовного дела в отсутствие подсудимого: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / К.Г. Бендерская // .-2010. – 30 с.
9. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Учеб. Пособие для вузов. 3-е изд., доп. / Р. С. Белкин //– 2001. – 837 с.

10. Белкин Р. С. Курс криминалистики в 3-х т. Т.3: Криминалистические средства, приёмы и рекомендации / Р. С. Белкин // . – 1997. – 480 с.
11. Белкин Р. С. Методологические основы предварительного следствия / Р. С. Белкин // Руководство для следователей. – 1971. – 567 с.
12. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С Белкин // . – 1997. – 341 с.
13. Беяева Г.А., Калашников А.Н., Беяевский В.Л. О специальных знаниях в судебно-техническом исследовании документов // Теория и практика использования специальных знаний при расследовании преступлений: Сб. науч. тр. / Г.А Беяева, А.Н. Калашников, В.Л Беяевский // –1989. – С. 54-57.
14. Бичко І.В. Знання // Українська радянська енциклопедія. – 2-е вид. /І.В Бичко//. –1979. – Т.4. – С. 3.
15. Бойков А.Д. Курс советского уголовного процесса / А.Д. Бойко // . –1989. – С. 131.
16. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел]. - К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004 – 1440 с.
17. Бучинський Й. Початок досудового розслідування за ст. 214 КПК – узаконений протиправний тиск на бізнесову спільноту [Електронний ресурс] / Йосип Бучинський // Юридична газета. – 2014.– № 42-43 (436-437). – 9 грудня. – Режим доступу: <http://appu.org.ua/main/news2/-.-214/>
18. Вакулік О.А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: [текст]: навч. посіб. / О.А. Вакулік, Ю.І Азаров // . – 2015. – 184 с.
19. Вальдман В. Компетенция эксперта: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.– Ташкент, 1966. – 18 с.
20. Варій М.Й. Психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Варій М.Й.// – К: Центр учбової літератури. – 2007.–288 с.

21. Виноградова О.І. Проблеми запровадження інституту медіації [Електронний ресурс] // Інформаційний сервер ВСУ. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/>
22. Винберг А.И. Техника и уголовное судопроизводство // Сов. государство и право. – 1970. – №7. – С.94–95.
23. Велика юридична енциклопедія / [уклад. М.Р. Гнатюк]. – 2011. – 415 с.
24. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений / И. А. Возгрин // . –1983. – 215с.
25. Восстановительное правосудие для несовершеннолетних и социальная работа: [учебное пособие] / под ред. Л.М. Карнозовой // . –2001. – 334 с.
26. Власова Г.П. Спрощення кримінального судочинства України: монографія / Власова Г.П. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2013. – 430 с.
27. Власова Г.П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика: монографія – Ірпінь, 2014 – 424 с.
28. Власова Н.А. Проблемы совершенствования форм досудебного производства в уголовном процессе: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Анатольевна Власова. – М., 2001. – 495 с.
29. В Україні створюється каталог адвокатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/122101-v_ukraini_stvoryuetsya_katalog_advokaiv.html [В-6]
30. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений / И. Ф. Герасимов. – Свердловск, 1975. – С. 174.
31. Гегель Г.В. Философия права / Г.В. Гегель. – М., 1990. – С. 258–259., с. 258].
32. Гончаренко В И. Научно-технические средства в следственной практике. – К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1984. – 149 с.

33. Гончарова А.Н. Криминологические основания пре ступлений частого обвинения: автореф. дис. ... юрид. наук:12.00.08 / Гончарова Анна Николаевна. – Красноярск, 2002.– 29с.

34. Гуляев А.П. Указ. соч. – С. 81. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса / А.В. Смирнов. – СПб., 2000. – С. 77.

35. Гуляев А.П. Быстрота уголовного судопроизводства // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1973. – Вып. 18. – С. 66– 83.

36. Грузкова В.Г. К вопросу о соотношении следственного осмотра, экспертизы и предварительного исследования документов – вещественных доказательств // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев: Изд-во РИО МВД Укр. ССР, 1969. – Вып. 6. – С. 98– 102.

37. Глазл Ф. Конфликт менеджмент: настольная книга руководителя и консультанта / Ф. Глазл. – Калуга: Духовное познание, 2002.

38. Діков І.В. Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. Випуск 1(3) 2016, Ірпінь, 2016, С.96 – 100

39. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотреблении властью от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека: Документы и материалы. – М.: Международные отношения, 1989.

40. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою 1985 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 60.

41. Дерев'янкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. – Харків, 2005. – 21с.

42. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСС 1990 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. -С. 127.

43. Доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15. 11. 2012 № 223-1679/0/4/-12 « Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод»: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05. 04. 2013 № 223-558/0/4-13 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України.– Режим доступу до докум.:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13>

44. Дорошков В.В. Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения.– М.: Норма, 2001.– 272 с.

45. Дорошков В.В. Частное обвинение: правовая теория и судебная практика / В.В. Дорошков.– М.: НОРМА, 2000. – 144с

46. Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. Научные труды Свердловского юридического института. – Свердловск, 1975. – Вып. 41. – С. 26–44.

47. Драпкин Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблемы периодизации процесса расследования преступлений / Л. Я. Драпкин. // Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений. – Свердловск, 1988. – С. 8–11.

48. Демьяненко Ф. Мировое соглашение как способ прекращения спора в римском праве и современные проблемы арбитражного процесса / Ф. Демьяненко // Адвокат. – М., 2001. – № 3. – С. 87., с. 87

49. Експертизи у судовій практиці / За заг. ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 388 с.

50. Эйсман А.А. Критерии и формы использования специальных знаний при криминалистическом исследовании в целях получения судебных доказательств // Вопросы криминалистики. – М.: Юрид. лит., 1962. – Вып. 6–7. – С.30–36.

51. Эксархопуло А. А. Решения в криминалистике и их классификация / А. А. Эксархопуло // Юридические записки. Вып. 7 : Расследование преступлений. – Воронеж : Изд-во Воронеж ГУ, 1997. С.20–30.

52. [Электронный ресурс] // Право скіфів.– Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/pravo/idp/Les_temaa01idp.doc57

53. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, з протоколами. / Голос України від 10.01.2001. - № 3

54. Європейська Конвенція по запобіганню тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню 1987 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 146.

55. Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. – Х.: Право, 1999. – 304 с.

56. Загальна декларація прав людини 1948 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор

Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999.-С. 18

57. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. / Адвокатура України: правове регулювання і судова практика: [Практ. посіб. для адвоката] / За ред. С. Ф. Сафулька, О. Д. Святоцького; [Упоряд. Т. Г. Захарченко та ін.]- К.: Видавничій дім «Ін Юре», 2003. - С. 615.

58. Закон України «Про Адвокатуру» від 19.12.92 р. № 2887-ХІІ (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 02.03.93 - 1993 р., №9, ст. 62

59. Закон України «Про Національну поліцію» / [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

60. Закон України «Про звернення громадян» / [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>

61. Закатов А.А., Оропай Ю.Н. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании пре ступлений. – К.: РИО МВД УССР, 1980. – 104 с.

62. Закатов А.А. Об использовании специальных познаний следователем в расследовании преступлений // Вопросы повышения эффективности и качества предварительного следствия: Материалы Всесоюз. Сопещания работников следственного аппарата МВД СССР. – Волгоград, 1979.– С. 186–190.

63. Зеленіус В. Передумови впровадження процедури медіації в Україні / В. Зеленіус, Д. Ковриженко, В. Землянська // Часопис «Парламент». – 2004. – № 3.

64. Землянська В.В. Відновне правосуддя та медіація у кримінальних справах / В.В. Землянська // Відновне правосуддя в Україні. – 2006. – № 3. – С. 6–10.

65. Землянська В.В. Впровадження відновного правосуддя у кримінальне судочинство України: [посібник] / В.В. Землянська, Л.Б. Ільковець, В.Б. Сегедін. – К.: Видавець Захаренко В.О., 2008. – 168 с.
66. Землянська В.В. Запровадження медіації у кримінальне судочинство України / В.В. Землянська // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 6. – С. 107–111.
67. Землянська В.В. Вивчення досвіду Польщі у сфері медіації / В.В. Землянська // Право України. – 2004. – № 3. – С. 135–137.
68. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание / Х. Зер. – М.: Центр «Судебно-правовая реформа», 1998. – С. 188.
69. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики / Г. А. Зорин. – Минск : Амолфея, 2007. – 416 с.
70. Ісиченко А.П. Організація взаємодії сьомих підрозділів з іншими оперативними апаратами / А.П. Ісиченко // Питання вдосконалення теорії і практики оперативно-розшукової діяльності апаратів кримінального розшуку. – М.: Академія МВС СРСР, 1987.
71. Інструкція «Про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС №1050 від 19 листопада 2012 року
72. Інструкція «Про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події», затвердженої наказом МВС № 1377 від 6 листопада 2015 року.
73. Інформація щодо стадій розгляду судових справ [Електронний ресурс] / Судова влада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/fair/sud9991/>
74. Использование специальных познаний при расследовании преступлений: Учеб. Пособие / Сорокотягин И.Н., Глазырин Ф.В., Евдокимова Н.С. и др. – Свердловск: УрГУ, 1978. – 79 с.

75. Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, що здійснюють судове переслідування 1990 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 56.

76. Концепція реформування кримінальної юстиції України: затверджена Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 08.04.2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник Президента України від 21.04.2008 року. – 2008. – № 12. – С. 79. – Ст. 486.

77. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений. Диссертация на соискан. ученой степени докт. юрид. наук (12.00.09) / А. Н. Колесниченко. – Харьков, 1967. – 564 с.

78. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 43.

79. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких що принижують гідність видів поводження або покарання 1984 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека /

[Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/Б ДИПЧ, 1999. - С. 41.

80. Концепція електронного суду України [Електронний ресурс] / Державне підприємство «Інформаційні судові системи». – К., 2012. – Режим доступу: http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf

81. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – №12.

82. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1967. – 29 с.

83. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Криминалистическая тактика: теории и тенденции / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Харьков: Гриф, 1997. – 256 с.

84. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи: погодж. Листом Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України від 28 серпня 2013 року № 1/06-1-805 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzpercia/

85. Конституція України: Закон України: від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%DO%BA/96%DO%B2>

86. Корневский Ю. В. Актуальные проблемы доказывания в уголовном процессе / Ю. В. Корневский // Государство и право. – 1999. – № 2. – С. 61–64.

87. Кузьмічов В.С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів: Монографія. – К.: НАВСУ – НВТ Правник, 2000. – 450 с.

88. Климова З.П. Некоторые процессуальные вопросы при проведении ревизии // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1976. Вып. 24. – С. 101–106.

89. Курганский Г.Н. К вопросу о назначении экспертизы до возбуждения дела // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Изд-во Вища школа, 1979. – Вып. 19. – С. 31–35.

90. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной підготовки следователя: Учеб. пособие. – К.: Выща шк., 1990. – 103 с.

91. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.]; [за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова]. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.

92. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. №1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05%D1%80>.

93. Кримінальний кодекс України: Закон України: від 05.04.2001 року № 2341-III: станом на 6 лютого 2015 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

94. Косюта М.В. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства / М.В. Косюта. – Одеса: Юридична література, 2002. – 376 с.

95. Конвенція про захист прав людини та основних свобод прийнята 4 листопада 1950 р. Ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

96. Кримінально-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – К., 2008. – 896 с.

97. Криминалистика: Учебник для вузов МВД СССР. В 2-х т. / В.С. Аханов, В.П. Бахин, Р.С. Белкин и др.; Под ред. Р.С. Белкина, И.М. Лузгина. – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1978. – Т.1.– 384 с.

98. Криміналістика: Підруч. Для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Ін Юре, 2004. – 728 с.

99. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів. За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 1998. – 376 с.

100. Криминалистика / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Учебник для вузов. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.

101. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / Под ред. проф. Т. В. Аверьяновой и проф. Р. С. Белкина. – М, : Новый Юрист, 1997. - 400 с.

102. Криминалистика (актуальные проблемы) : Учебное пособие. – М., 1988. – 149 с.

103. Князев С.А. Примирение сторон как основание прекращения уголовного дела / С.А. Князев // Уголовный процесс. – 2005. – № 7. –С. 33–35., с. 34

104. Christie N. Conflicts as property // The British journal of criminology. 1977.Vol. 17. P.3

105. Ледащев В. А. Расследование и предупреждение телесных повреждений, причиненных на почве бытовых отношений. Учебное пособие / В. А. Ледащев, С. И. Медведев, Д. И. Соколов. – Волгоград, 1977. – 59 с.

106. Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: Учеб. пособие. – К.: Вища школа, 1979.– 88 с.

107. Лисиченко В. К. Батюк О. В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В. К. Лисиченко, О. В.

Батюк // Криміналістика і судовба експертиза. – К. : Вища школа, 1988. – Вип. 36 – С. 3–9 с.

108. Лысенко В. В. Следственные ситуации по делам об уклонении от уплаты налогов / В. В. Лысенко // Теневая экономика проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией в сфере экономики. Сборник материалов «круглого стола». – Луганск : РИО ЛИВД МВД Украины, 1997. С. 176–181.

109. Литовский статут 1529 года // Хрестоматия по истории государства и права СССР. Дооктябрьский период. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 55–112

110. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: [навч. посібник] / Л.М. Лобойко. –К.: Істина, 2005.– 456 с.

111. Лузгин И. М. Развитие методики расследования отдельных видов преступлений // Правоведение.- 1977.- №2.- с. 58-65.

112. Лукашеви В.Г. Интеграция современного научного знания и тенденции построения частных криминалистических теорий // Теоретические и практические проблемы обеспечения раскрытия и расследования преступлений криминалистическими методами и средствами: Сб. науч. тр. – К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. – С.6–17.

113. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних: Учебное пособие / Е. Д. Лукьянчиков. – Киев : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1990. – 52 с.

114. Луцюк И.Т. Учасге специалиста-криміналіста в предварительном следствии по УПК УССР: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1977.– 49 с.

115. Latimer? Dowden and Muisse D. The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis. – Ottawa: Research and Statistics Division of Department of Justice of Canada, 2001. – p. 10.

116. Малярчук Н.В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09.–К., 2010.– 18с.

117. Малярчук Н.В. Підстави закриття кримінальної справи приватного обвинувачення // Наше право. 2010.– №1 – С.43-49

118. Малярчук Н.В. Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №11 – С.184-187

119. Маткина Д.В. Перспективы развития конвенциональной формы уголовного судопроизводства и конвенциональной формы внесудебного разрешения уголовно-правового спора (медиации) в России / Д.В. Маткина // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2010. – №3 (109). – март. – С. 108.

120. Маляренко В.Т. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / В.Т. Маляренко, І.А. Войтюк // Відновне правосуддя в Україні – спецвипуск. – 2005.– С. 6–33.

121. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейський стандартів: монографія / В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2005.

122. Малахов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.

123. Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутрішніх справ України. – Київ, 2003. – 20 с.

124. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.

125. Маркс Н.А. Особенности фиксации результатов осмотра живых лиц, проведенного с участием специалиста про УПК РСФСР и других союзных

республік // Применение экспертизы и других форм специальных познаний в советском уголовном судопроизводстве. – Свердловск: Изд-во Свердловского юрид. ин-та, 1984. – С.81–85.

126. Махов В.Н. Использование познаний сведущих лиц при расследовании преступлений // Проблемы предварительного следствия в уголовном судопроизводстве: Сб. науч. работ.– М.: ВНИИ Прокуратуры СССР, 1980.– С.49–50.

127. Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства / В. Т. Маляренко; Нац.юрид.академія України. - К. : Юрінком Інтер, 1999. - 318 с.

128. Михеєнко М.М. Порівняльне судове право / М.М. Михеєнко, В.В. Молдован, Л.К. Радзієвська. – К., 1993. – 328 с.

129. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник для юрид. вузів. – К.: Либідь, 1999. – 489 с.

130. Михайленко А.Р. Вопросы обеспечения законности производства экспертиз при расследовании преступлений // Современные проблемы судебной экспертизы и пути повышения эффективности деятельности судебно-экспертных учреждений в борьбе с преступностью: Тезисы респ. науч. конф. – К., 1983. – С. 90–92.

131. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан : Научно-практическое издание / А. Р. Михайленко; Ин-т адвокатуры при КНУ им. Тараса Шевченко. - К. : Юрінком Інтер, 1999. - 448 с.

132. Михайленко О. Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах : Навчальний посібник / О. Р. Михайленко. - 2-ге вид., доповнене. - К. : Юрінком Інтер, 2000. - 250 с.

133. Медіація в цивільних, сімейних та господарських спорах України: сьогодні та майбутнє / реком. А. Залара, експерта Ради Європи. – Київ: [б.в.], 2007. – 167 с.

134. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 23.

135. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх („Пекінські правила“) від 29 листопада 1985 р. / Адвокатура України: правове регулювання і судова практика: [Практ. посіб. для адвоката] / За ред. С. Ф. Сафулька, О. Д. Святоцького; [Упоряд. Т. Г. Захарченко та ін.]. - К. : Видавничий дім „Ін Юре“, 2003. - С. 723.

136. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, прийняті на Першому Конгресі Організації Об'єднаних Націй по попередженню злочинності і поводженню з правопорушниками 22 серпня / Адвокатура України: правове регулювання і судова практика: [Практ. посіб. Для адвоката] / За ред. С. Ф. Сафулька, О. Д. Святоцького; [Упоряд. Т. Г. Захарченко та ін.]. - К. : Видавничий дім „Ін Юре“, 2003. - С. 752.

137. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 21.

138. Морозов Г.Е. Участие специалистов в стадии предварительного расследования: Автореф. дис. ... канд.юрид.наук.– Саратов, 1977.–19с.

139. Музиченко Г.П. Практикум з історії держави і права України: навч. посіб. / П.П. Музиченко, Н.І. Долматова, Н.М. Крестовська. – К.: Віктар, 2002.– 421 с.

140. Неділько В., Комарницька О, Становлення та розвиток інституту приватного обвинувачення / В. Неділько, О. Комарницька // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2014. - № 1. - С. 151-158.

141. Нефьодов Максим. Законопроект «Про публічні закупівлі» має бути прийнятий якнайшвидше // Український кризовий медіа - центр. – 2015.– 21 грудня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/38807-procurement>

142. Новий тлумачний словник української мови. У 3 т. / Уклад.: В.В. Яременко, О.О. Сліпущко. – К.: Аконіт, 2003.– Т. 1. – 926 с.

143. Нор В.Т. Верховенство права як засада (принцип) кримінального провадження за новим КПК України / В.Т. Нор // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали IV міжнар. наук.-практ.конф., присвяченої 95-річчю з дня народження проф. М.В. М.В.Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). – Одеса, 2012.– С. 417–420.

144. Образцов В. А. Криміналістика : Курс лекцій. – М., 1996. – 448 с.

145. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х т.– Изд. 2-е, перераб. и доп. – Т.1 / Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. – М: Зерцало - М, 2002. – 528 с.

146. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Изд.3-е. / С. И. Ожегов. - М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1953.-848 с.

147. Оленчук І. Теоретико-правові аспекти ідентифікації правової системи України з континентальним правом [Електронний ресурс] / І.Оленчук // Jurnalul juridic national: teorie si practica. National law journal: theory and practise. Национальный юридический журнал: теория и практика. –

2014. – №4. – С.15 – 20.– Режим доступу:
<http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/4/4.pdf>

148. Оніщенко Н.М. Загальна характеристика правової системи як інтегруючої категорії правової науки / Н.М. Оніщенко // Правова держава. – Вип. 11 – К., 2000.– С. 62–64.

149. Омельченко О.А. «Законная монархия» Екатерины II: Просвещенный абсолютизм в России / О.А. Омельченко. – М.: Юрист, 1993. – 428 с.

150. Орлов Ю.К. Производство экспертизы в уголовном процессе: Учеб. пособ. – М.: ВЮЗИ, 1982. – 79 с.

151. Орленко В.І. Історія держави і права України:[посібник для підгот. до іспитів] / В.І. Орленко, В.В. Орленко.– [2-ге вид. допов. та перероб].– К.: Паливода А.В., 2006.–164с

152. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. / Адвокатура України: правове регулювання і судова практика: [Практ. посіб. для адвоката] / За ред. С. Ф. Сафулька, О. Д. Святоцького; [Упоряд. Т. Г. Захарченко та ін.]. - К. : Видавничий дім „Ін Юре“, 2003. - С. 624.

153. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку 1990 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 47.

154. Основні принципи незалежності судових органів 1985 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека /

[Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 49.

155. Основні принципи, що стосуються ролі юристів 1990 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 52.

156. Относительно упрощения уголовного правосудия: Рекомендация № 6R (87) 18 Комитета министров Совета Европы от 17.09.87 // Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М., 1998. – С. 116–122.

157. Памятники русского права. – М., 1952.– Вып. 1. – С. 74–110.

158. Памятники русского права. – М.: 1955. – Вып. 3. С.359.

159. Панюшкин В.А. Научно-технический прогресс и уголовное судопроизводство: (правовые аспекты).– Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985.– 152 с.

160. Палиашвили А.Я. Правовые проблемы экспертизы в советском уголовном процессе: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09.– Тбилиси, 1968. – 32 с.

161. Пековская судная грамота // Российское законодательство X-XX веков.-Т.1.- Законодательство Древней Руси.- М.: Юрид. лит. – 1984.-С. 321-386.

162. Перепадя О.В. Кримінально-правові аспекти примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАН України, Інститут держави і права / О.В. Перепадя. – К., 2003. – 219 с.

163. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 „Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність" / В. О. Попелюшко. - К., 2009. - 38 с.

164. Попов Б. Б. Особливості порушення кримінальних справ про фальшивомонетництво та типові слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі розслідування / Б. Б. Попов // Вісник запорізького юридичного інституту МВС України, 1998. – С.123–124.

165. Предместніков О.Г. Потерпілий як сторона обвинувачення в справах приватного обвинувачення [Електронний ресурс] / О.Г. Предместніков // Форум права. – 2009. – №2. – С. 345-349. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09pogepo.pdf>.

166. Полянский Н.Н. К вопросу о юридической природе обвинения перед судом / Н.Н. Полянский // Правоведение.– 1960. – №1. – С.105-115.

167. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: Постанова Пленуму Верховного Суду України №13 від 02.07.04 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0013700-04>.

168. Про медіацію у кримінальних справах: Рекомендація № R (99) 19 (від 15 вересня 1999 року) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 1–2. – С. 50–53.

169. Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві: Основоположне рішення Ради Європейського Союзу від 15.03.2001 р. // Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 3. – С. 25–29.

170. Про місце жертв у кримінальному судочинстві: Рамкове рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 року.

171. Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах: Проект ЗУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47637.

172. Про основні принципи програм відновного правосуддя у кримінальних справах: Резолюція

173. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 року № 4гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

174. Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого: Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи від 19 січня 1973 року № (75) 11.

175. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

176. Пространная редакция . Суд Ярославль Володимирович. Правда Руськая // Российское законодательство X-XX веков. – Т. 1. Законодательство Древней Руси. – М.: Юрид. лит., 1984. – С. 64–132.

177. Проблемы судебной этики / Строгович М.С., Кореневский Ю.В., Зайцев Е.А., Кисевев Я.С. –М., 1975. – 46 с.

178. Проект Закону України „Про правову допомогу” внесений народними депутатами України М. Д. Катеринчуком, С. В. Соболевим, В. М. Стретовичем // Адвокат. - 2004. - №1.- С. 15-18.

179. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 1999 р. № 821 „Про затвердження Порядку оплати праці адвокатів з надання громадянам правової допомоги в кримінальних справах за рахунок держави” // Офіційний вісник України від 04.06.1999 - 1999 р., № 20,- С. 159.

180. Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, прийняті Резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. / Адвокатура України: правове

регулювання і судова практика: [Практ. посіб. для адвоката] / За ред. С. Ф. Сафулька, О. Д. Святоцького; [Упоряд. Т. Г. Захарченко та ін.]. - К. : Видавничій дім „Ін Юре“, 2003. - С. 700.

181. Прайс М. Сравнивая различные модели программ примирения жертвы и правонарушителя / М. Прайс. – «Архив МОО Центр «Судебно-правовая реформа»», 2003

182. Статут кримінального судочинства від 20 листопада 1864 року.

183. Расследование и предупреждение телесных повреждений. – М. : Юрид. лит., 1964. – 99 с

184. Рекомендація № R (85) 11 Комітету Міністрів державам-членам стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу від 28.06.1985 р. // Сборник международно-правовых документов «Права человека». – Минск: Белфранс, 1999.

185. Регламент суду, прийнятий Європейським судом з прав людини (Страсбург, 4 листопада 1998 р.) / Адвокатура України: правове регулювання і судова практика: [Практ. посіб. для адвоката] / За ред. С. Ф. Сафулька, О. Д. Святоцького; [Упоряд. Т. Г. Захарченко та ін.]. - К. : Видавничій дім „Ін Юре“, 2003. - С. 655.

186. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Тжаска проти Польщі» від 11 липня 200р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudos.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58750>

187. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство») № 12-рп/98 від 9 липня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>.

188. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України

(справа про право на правову допомогу), № 23-рп/2009 від 30.09.2009 р. // Вісник Конституційного Суду України. - 2009 р. - №6. - С. 32

189. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника), №13-рп/2000 від 16.11.2000 р. // Вісник Конституційного Суду України, 2000, 00, С. 5

190. Рогатюк І.В. Формування функції обвинувачення та її реалізації у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09.— К., 2004 – 20с.

191. Розвиток медіації в Україні. Польсько-українська співпраця: збірник статей / наук. редактор І.А. Войтюк. – К.: «Артбюро», 2004. – С. 189.

192. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / НАВСУ. – К., 2002.– 222 с.

193. Родионова О.Н. Формы использования специальных познаний при рассмотрении судами жилищных дел // Применение экспертизы и других форм специальных познаний в советском уголовном судопроизводстве. – Свердловск: Изд-во Свердловского юрид. ин-та, 1984. – С. 102–104.

194. Россинская Е. Р. Профессия эксперт / Е. Р. Россинская. – М. : Юристъ, 1999. – 192 с.

195. Рябов Э.В. Значение предварительного исследования доказательств при осмотре места происшествия для выдвижения следственных версий и проведения оперативно-розыскных мероприятий // Вопросы уголовного, уголовно-процессуального законодательства. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1969. – С. 134– 137.

196. Салтевский М. В. О классификации следственных ситуаций в методике расследования преступлений в сфере экологии / М. В. Салтевский //

Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики. – К., 1993. – С. 96–104.

197. Сафронов С. О. Особливості організації та планування розслідування умисно заподіяного тяжкого або середньої тяжкості тілесного // Вісник одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 1. – С. 89–97.

198. Свиридов Б. Скорочена форма судочинства: яким шляхом піде Україна? / Б. Свиридов, О. Пеклушенко // Юридична газета. – 2004. – № 21 (33). – листопад.

199. Соколовский З.М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений, криминалистическое и процессуальное исследование: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Харьков, 1968. – 50 с.

200. Сорокотягин И.Н. Специальные познания в расследовании преступлений. – Ростов: Изд-во Ростовского ун-та, 1984. – 118 с.

201. Соборное уложение 1649 года // Российское законодательство X–XX веков. – Т. 3. Акты земских соборов. – М.: Юрид. лит., 1985. – С.83–442.

202. Судебник 1497 и 1550 годов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.krotov.info/acts/16/2/pravo_02.htm.

203. Святоцький О. Д. Адвокатура України: [навч. посіб. для студентів юрид. вищих навч. закладів і фак.] / О. Д. Святоцький, М. М. Михеєнко. - К. : Ін Юре, 1997.-224 с.

204. Смирнов А.В. Типология уголовного судопроизводства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – М., 2001– 325с

205. Смирнов А.В. Типология уголовного судопроизводства: дис. ... д-ра юрид.наук: 12.00.09 / Смирнов Александр Витальевич.– М., 2001. – 325 с.;

206. Смыкалин А.С. Особенности судоустройства и исполнения судебных решений в период феодальной раздробленности на Руси в XII–XIVст. (на примере Новгорода и Пскова) // Российская юстиция. – 2006.– №5.– С.64–69

207. Смоленские уставные грамоты // Российское законодательство X-XX веков. – Т.1. Законодательство Древней Руси. – М.: Юрид. лит., 1984. – С.212–223.

208. Сегай М. Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства / М. Сегай // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – №4. – С.190–198.

209. Строгович М.С. Уголовный процесс. – М.: Юриздат, 1946. – 430с.

210. Статут Великого Князівства Литовського 1529 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vostlit.info/Texts/Documenty/litva.html>.

211. Статут Великого Князівства Литовського 1566 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/statu2/st1566>.

212. Статіва І.І. Чи збережена в новому КПК України стадія порушення кримінальної справи? / І.І. Статіва // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – №12. – С. 86–89.

213. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: Монографія. – К.: НАВСУ, 2005. – 272 с.

214. Строгович М. С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности / М. С. Строгович. - М. : Наука, 1984 - 143 с.

215. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник [5-те вид. доп. і перероб]. – К.: А.С.К., 2007. – 848с.

216. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія / В. В. Тіщенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.

217. Татаров О.Ю. Будет создан единый электронный реестр льготников // Юридическая практика. – 2015. – 21 июля. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.ua/news.php?id=0048979>

218. Тертишник В.М. В рамках антикорупційних заходів відкрито інформацію про власників земель по всій території України [Електронний

ресурс] //Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів державної влади. – 2015.–5жовтня.–Режимдоступу:http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248533212&cat_id=244276429

219. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – 1056 с.

220. Толковый словарь русского языка: пособие для учащихся школ / В.Г. Бирюков, В.Г. Ветвицкий, Л.М. Гайдарова и др.; под.ред. М.И. Махмутова, А.В. Текучева, Н.М. Шанского. – Л.: Просвещение, 1982. – 384 с.

221. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Чехия [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/>

222. Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР от 15.02.1923 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zaki.ru/pagesnew.php?id=2012>.

223. Уинтер Р. Альтернативы / Р. Уинтер // Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России. Сборник статей в 2-х кн. / Сост. М.Г. Флямер. – М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. – 187 с.

224. Український Радянський енциклопедичний словник в 3 т. Т. 3. Видання 2. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. – 736 с.

225. Устав святого князя Володимира, крестившаго Руськую Землю, о церковних судех // Российское законодательство X-XX веков.– Т. 1. Законодательство Древней Руси. – М.: Юрид. лит., 1984. – С.148–162

226. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 года // Российское законодательство X-XX веков. – Т. 8. Судебная реформа. – М.: Юрид. лит., 1990.– С.320–364.

227. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. / Фредерик Куинн. Права человека и ты. Основные документы Организации Объединённых Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы

Совета Европы о правах человека / [Составитель и редактор Куинн Фредерик]. - Варшава, Польша совместно с Госдепартаментом США и Агентством США по международному развитию: Издательство ОБСЕ/БДИПЧ, 1999. - С. 30.

228. Фіолевський Д. П. Адвокатура: [підручник] / Д. П. Фіолевський. - К. : Алерта; Прецедент, 2007. - 486 с.

229. Федоренко В. ІІ. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] - К.: Українська енциклопедія., 1998 - Т. 5: П-С.-2003.-С. 24

230. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2-х т. / И.Я. Фойницкий. – СПб.: Альфа, 1996.

231. Херувімова Т.О. Медіація (примирення) – новела кримінального права та кримінального процесу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.google.com.ua/search?hl=uk&biw=1643&bih=885&noj=1&q>

232. Хряпінський П. Заохочувальні норми у кримінальному кодексі Наполеона / П.Хряпінський // Право України.– 2008.– №6 – С.149-152

233. Цильвик В. П. Следственные ситуации: розыскные версии и вопросы планирования расследования по делам, возбужденным в связи с исчезновением человека / В. П. Цильвик // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 44. – К. : «Льбидь», 1992. – С.14–21.

234. Циркаль В.В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / КГУ. – К., 1984 – 26 с.

235. Цыганенко С.С. Ускоренное судопроизводство: преступления, не представляющие большой общественной опасности / С.С. Цыганенко. – Ростов-на-Дону, изд-во Ростовского гос. университета, 1993. – 134 с.

236. Центральний історичний архів України. – Ф. 763. – Оп. 1. – С. 6–7.

237. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс – М.: Юриздат, 1962.– 503с.

238. Шаркова Т.Ф. О самостоятельных исследованиях вещественных доказательств, проводимых следователем // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев: Изд-во РИО МВД Укр. ССР, 1969. – Вып.6. – С. 85–90.

239. Шацька Б. Методичні переваги та законодавчі аспекти в Україні / Б. Шацька // Юридична газета. – 2011. – № 5 (270). – лютий.

240. Шейфер С.А. Проблемы реформирования производства по делам частного обвинения в духе расширения частных начал в уголовном процессе РФ / С.А. Шейфер, Н.Е. Петрова // Государство и право. – 1999.– №6. – С.51–56

241. Юрчишин В.М. Проблеми державного та приватного обвинувачення в судах України. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09.– Київ, 2004.– 18с.

242. Юрчишин В.М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці / Юрчишин В.М. – Чернівці: Вид. дім «Родовід», 2012. – 289

Додаток А

Узагальнені дані опитування слідчих МВС

В анкетуванні взяли участь 159 респондентів

<u>п/п</u>	<u>поставлені запитання</u>	<u>отримані відповіді</u>
1	Ваш стаж роботи в органах внутрішніх справ?	- від 1 до 3-х років – 34,3 - 3 – 5 років – 31,6 - 5 – 10 років – 23,7 - 10 – 15 років – 10,4
2	Чи вважаєте Ви інститут медіації (укладення угоди про примирення сторін) перспективним?	– так – 69,8% – ні – 14,0 % – затрудняюсь відповісти – 16,2 %
3	Якою метою, на Вашу думку, є застосування медіації у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення	– розвантаження слідчих та суддів – 46,5% – оперативне вирішення відшкодування причиненого збитку потерпілому – 15,5 % – розв'язання конфлікту між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) – 33,2% – Інші фактори – 7,8 %
4	Чи може бути віднесено медіатора до суб'єктів кримінальних процесуальних відносин?	- так – 10,3% – ні – 75,5 % – затрудняюсь відповісти – 14,2 %

5	При реалізації медіації, перерахуйте, на Ваш погляд, її переваги із судовим порядком вирішення спорів:	<ul style="list-style-type: none"> – можливість вільного вибору вирішення сторонами конфлікту -39,3 - можливість застосування процедури медіації на будь-якому етапі конфліктних відносин -28,9 % - вирішення конфлікту або спору в стислі строки – 48,4 % - можливість сторін посилатися на будь-які обставини, які, на їх погляд, мають значення для вирішення конфлікту/ спору - 27,8% - досягнення сторонами компромісу, який задовольняє інтереси обох сторін - 39,9%
6	Який, на Вашу думку, мав характер судовий процес в період існування Козацько-гетьманської держави?	<ul style="list-style-type: none"> – приватно судовий – 39,3% – інквізиційний –24,5% – змагальний – 36,2%
7	Чи мали Ви можливість в період навчання ознайомитися з основними положеннями Статуту кримінального судочинства 1864 року?	<ul style="list-style-type: none"> – так – 7,8 % – ні –72,9 % – не було необхідності – 19,3 %
8	Чи мали Ви можливість в період навчання ознайомитися з Литовським Статутом 1529, 1566 та 1588 років?	<ul style="list-style-type: none"> – так – 44,5% – ні – 41,3 % – не було необхідності – 14,2 %
9	Чи вважаєте Ви самостійним правовим інститутом інститут приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> – так – 73,4% – ні – 14,3 % – затрудняюсь відповісти – 12,3 %
10	Чи є необхідність розширити перелік кримінальних правопорушень на яких би в установленому законом порядку проводилося кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> – так – 49,6 % – ні – 32,1 % – затрудняюсь відповісти – 18,3%

11	На Вашу думку, якого вдосконалення потребує правова допомога захисника у кримінальному провадженні приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> – потребує - 49,8 % – не потребує - 38,1 % – затрудняюсь відповісти - 12,1 %
12	Якому терміну Ви надаєте перевагу?	<ul style="list-style-type: none"> – правова допомога - 53,4 % – юридична допомога - 44,5 % – затрудняюсь відповісти - 2,1 %
13	Чи використовували Ви в своїй практичній діяльності типові та проблемні слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень?	<ul style="list-style-type: none"> – так - 53,1 % – ні - 36,1 % – затрудняюсь відповісти - 14,8 %
14	Якщо Ви в своїй практичній діяльності використовували типові слідчі ситуації, то які саме джерела інформації цьому сприяли?	<ul style="list-style-type: none"> – матеріальні сліди злочину - 24,3 % – за результатами огляду місця події - 79,1 % – за результатами освідування потерпілого - 14,2 % – за результатами освідування підозрюваного - 19,3 % – відтворення обстановки та обставин події - 6,1 %
15	Ваше відношення до існуючої системи ЄРДР?	<ul style="list-style-type: none"> – негативне - 7,7 % – позитивне - 91,6 % – затрудняюсь відповісти - 0,7 %
16	Чи вважаєте Ви прогресивною ситуацією, коли всі кримінальні правопорушення повинні вноситися до ЄРДР ?	<ul style="list-style-type: none"> – так - 67,3 % – ні - 20,6 % – затрудняюсь відповісти - 12,1 %
17	Чи потребує вдосконалення кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> – потребує - 49,6 % – не потребує - 36,2 % – затрудняюсь відповісти - 14,2 %
18	Ваше відношення до угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним при кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> – позитивне - 53,6 % – негативне - 33,2 % – затрудняюсь відповісти - 13,2%

19	Ваше відношення до заочного кримінального провадження у формі приватного обвинувачення?	– позитивне – 71,2 % – негативне – 19,2 % – затрудняюсь відповісти – 9,6 %
20	Чи потребує заочне кримінальне правопорушення у формі приватного обвинувачення нормативно-правового та процесуального вдосконалення?	– потребує – 61,8 % – не потребує – 25,1 % – затрудняюсь відповісти – 13,1 %

Додаток Б

Узагальнені дані опитування працівників суду

В анкетуванні взяли участь 178 респондентів

<u>п/п</u>	<u>поставлені запитання</u>	<u>отримані відповіді</u>
1	Ваш стаж роботи в органах правосуддя	- від 1 до 3-х років – 38,0 - 3 – 5 років – 26,3 - 5 – 10 років – 23,6 - 10 – 15 років – 12,1
2	Чи вважаєте Ви інститут медіації (укладення угоди про примирення сторін) перспективним?	– так – 71,3% – ні – 13,9 % – затрудняюсь відповісти – 14,8 %
3	Якою метою, на Вашу думку, є застосування медіації у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення	– розвантаження слідчих та суддів – 49,7% – оперативне вирішення відшкодування причиненого збитку потерпілому – 11,4 % – розв'язання конфлікту між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) – 38,8% – Інші фактори – 8,1 %
4	Чи може бути віднесено медіатора до суб'єктів кримінальних процесуальних відносин?	- так – 9,6% – ні – 81,3 % – затрудняюсь відповісти – 9,1 %

5	При реалізації медіації, перерахуйте, на Ваш погляд, її переваги із судовим порядком вирішення спорів:	<ul style="list-style-type: none"> - можливість вільного вибору вирішення сторонами конфлікту -27,8 - можливість застосування процедури медіації на будь-якому етапі конфліктних відносин -31,1 % - вирішення конфлікту або спору в стислі строки - 49,9 % - можливість сторін посилатися на будь-які обставини, які, на їх погляд, мають значення для вирішення конфлікту/ спору - 16,4% - досягнення сторонами компромісу, який задовольняє інтереси обох сторін - 42,3%
6	Який, на Вашу думку, мав характер судовий процес в період існування Козацько-гетьманської держави?	<ul style="list-style-type: none"> - приватно судовий - 41,3% - інквізиційний -29,1% - змагальний - 29,6%
7	Чи мали Ви можливість в період навчання ознайомитися з основними положеннями Статуту кримінального судочинства 1864 року?	<ul style="list-style-type: none"> - так - 9,1 % - ні -67,5 % - не було необхідності - 23,4 %
8	Чи мали Ви можливість в період навчання ознайомитися з Литовським Статутом 1529, 1566 та 1588 років?	<ul style="list-style-type: none"> - так - 46,1% - ні - 38,1 % - не було необхідності - 15,8 %
9	Чи вважаєте Ви самостійним правовим інститутом інститут приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> - так - 69,8% - ні - 13,8 % - затрудняюсь відповісти - 16,4 %
10	Чи є необхідність розширити перелік кримінальних правопорушень на яких би в установленому законом порядку проводилося кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> - так - 53,2 % - ні - 26,7 % - затрудняюсь відповісти - 20,1%

11	На Вашу думку, якого вдосконалення потребує правова допомога захисника у кримінальному провадженні приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> – потребує - 52,3 % – не потребує – 30,9 % – затрудняюсь відповісти – 16,8 %
12	Якому терміну Ви надаєте перевагу?	<ul style="list-style-type: none"> – правова допомога – 49,7 % – юридична допомога – 43,5 % – затрудняюсь відповісти – 6,8%
13	Чи використовували Ви в своїй практичній діяльності типові та проблемні слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень?	<ul style="list-style-type: none"> – так – 48,3 % – ні – 36,3 % – затрудняюсь відповісти – 15,4 %
14	Якщо Ви в своїй практичній діяльності використовували типові слідчі ситуації, то які саме джерела інформації цьому сприяли?	<ul style="list-style-type: none"> – матеріальні сліди злочину - 17,1 % – за результатами огляду місця події – 68,3 % – за результатами освідування потерпілого – 12,2 % – за результатами освідування підозрюваного – 18,0 % – відтворення обстановки та обставин події – 7,4 %
15	Ваше відношення до існуючої системи ЄРДР?	<ul style="list-style-type: none"> – негативне – 8,3 % – позитивне – 89,3 % – затрудняюсь відповісти – 2,4 %
16	Чи вважаєте Ви прогресивною ситуацією, коли всі кримінальні правопорушення повинні вноситися до ЄРДР ?	<ul style="list-style-type: none"> – так – 69,1 % – ні – 20,7 % – затрудняюсь відповісти – 10,2%
17	Чи потребує вдосконалення кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> – потребує – 52,3 % – не потребує – 30,9 % – затрудняюсь відповісти – 16,8 %
18	Ваше відношення до угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним при кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення?	<ul style="list-style-type: none"> – позитивне – 61,3% – негативне – 28,1 % – затрудняюсь відповісти – 10,6 %

19	Ваше відношення до заочного кримінального провадження у формі приватного обвинувачення?	– позитивне – 80,3 % – негативне – 9,6 % – затрудняюсь відповісти – 10,1 %
20	Чи потребує заочне кримінальне правопорушення у формі приватного обвинувачення нормативно-правового та процесуального вдосконалення?	– потребує – 56,4 % – не потребує – 33,4 % – затрудняюсь відповісти – 10,2 %

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор навчально-наукового
інституту права Національного
університету водного господарства
та природокористування, кандидат

юридичних наук, професор

В.І. Цимбалюк

2015 року

АКТ

**впровадження результатів
дисертаційного дослідження в
навчальний процес**

Комісія у складі: завідувача кафедри спеціальних юридичних дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування, доктора юридичних наук, професора Кафарського В.І., завідувача кафедри конституційного права та галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування, кандидата юридичних наук Міщук І.В., заступника завідувача кафедри спеціальних юридичних дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування, кандидата педагогічних наук Гришко В.І. склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження на тему «Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення», підготовлені здобувачем кафедри кримінального процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України Діковим Іллею Валерійовичем, відповідно до навчально-методичних матеріалів використовувалися у навчальному процесі при викладанні дисциплін у

студентів Національного університету водного господарства та природокористування, а саме:

1. Діков І.В. Проблеми кримінального провадження у формі приватного обвинувачення // Науковий вісник Національного університету ДПС України.– 2014.–№4 (67).– Ірпінь.–С. 180-185.

2. Діков І.В., Цимбал П.В. Спрощене провадження у формі приватного обвинувачення: деякі нариси з історії // Правовий часопис європейського університету: науковий збірник.– 2015.–№1(1).– С. 91-98.

3. Діков І.В., Цимбал П.В. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект // Вісник Національної академії прокуратури України.– 2016.–№3(45).– м.Київ.–С. 109-114.

4. Діков І.В., Власова Г.П. Деякі аспекти приватного обвинувачення у кримінальному провадженні // Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції / Збірник тез всеукраїнської науково-практичної конференції.–Хмельницький університет управління та права.–2015.– С. 28-29.

Основні результати дисертаційного дослідження Дікова І.В. впроваджувалися:

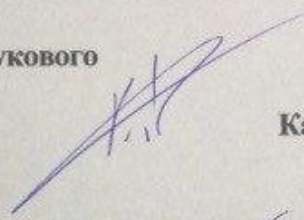
- при викладанні курсів «Кримінальний процес» та «Криміналістика»;
- при підготовці робочих навчальних програм, методичних рекомендацій до проведення семінарських занять, організації самостійної та індивідуальної роботи з курсів «Кримінальний процес» та «Криміналістика».

Комісія вважає, що сформульовані за результатами досліджень Дікова Іллі Валерійовича пропозиції, висновки, рекомендації, які стосуються кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, неврегульованості й суперечливості законодавчих норм щодо процесуального порядку приватного обвинувачення мають важливе теоретичне значення для підготовки майбутніх фахівців юридичного

спрямування і можуть використовуватися при формуванні навчально-методичного забезпечення.

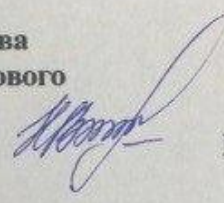
Члени комісії:

**Завідувач кафедри спеціальних
юридичних дисциплін Навчально-наукового
інституту права НУВГП,
доктор юридичних наук, професор**

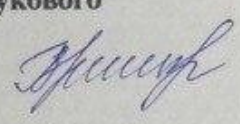
Кафарський В.І.

**Завідувач кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін Навчально-наукового
інституту права НУВГП,
кандидат юридичних наук**

Мішук І.В.

**Заступник завідувача кафедри спеціальних
юридичних дисциплін Навчально-наукового
інституту права НУВГП,
кандидат педагогічних наук**

Гришко В.І.

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчальної та виховної
роботи Національного
університету державної податкової
служби України

М.В. Глух

2015 року

АКТ
впровадження результатів
дисертаційного дослідження в
навчальний процес

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України, кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри Сіренко Оксани Володимирівни; начальника Науково-методичного центру організації освітнього процесу Національного університету державної податкової служби України, кандидата юридичних наук, доцента Винниченко Л.О.; провідного фахівця відділу планування та інформаційного супроводу освітнього процесу Національного університету державної податкової служби України Довгопола Михайла Миколайовича склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження на тему «Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення», підготовлені здобувачем кафедри кримінального процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України Діковим Іллею Валерійовичем, відповідно до навчально-методичних матеріалів використовувалися у освітньому процесі при викладанні дисциплін у студентів та курсантів Національного університету державної податкової служби України, а саме:

1. Діков І.В. Проблеми кримінального провадження у формі приватного обвинувачення // Науковий вісник Національного університету ДПС України.– 2014.–№4 (67).– Ірпінь.–С. 180-185.

2. Діков І.В., Цимбал П.В. Спрощене провадження у формі приватного обвинувачення: деякі нариси з історії // Правовий часопис європейського університету: науковий збірник.– 2015.–№1(1).– С. 91-98.

3. Діков І.В., Цимбал П.В. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект // Вісник Національної академії прокуратури України.– 2016.–№3(45).– м.Київ.–С. 109-114.

4. Діков І.В., Власова Г.П. Деякі аспекти приватного обвинувачення у кримінальному провадженні // Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції / Збірник тез всеукраїнської науково-практичної конференції.–Хмельницький університет управління та права.–2015.– С. 28-29.

Основні результати дисертаційного дослідження Дікова І.В. впроваджувалися:

- при викладанні курсів «Кримінальний процес» та «Криміналістика»;
- при підготовці робочих навчальних програм, методичних рекомендацій до проведення семінарських занять, організації самостійної та індивідуальної роботи з курсів «Кримінальний процес» та «Криміналістика».

Комісія вважає, що сформульовані за результатами досліджень Дікова Іллі Валерійовича пропозиції, висновки, рекомендації, які стосуються кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, неврегульованості й суперечливості законодавчих норм щодо процесуального порядку приватного обвинувачення мають важливе теоретичне значення для підготовки майбутніх фахівців юридичного спрямування і можуть використовуватися при формуванні навчально-методичного забезпечення.

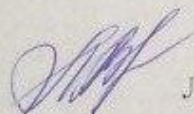
Члени комісії:

Заступник завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики
Національного університету ДПС України,
кандидага юридичних наук, доцент,
професор кафедри

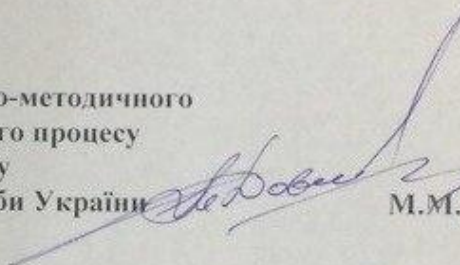
О.В. Сіренко

Начальник Науково-методичного центру організації освітнього процесу
Національного університету державної податкової служби України,
кандидат юридичних наук, доцент

Л.О. Винниченко

Провідний фахівець
відділу планування та інформаційного супроводу
освітнього процесу Науково-методичного центру організації освітнього процесу
Національного університету державної податкової служби України

М.М. Довгопол

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Ірпінського міського суду
Київської області

Л.П. Саранюк

10 лютого 2016 року

АКТ

впровадження в результатів дисертаційного дослідження
в практичну діяльність

м. Ірпінь

«09» лютого 2016 р.

Комісія у складі: судді Ірпінського міського суду Київської області Линника Валерія Яковича, помічника голови Ірпінського міського суду Київської області Старинець Надії Андріївни скали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Дікова Іллі Валерійовича за темою: «Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення», використовувалися в практичній діяльності судових органів, особливо під час судового розгляду справ, а саме:

1. Діков І.В. Проблеми кримінального провадження у формі приватного обвинувачення // Науковий вісник Національного університету ДПС України.– №4 (67).– Ірпінь.–2014.– С. 180-185.

2. Діков І.В., Цимбал П.В. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правовий аспект // Вісник Національної академії прокуратури України. –№3(45).– м.Київ.–2016.–С. 109-114.

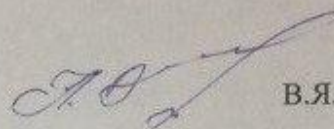
3. Діков І.В. Приватне обвинувачення: проблеми та шляхи вирішення / І.В. Діков, П.В. Цимбал, О.М. Ляшук// Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення.–Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції Університету ДФС України від 20 листопада 2015 року.–м. Ірпінь.–С. 382-385.

4. Діков І.В. Процесуальні особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення // Науковий вісник Національного університету ДПС України.– №1 (68).– м. Ірпінь.– 2015. – С.180-186.

Комісія вважає, що сформульовані за результатами досліджень Дікова Іллі Валерійовича пропозиції, висновки, рекомендації мають важливе теоретичне значення для діяльності судових органів.

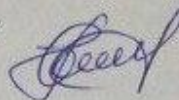
Члени комісії:

Суддя Ірпінського міського суду
Київської області

В.Я. Линник

Помічник судді Ірпінського міського суду
Київської області

Н.А. Старинець